

Deneme

HANÇEREMİZDEKİ HARITA

Best Amici

2014

Hançerimizdeki
Harita

BERAT DEMİRCİ

Şair ve yazar. 1956 yılında Sivas'ta doğdu. Sivas Eğitim Enstitüsü ve Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. İktisat felsefesinden doktora yaptı. Halen Cumhuriyet Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmalarını sürdürüyor. İlk eseri olan "Turna ve Gayda", 2000 yılı Türkiye Yazarlar Birliği deneme ödülü aldı.

Şiirleri ve yazıları *Dergâh*, *Mavera*, *Kutadgu Bilig*, *Türk Edebiyatı*, *Rûzîgâr*, *Palandöken* ve *Suban* dergilerinde yayınlandı.

bdemirci@sutunyayinlari.com

HANÇEREMİZDEKİ HARİTA

Berat DEMİRCİ

HANÇEREMİZDEKİ HARİTA

Copyright © Sütun Yayınları, 2005

Bu kütaptaki metin ve resimlerin, tamamının ya da bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Şeref YILMAZ

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

Mizanpaj
Murat DOĞAN

ISBN
975-9089-13-0

Yayın Numarası
14

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Aralık 2005

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Çağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Sütun Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.sutun yayinlari.com

İçindekiler

Vah gâvurcuklarım.....	9
Hançerimizdeki harita	25
Söz ve medeniyet.....	31
Asker yaşatan sultan	47
Ezan ve şehir	57
Masal kapısından insan manzaraları.....	65
Kahve fincan cân cânân	75
Medenî hâlimizi tahkik zımınıdadır	87
Atelye borusu	95
Daüssıla ve postmodern.....	105
Balçık ve kader	115
Üçüncü hane	123

Anneme...

Anneme...

Anneme...

re

Babama

Vah gâvurcuklarım

Tanışmamıza vesile olan bu yazıyı, Ayşe Şasa'ya ithaf ediyorum.

Bize ne oldu? deyip, başımızı avuçlarımızın arasında sık-maya başladığımızda yerkürenin yarısı hâlâ alnımıza zimmetliydi. Donanmamız yenildi, ordumuz ric'at etti, birkaç arşın toprak kaybettik; ama bütün denklemler yine de bizsiz bir yere varmıyordu... Say ki, dilimiz sürçmüş, ayağımız boşa gelmişti; geçerci.

Geçmedi...

Sonraları da, “*Bize ne oldu?*” diye çok soru edildi; edildikçe de ne gafil, ne cahil, ne biçare olduğumuz hükmüne varıldı. Mezkûr hüküm kesinleşti, birçoğumuz artık taşıyamaz olduk bu ağır soru. Birçokları ise köhne şarkın arkasından teneke çalarak; “*ne oldu*” yu bırakıp, “*ne olmalıyız*”la ünsiyet ettiler. Ölmüşten el çekmek gibi birşey idi yaptıkları; güya ölmüşük. “*Biz*” diye birşey kalmamıştı.

Galiba soru, baştan beri yanlış seçilmişti.

a. “*Gâvur*”a¹ neler oldu?

Haçlı seferlerinin, birincisinden itibaren Türkler sahneye çıkmış, sonuncusuna kadar da kılıcı elden bırakmamıştır.

1 “*Gâvur*” kelimesi, bu ülkenin sadrında yumuşatılmış bir kavrama tekabül etmekte olup, analitik maksatla kullanılmıştır.

Teşehhüt miktarı verilen molaları papalar, muhtemelen Doğu'nun göz kamaştırıcı zenginliklerini, Türklerin barbarlığını anlatarak dolduruyor, yeni ordular derlemek için değerlendiriyorlardı. Engizisyonun, mücrimlerden eli kılıç tutabilenleri, haçlı ordusuna asker yazmak suretiyle ödüllendirdiği hesaba katılırsa, papaların mesailerinin ağır olduğu su götürmez.

Haçlı seferleri; Batılıların Doğu'yu fethetmek, İslâm medeniyetinin zenginliklerini ele geçirmek yerine, ağır yenilgilerle uğramalarıyla sonuçlanmıştır². Bu durum: bizim, sürekli yenilen bir düşmana sahip olmanın verdiği emniyet hissiyle "*kendini tekrar*" alışkanlığına tutulmamızın; Avrupa'nın yeni arayışlara yönelmesinin hazırlayıcısı olmuştur. Osmanlı "*meydan okuması*"nın, Viyana kapılarını sarsar olmasıyla iyice sıkışan Avrupa, kendi imanından şüphe etmeye başladı.

a.

Viyana kuşatıldığı sıralarda, papalık sallantıdadır; çok sonradan protestanlıkla, yahut Hristiyanlığın Yahudilik'ten etkilenmesiyle izah edilmeye çalışılan süreç başlamıştır³. Devrinin olayları içerisinde merkezî bir konuma sahip Protestanlığın ilk azizlerinden Luther'in haricî bir etki olarak Türkleri hesaba katması, her iki yaklaşımdan daha az ciddi ve mühim değildir: Kitab-ı Mukaddes, iki zalimden bahsetmektedir: Papalık ve

2 Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, Çev. Prof. Dr. Fikret İşıltan, C: III, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 397.

3 Weber, Protestanlığı kapitalizmin hazırlayıcısı olarak görürken; batının doğudan farklı olduğunun değil, üstün olduğunu ilân eden ifadelerden çekinmez. Kapitalizm ise, batının şimdilik son durağı olduğuna göre, yine batının dinî bir tekamülü olarak görülen Protestanlık'la alakalı olmalıdır. Weber'in Yahudilik ve kapitalizm arasında ilişki olup olmadığını tahlil ederken, olabildiğince uzak ve dolaylı birtakım kültürel etkileşimden söz eder: "Yahudiler siyasal ve spekülâtif yönde eğilimi olan maceracı kapitalizm tarafında yer almışlardır: ethos'ları, tek bir sözcükle paria-kapitalizm idi, puritanizm ise burjuva işletmesinin ve işin ussal örgütlenmesinin ethos'unu içinde taşıdı. Yahudi ahlâkından sadece bu çerçeveye sığanı aldı." (Protestan Ahlâkı ve kapitalizmin Ruhunu, Çev. Zeynep Aruoba, Hil yayınları, İstanbul 1985, s.133)

Türkler... Papalık, İncil’i yanlış anlamıştır, bu yüzden Hristiyan dünyasının bir “*tecdid-i iman*” hamlesine ihtiyacı vardır. Türkler ise fizikî güçleriyle Avrupa’yı sarsmaktadır. Hristiyanlar var güçleriyle bu iki hasma saldırmalıdır.⁴

Papalığa itimadın kalmadığı bir zeminde yeşeren bu fikirler, İslâm tehdidi karşısında gerileyen Batı’nın iman dünyasını hareketlendirir. Hareketliliğin ilk aktörü kilisedir ve Türk irfanının şekillendirdiği medeniyetin temel dinamiklerini tanımak gibi ciddi bir çabaya girmek yerine, acilen ve “*nasıl olursa olsun*” Türk meydan okumasını durduracak ezici bir “*güç*”e ulaşmayı hedef olarak gösterir. “*Nasıl olursa olsun!*” gözükaralığı Avrupalıları, tabiatı tarihin hiçbir döneminde görülmedik kadar savruk ve hoyratça istismar eden zihni ve ahlâki bir dönüştürme sürükler.

b.

Müslüman dünyaya karşı yaşanan mağlubiyetleri, kiliseyi hırpalama gerekçesi olarak kullanan tecdidî (reformic) hareketler, gerçek sarsıcı etkisini, -muharref bir gelenekten besleniyor olsa da- eşyayı tasarruf itibarıyla munis çizgiler taşıyan

Maceracılık, servet biriktirmek gibi özellikler küçük görülmemesi gereken özelliklerdir ama Weber, kapitalizmin hazırlayıcısı olma şerefini yahudilere kaptırmamak için ıskalamaya meyillidir. “Eski Yahudiliğin yaşamı doğal bir tutum içinde değerlendirme eğilimi, puritanizme özgü özelliklerden çok uzaktır.”(Weber, a.g.e.,133) iddiası da Weber’in bu temayülünü açıkça göstermektedir. Çünkü, “yaşamı doğal bir tutum içinde değerlendirme eğilimi” yalnızca Eski Yahudilik değil, tüm “eski” gelenekler için söylenebilir; ilk Hristiyanlık da dahil.

Kapitalizmin ruhu, Marx’a göre Yahudilik’tir: “Yahudi sadece malî güç kazanmak suretiyle değil, aynı zamanda ve ondan ayrı olarak paranın bir dünya gücü hâline gelmesi ve pratik Yahudi ruhunun Hristiyan milletlerin pratik ruhu hâline gelmesi suretiyle kendini Yahudice bir biçimde kurtarmıştır.” Aktaran: Mustafa Özel, Dergâh, Sayı:5, s.11.)

İki ayrı görüş aynı anda okunduğunda Protestanlığın ruhu Yahudilik; kapitalizmin ruhu Protestanlık gibi bir sonuç çıkmaktadır. “İki ruhlu kapitalizm” demek en uygunu galiba.

4 Bkz. Asaf Hüseyin, Batının İslâmı Kavgası, Çev. Mesut Karahan, Pınar yayınları, İstanbul s. 22.

Hristiyan imanında göstermiştir. Reformun sonucunda Batılılar, vahyedilenden koparak süren bir geleneğin oluşumunda Yahudiliğin, Eski Yunan düşüncesinin ve Roma hukukunun etkilerini anlamak, bir “arınma” çabasına girmek yerine; geçmişe karartma uygulayarak, tekamül sonucu biçimlenmiş varsaydığı eklektik bir medeniyet inşasını tercih eder.⁵ Bu tercih, Hristiyanlığın bünyesinde, ilki İsevî tebliğden izler taşımasına rağmen, ortaçağ boyunca yaşanan teokratik sapmadan daha keskin ikinci büyük kırılmaya yol açmıştır.

Kapitalizmin Protestanlık ile irtibatlandırılması; dünya tarihi Avrupa’dan ibaret sayıldığında doğruluğu mümkün, yeryüzünde bizim ve tabii başkalarının da yaşadığı hesaba katıldığında yanlış olmasa da eksik bir analiz olacaktır. Protestan hareket, Hristiyan dünyanın düştüğü zillete sebep olarak papalığı göstermiş, meydanlarda İncil’in yanlış yorumlanıyor olduğunu seslendirmiştir. İslâm dünyasının fizik üstünlüğünü ise (bütün hasımaneliğine rağmen) ulaşılması gereken bir hedef kabul ederek de ifadesini ve hızını bulmuş oluyordu. Bu hâl, bizde yaşanan “*ecnebinin tekniğini alalım ama ananesini asla!*” ya da “*İslâm terakkîye mani değildir, yanlış yorumlanmaktadır.*” sözleriyle ifadesini bulan çaresizlik psikozuna benzemektedir.

Osmanlı topraklarındaki reformcular ve aydınlanma muhallitleri nasıl dini dünyevileştirmek için, “*Batı’nın kaşaneleri*”nden ilham alıyorlarsa; Avrupa’daki ilk yenilikçiler de ilhamlarını “*Doğun’un ihtişamı*”ndan almaktaydılar⁶.

Ve, “*zâ’f-ı telîf ile mâlul*” idiler.

5 Lewis Mumford, “ilk defa, gelecek, her ne kadar denenmemiş olsa da, geçmişten daha cazipti; deneysel ve yeni olan, tecrübe edilmiş ve geleneksel olanın önüne geçmişti” sözleriyle, batıda meydana gelen bu yörünge değişimini yalın bir biçimde ifade etmektedir.

6 Batı’nın “kâşaneleri”nden nelerin anlaşıldığı bugün daha açıktır. Doğunun “ihtişamı”nı anlamak için ise tarihin hatırlanması gerekir:

c.

Kant, Tanrı'nın bir defa kutsal kitapta, bir defa tabiatta, bir defa insan kalbinde, bir defa da akılda tecelli ettiğini iddia eder⁷. Batı, uzun mücadelelerden sonra, kutsal kitapta tecelli eden tanrıyı kiliseye, insanların kalbinde tecelli eden tanrıyı kilisenin içerisindeki günah çıkarma hüccesine ikamete memur kıldı. İki- si azadlı kaldı: akıl ve tabiat. Kutsal kitaptan ve kalpten mahrum akıl/insan, tabiatı diz çöktürerek sırlarını elinden aldı; akıl daha sonra, teknolojiyi bir kamçı gibi eline yerleştirerek, kendine muhalif gördüğü herşeye diz çöktürmeye devam etti.

Teknolojinin efsanevi tarihine göre: Bundan iki yüz küsur yıl evvel Cornwall'deki maden ocaklarında ilk buharlı makinalar kükrediklerinde, batıl itikatlı insanların dizlerinin bağı çözülmüş, bu “*kara şeytanlar*” karşısında titremişlerdi. Ama bilgili kişiler, onları ayağa kaldırmış ve demişlerdi ki, bunlar “*kara şeytanlar*” değildir, bir ad vermemiz gerekirse ancak “*demir melekler*” demeliyiz⁸. O günlerden sonra “*kara şeytanlar*” karşısında dizleri titreyen batıl itikatlıların dini fesholunmuş; yerine “*demir melekler*”in takviyesi ve dünyaya diz çöktürmeye azmedenler eliyle “*yeni*” bir din ikame edilmiştir.

İnsanlar zaman zaman zenginliği, malı, itibarı taşıyamamak yüzünden “*ne oldum!*” deliliğine nasıl tutuluyorsa, medeniyetler de eriştikleri kudretin zirvesinde kendi cazibelerine

“İslâm âlemi, 1500'e gelmeden yüzyıllar boyu kültür ve teknoloji alanlarında Avrupa'dan ilerdedi. İslâm kentleri geniş, iyi aydınlatılmış ve kanalizasyonu olan kentlerdi; kimilerinde üniversiteler, kitaplıklar ve şaşırtıcı güzellikte camiler vardı. Matematik, haritacılık, tıp ile bilim ve sanayinin daha pek çok kolunda -değirmenler, silâh dökümü, fener kuleleri, at yetiştiriciliği- Müslümanlar öndeydi...” (Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükselişi ve Düşüşleri, Çev. Bir-tane Karanakçı, 5. Baskı, İstanbul: İş Bankası yayınları, 1994.)

7 Walther Kiaulehn, Teknoloji Tarihi (Demir Melekler), Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul s. 41.

8 a.g.e., s. 30.

hayran olup meczuplaşmakta ve “güç kompleksi”ne tutulmak-talar galiba.

Shakespeare’ın taşıdığı melâl tevekkeli değil:

“İnsanoğlu, ey insanoğlu;

Minik bir makam elbisesi bürünmeyegörsün,

En cabili kesilir en bildiğinin...

Sonra, sıradan varlığı ile dönüp arş-ı âlâya

Kızıymış maymunlar gibi, öyle hokkabazlıklar eder ki,

Hüznü boğar melekleri.”

d.

Said Halim Paşa’nın keşfiyle: “Evet eski Hristiyanlık yerine yeni bir din çıkıyor. Bu yeni din de zuburuna sebep olan inanç ve an’aneleri devam ettirebildiği müddetçe yaşayacaktır. Bunun da birtakım emelleri, hayalleri olacak; taraftar ve muarızları bulunacaktır. Şüphesiz ortaya çıkan müstebit ve kandırıcı yayıcıları da, gayret ve taassub bakımından en meşhur Hristiyan azizlerinden geri kalmayacaklardır.”⁹ Öyle de olmuştur, engizisyon mahzenlerinin dudağını uçuklatacak zulüm teknikleri, henüz bitmemiş ve modern damgalı yüzyılımızda müstemleke valileri ve subayları tarafından uygulanagelmıştır.

Batı’nın ateşli haçlı ahlâkından, hesapçı teknik sömergecilik ahlâkına dönüşümü, Ortaçağ karanlığının ruhunu taziz kılacak niteliktedir. Bu teknik yağmacılık esnasında dünya görüşü çapında etkinliğini yitiren kilise, Batı geleneğinin çarpan kalbi olmaktan iyiden iyiye sıyrılıp, kurum niteliğine bürünmüş; ancak, “Yeni Hristiyanlık”a hizmette kusur etmemiştir. Yerli halklar telef edilirken, güçsüz ülkelerin tabii ve beşerî kaynakları gasben Batılı devletlerin hazinelerine naklolunurken; keşişler bir yandan Manitu’yu, Buda’yı “teslis”e

9 Said Halim Paşa, Buhranlarımız, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz yayıncılık, İstanbul 1993, s. 134

dönüştürmenin gayreti içerisinde oldukları¹⁰. İşin garibi Hristiyanlar, daha önce görülmedik kadar, kendi dışındaki toplulukların inancını sarsar olmuştur. Kenyalı bir lider, “*Avrupalı yurdumuza geldiğinde koynunda İncil vardı; İncil bize kaldı, topraklarımız onlara!*” derken, Batılının yeni dinlerini yayarken, eski Hristiyanlıkla nasıl bütünleştiklerinin de tespitini yapmaktadır.

Toynbee'nin “*İncilden koparılıp, yanlış olarak yorumlanmış*”¹¹ dediği, komünizmin ideologlarının da sömürülen topraklara ve sömürgecilere bakış tarzında hiçbir farklılık yoktur. Engels; Cezayir, 1848’ de Fransızlar tarafından işgal edilirken, kapitalizmin teşekkül ve yayılmasının, dinî vehimleri ortadan kaldırarak, geleceğin komünist devrimine zemin hazırlıyor olduğu iddiasıyla, “*Cezayir’in fetbi, uygarlığın ilerlemesi açısından önemli ve talibli bir olaydır... Çöl bedevilerinin özgürlüğünün yok edildiğine üzülebilseniz de unutmamalısınız ki, bu aynı bedeviler bir eşkiya millettir.*” diyerek, sömürgecilere tezahüratta bulunuyordu.

Evet, Batılı yeni bir imana kavuşmuştu ama, bu yeni iman: Hristiyanî uygulamaları, Hristiyanlığa inanmadan yapmaktan başka birşey gibi görülmüyordu¹².

b. “Vah gâvurcuklarını!”

Müslüman Oğuz Türkünün asırlarca him hime yaşadığı gayr-ı müslim unsurlara karşı muamelesi, kul hakkına ve adalete riayete dayanıyordu. Efsaneler, bir kültürün hakiki şifresidir. Osmanlının “*başkaları*”na bakış tarzı da Evliya Çelebi'nin tevatüren anlattığı bir efsanede billurlaşır: İstanbul muhasarasında Bizans'ta mukim Yavedud adlı veli, surları döğen

10 Lewis Mumford, Makina Efsanesi, Çev. Fırat Oruç, İstanbul 1996, s. 20-21.

11 Arnold Toynbee, Medeniyet Yargılanıyor, Çev. Ufuk Uyan, s. 223.

12 a.g.e., s. 223

Şahi ve Balyemez'in güllerini, şehir sakinlerine zarar gelmesin gayret ve himmetiyle izale eder; bir yandan da “*vah gâvurcuk-larım!*” der, merhamet gösterirmiş. Sabrı taşan genç Fatih, çevre evliyayı istişareye çağırır ve himmet diler. Yavedud, irtihal eder, şehrin kapıları açılır.¹³ Sultanın da fethi müteakip Bizans ahalisine karşı geliştirdiği tavır, “*gâvurcuklarım*” muamelesinin hukuken tescili olmuştur.

a.

Gâvur, savaştığımızda düşmandı; bir azamız hâline geldikten sonra, sırtları daima okşanır; millet-i sadıka olarak çağrılırdı. Osmanlı sadrı, çağının ortasında yetmiş iki buçuk dünyalı için emin bir liman, Nedim'in tedai ettirdiği gibi, çağının ortasında tam bir “*tabammül mülkü*” idi. Osmanlının ferman geçiremez olduğu zamanlarda ise, gayr-ı müslim unsurlar dışlarını göstermekten imtina etmemişler; sadakat, Batı'nın verdiği moral destekle ihanete dönüşmüştür.

Çocukluğumuzda her ne hikmetse “*sarı*”nın renk zevkimizi tahriş eden bir tonuyla özdeşleştirdiğimiz “*gâvur*”dan dolayı sarı karıncaları kerih görür, “*gâvura erzak taşıyor*” gerekçeyle telef ederdik. Arıdan sonra pek sevdiğimiz bir böcek olan hamarat karıncaların karasıyla, sarısı arasında fark olmadığını çok sonradan fehmettiğimde kırdığım karıncalardan dolayı bayağı nadim olmuştum, hâlâ da üzülürüm.

Bir de hasena böcekleri...

Olur olmaz yere def-i hacette bulunan sığırların taze mayıslarından kopardıkları parçaları hendesî bir titizlikle “*gülle*” hâline getiren bu garip yaratıkları, suçüstü yakalar; “*gâvura cephane imal ediyor*” diye çatır çatır ezerdik. Buna rağmen, Ermeni komşularımızın yortularında çocuklarıyla yumurta

13 Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler, Hazırlayan: Atsız, MEB, İstanbul 1971, s. 26

döğüştürürken; değirmenci ustalarla “*değirmen pilâvı*” yerken, asla böyle bir düşünce aklımızın ucundan bile geçmezdi. Zira, onlar gâvur değil, tarihin sütümüne mayamıza emanet ettiği “*gâvurcuk*”ların bakiyesiydi.

Sarı karıncaların ve hasenaların masumiyeti bir tarafa, çocukluğumuzun diplomatik dil tanınamış dünyasının gâvuru, yaşadığımız toprakların ardı arkası gelmeyen Haçlı baskınlarıyla tanıdığı gerçek bir tarihî şahsiyetin müteakibidir. Bu tarihî şahsiyet, kütleleri Haçlı seferlerinden bu tarafa daima Türk düşmanlığı ile harekete geçirmiştir. Bilim çağının girdiği iddiasının kucagında Anadolu’ya sefer düzenleyen işgal kuvvetleri; barbarlığımızın boyutlarını ifade ederken, Kitab-ı Mukaddes’ten deliller getirerek, dünyanın dört bir yanından “*kimi yamyam, kimi hindu, kimi bilmem ne belâ*”ları üstümüze salmakta hiçbir beis görmemiştir.

c. Terakki imiş herbir fiili küffarın

“*Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı*”

İslâm’ın terakkiye mani olduğu iddiası, göğsümüzü daraltıyordu; lâkin, evvel canımızı sıkması gereken, payitahtın her köşesini işgal eden “*terakki*” rivayeti olmalıydı. Kızıllema menzilleri içerisinde kaydı yoksa da, ağızların iri iri açılışına bakılırsa çok yüksek bir manası vardı bu mefhumun. Ne var ki, aşıkları bu yüksek mefhuma, Paris’in kaldırımlarında vurulmuşlardı. Karasevdalılara, terakkinin poz poz kartpostallarını “*ağzı açık ayran delisi*” gibi temaşa eden yenileri eklendi; külhanîlerin ayrı, jönlerin ayrı, sarayın ayrı, ulemanın ayrı, gazeteci aydınların ayrı bir terakkisi vardı; manasını kimseler görüp fehmedememişti ama, vardı.

a.

Gâvur mu?

Hâşâ! o artık “*terakki*”nin mucidi ve temsilcisi üstün bir insan ırkıydı; Devlet-i Aliye’ye yol yordam öğretecek kadar da küstahtı; varsın olsun, bizim ricalin de vakar damarı eskisi gibi kabarmıyor, acilen terakki dünyasına açılan kapıya bir çilingir aranıyordu. Üç adet tanzimat modeli biçtiler; üstümüzde en fiyakalı duranı Fransızlarınki¹⁴ görülmüş olmalıydı ki; onların teklifine uyularak, hülasası itibarıyla “*bundan böyle gâvura gâvur denilmeyeceği*”nin altı çizildi. Bu hükümden sonradır, gâvurcuklar da, kendilerini terakki dünyasının fahrî konsolosu gibi görerek efelenmeye başladılar. Böylece Anadolu’ya geçtikten beri aşınamız; mayasında teknoloji, bilim gibi katkı maddeleri bulunmayan halis gâvurumuzu, akabinde de gâvurcuğumuzu kaybettiğimiz, bir garip “*ferman*” ile tescil edildi.

Gâvurumuz insandı: Ağlıyordu, gülüyordu, seviniyordu, acı çekiyordu; ben-i âdemin vazgeçilmez azasıydı; ifademiz ve hızımızdı. İfademizdi; her çağda kendimizle mukayese ederek, yeni bir tarif buluyorduk kendimize. Hızımızdı; çağlardan beri süregelen maceramızın dış dinamiği olarak, ne yana dönsek karşıımızdaydı. O gitmiş, yerine payitaht mütegalibesinin askerlikten muaf jönlerinin “*europa azizim, europa!*” gargarasıyla yere göğe sığdıramadığı; okumuş yazmış ayak takımınınsa adını ibadet vecdiyle telâffuz ettiği bir hükm-i şahsiyet peydahlanmıştı: Batı. Oralara giden, görmeye zihnen kendini hazırladığı “*kaşaneler*”e gözlerini mıhlayıp hipnoza giriyor; gelen, halkı Batı’ya karşı mecburî ihtirama davet ediyordu.

14 Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi V. Cilt (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri), 3. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1970, s. 170, 249, 250.

Gülhane Hattı’nda Fransa’ya ve İngiltere’ye yaklaşmak niyeti varken; Islahat Fermanı, tamamen Fransız tezinin kabulü olup (Rusya ve İngiltere’nin itirazını mucip bir durum da yoktur.) Ferman’ın muhtevası, gayr-ı müslimler üzerine ecnebilerin kurduğu hesaplara hizmet etmiştir.

b.

Gâvura gâvur denilmeyeceği ilânının zımnî niyeti, Müslüman’a da Müslüman denilmesinin yersizliği idi ki bu, ciddi anlamda Türk’ün gelenek yörüngesinden çıkarılması girişimiydi. Yeni durumun iyice anlaşılmasından, sarayın bizzat teşrifatçılığını üstlendiği Batı kurumlarının birebir kabulü, başı ilmi hale bağlı Osmanlı organizmasının lif lif çözülmesi sonucunu doğurmuştur. Kurmaylığa soyunmadan önce Ziya Gökalp bu hâli, tekamülle oluşan müesseselerimizi, tarihî bağlamlarıyla ele alıp, canlı an’aneler hâline sokacağımıza; bunları bir tarafa bırakarak, tarihsiz ve an’anesiz kaideler biçiminde müesseseler ikame etmek¹⁵ olarak değerlendirmektedir.

Yerli gözüken aydınlar bile ortalığı çınlatan “*bürriyet, terakki, Avrupa*” nidalarına katılmaktan kendini alamıyor; kısık bir sesle “*Avrupa’nın ilmini ve tekniğini alalım ama kültürünü asla!*” dairesi dâhilinde düşünceler dile getiriyorlardı. O günler içerisinde bu yaklaşım, yaşanan izmihlal psikolojisi içerisinde mazur, hatta makul görülebilir bir çaba iken; saray, tefekkürün yeniden teşekkülünü mayalayacak bir “*tabkik-i iman*” hareketi başlatmak yerine, sonu “*cedit*” ile biten “*ferman*”lara bel bağlamıştı ve artık kendinde olmadığı gibi, kendisinden yana da değildi...

Önce “*gâvur*,” minvalinden çıktı; sonra “*gâvurcuk*.” Osmanlı mülküne de “*yeni dünyalılar*” tahammül edemediler; hayfa ki, biz dahi bilmemiştizdir kadrini...

Devir, “*modern*”in devriydi.

15 Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi, 3. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul 1994, s. 23

Ziya Gökalp’e göre, Türkler kültür ve müessese iktibas ederek, “Millet” olma yolundan uzaklaşmışlardır; İslâm’ı seçtikten sonra da, aynı hatayı tekrarlamışlardır. Aynı mantığa göre ikinci hatamız da batılı kurumları iktibas etmemiz olması gerekir ama öyle birşey Gökalp tarafından söylenmemiştir. Merhum, “Millet” olma kulvarına girdiğimizi sayarak, bu konuda sosyolojik ifadelere gerek görmemiştir herhalde.

**d. Yürü bre, “modern dünya”;
Senin de geçer devranın!**

“Batı”nın, ne manaya geldiğine çokları hemfikir değildiler hâlâ; çokları ise artık o kavramı kullanmazlar bile. Doğru da ederler, çünkü dükkânımızda “Batı” da kalmadı; “Modern” diye birşey var yalnız, tarifsiz, renksiz, şekilsiz; ama bütün rafa- lar- da, en yukarıda. “Bilim”, “Batı”nın herbir fiilini meşrulaştıran “aydınlanma” prensiydi, hâlâ var ama prens değil, yamak. “Pazar” ise “Modern”i despotlaştıran en yeni iktidar vasıtası... Meselâ: “Bilim”e, “Namus nedir?” diye sorsan, “Ben ağzımdan çıktığında herhangi bir “nesne”ye tetabuk etmeyen olgularla uğraşmam.” der, cübbesini çekip kürsüden iner; aynı soruyu “pa- zar”a sorsan, gözlerini fıldır fıldır çevirir, “nesnel” olsun olmasın, bir “mal”ın kaç- a- alın- ıp satılacağını araştırır; kâr zarar muhasebesinden çıkan sonuca göre ya alır satar, ya da stoklayarak satacağı zamanı kollar.

a.

İncil’in sayfaları nasıl müstemlekecilerin servetlerine ser- vet katmaya elverişli hâle getirilmişse, bilimin sayfaları da “pa- zarağaları”nın kârını arttırmak gayretiyle eğilip bükülmektedir. Bugün, “bilim” de lâfzen, modernlerce fazla müphem görül- müş olmalı ki, önüne bir sıfat eklenerek “modern bilim” namıyla anılmaya başlamıştır.

“Modern iktidar” ile “modern bilim” her çene başında mü- şavere kurmaktadır. Diyelim ki modern, namusu pazarladı ve kazandı, fakat insanlık burcunda bu kazancın “kara para” ol- duğunu söyleyen “yerliler” daima olacaktır; işte o noktada mo- dern bilim, paravan bir şirket gibi devreye girerek “kara”ları aklamaktadır. Rönesans bilgiyi keşfetti, kapitalizm bilgiyi güç için kullanarak, insanî amaçları unuttu, modern teknik iktidar ise nasıl işine gelirse öyle kullanmaktadır.

b.

Yaşadığımız günler, başlattığının nereye varacağını bilemeyen Batı'nın, kendiyile başedemez hâle gelişine şahadet eder. Modern akıl, yanıhta bile bir sükun hâline tahammül edememektedir. Pazar sahipleri “*serbest rekabet*” hilesiyle, birilerinin herhangi bir şekilde, başka bir dünya görüşüne müştak bir zihnî oluşumla karşılına çıkma ihtimalini engellemek için daima “*değişme*” ve “*değiştirme*” peşinde koşmaktadırlar. Modern iktidarın bu zalimce uygulaması, her türlü manevî ve fikrî teşekkülü dünyadan sürgün etmeye azmetmiş entelektüel bir nüfuz alanına sahip olmuştur. Bu entelektüel nüfuz alanı, ardsız amansız tüketim malları teknolojsi ve Unesco'nun müraî barışseverliğini yalanlayan silah teknolojsinin ürkütücü gücüyle birleşince; öteki ülkelerde yeni bir gayeyi tahakkuk ettirecek bilincin doğması güçleşmektedir.

Müslüman ülkelerin sakinleri, “*demir melekler*” karşısında düşülen çaresizlik hâlini anlamak yerine, hâli mazur gösterecek bahanelere sığınmayı tercih ediyor. Bahaneler, Batı'nın “*güç*”e dayalı “*tecdit*” hareketlerini okşamaktadır; bazen minik bir ayrıntıda bile ürpertici bir boyuttadır. Meselâ: Mutfaktaki bakır kapların çeliğe tebdilatında, “*Hikmet; müminin yitiğidir, nerede bulursa alır!*” biçiminde geliştirilen savunmalarda, bütün çigliğiyle kendini gösteren ikiyüzlülük hayatın her alanında varittir. Maruf'a ait kavramların, tüketim iştahına delalet eder hâle getirilmesi, Müslüman toplulukların genel görünümünü ve çelişkilerini yeterince arzettirmektedir.

Bugün ve daima yapılması gereken; Batı'dan ya da Doğu'dan bilim, teknoloji, müessese alıp almamanın cılız tartışması değil; karşımıza çıkan ve çıkacak olan her yeni oluşuma anında ve mucibince cevap verebilecek bir “*tabkik-i iman*” hareketini başlatmaktır.

Z. “Son Ahid” ve “Tahkik-i iman”

Yeni Ahid’in izleyicileri, Eski Ahid’in sayfalarından hep “*cedid*” (yeni) sıfatlı birşeyler çıkartır. Adı Protestanlık da olsa, bu tür “*yeni*”ler akabinde ortaya çıkan insan tipinde, Tevratî bir renk daima vardır. Homo-ekonomicus’la, Tekvin’de çizilen “*Kain*”(Kabil) portresi, hangisi hangisinin negatiftir karıştırılacak derecede birbirine benzemektedir. Kain; rekabet ve husumet duygularıyla işlediği cinayetten sonra, Rab tarafından “*dokunulmazlık nişanesi*”yle damgalanır. Bu dokunulmazlığın sırrı hikâyenin sonrasında açığa çıkar; Kain’e, bir “*medeniyet*” kurdurulur¹⁶.

a.

Yeni Ahid insan-tabiat ilişkilerini tanzim etmekle alâkalı hükümler ihtiva etmediği için, kurduğu her medeniyet modelinde daima Eski Ahid’e muhtaç kalmıştır. Bu yüzden Batı’nın “*tecdit-i iman*” hareketi, Eski Ahid’e bağlıdır ve irticaîdir; hem “*cani hem de medeniyet kurucusu*” olmak özelliğini de batnında taşımaktadır. Yeni Ahid’in “*tecdit*” (reform)e imkân verici özelliği yalnızca muhtevasından değil, taşıdığı “*yeni*” sıfatındandır da. Yeni olan herşey, eskir ve yenilenmeye muhtaçtır.

Son Ahid (Kur’an), insanın insan; insanın tabiat karşısındaki tavrının ne olması gerektiğini organik ve birbirinden ayırtılamaz bir bütün olarak beyan etmektedir. İslâm’ın, “*Kul hakki*”nı ihlal etmeyi affedilmez suç olarak görmesi; canlı ve cansız tabiattaki bütün varlıkların kendi lisanlarıyla Allah’ı zikrederek “*kulluk*”larını bildirdiği gerçekliğiyle birleşir ve insan-insan, insan- tabiat arasında Batılının yaşadığı “*çelişki*”ye asla yer kalmaz¹⁷. “*Tecdit-i iman*” hamlesinden sonra “*Batı*”,

16 Kitabı Mukaddes, Tekvin; Kitab-ı Mukaddes şirketi, s.3-4, İstanbul 1976

17 “Yerde yürüyen hiçbir canlı ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş hariç olmamak üzere hepsi sizin gibi ümmetlerdir. Kitap’ta Biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık; Nihayet, ancak Rablerine toplanıp getirilirler.” (En’am, 38)

tabiatı altedilmesi gereken bir düşman olarak görüyor ve bunun bir “savış”ı gerektirdiğini ilân ediyordu; düşman, yani “tabiat”, köleleştirilmek suretiyle ber- taraf edilmiştir.¹⁸ “Modern”in karşısında, artık hasım olabilecek bir tabiat da yoktur.

b.

İçimizden birilerinin İslâm dünyasının “geri kalmışlığı”ndan bu kadar hayıflanmasına şaşırarak gerek; çünkü tüm Müslümanlar yeni Hristiyanlığın tatbikatını benimseyecek olsaydı, şu anda fakir zengin herkes modern ve insanoğlu için başka bir “gelecek” umudu kalmayacaktı. Son Ahid’in bağlıları hiçbir zaman, “gelenek” ile “bilim ve teknoloji”yi ayrı cetvellerle ölçerek “insana karşı sevecen, tabiata karşı canî” ya da tersi bir medeniyet tasavvur edemezler; edenler de Müslüman olarak kalamazlar. “Tecdid” ile “tahkik” arasındaki fark da burada ortaya çıkar; “tecditçi akıl” hakikatı araştırmaz, “yeni”nin peşindedir; “tahkik-i iman” sahibi ise eskinin, yeninin değil, “eşyanın hakikati”nin peşindedir. Tahkik-i iman hareketi durduğunda,

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih ederler; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur....” (İsra, 44)

“Göklerde ve yerde olan kimselerin, sıra sıra uçan kuşların Allah’ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını da, tesbihini de muhakkak bilir....” (Nur, 41)

- 18 Descartes, “...kesinlikle ateş, su, hava, yıldızlar, semavat ve bizi kuşatan diğer tüm cisimleri bilme yoluyla pratik bir metod keşfetmenin mümkün olduğunun idrakine vardım. Biz bu araçları, uygulandıkları tüm kullanımlara da tatbik edebiliriz. Ve böylece, kendimize tabiatın efendileri ve sahipleri payesini verebiliriz.” demektedir.

Descartes’ın, Tanrı’ya inandığı ve dini bütün bir Hristiyan olduğu,-aklını iyi kullanmak ve ilimlerde hakikati aramak için- Metod Üzerine Konuşmalar. (Çev. Mehmet Karasan, MEB, İstanbul, 1986)’ın “Dördüncü Bölümü”nde şüphe bırakmayacak kadar açıktır.

Belli ki, Descartes yoğun bir “tahkik” (hakikati arama) işine girişmiştir. Ancak, tahkikatının sonuçlarını, tabiatı tasarruf noktasında açıklarken, “İman”ın koyduğu bir ölçüden eser yoktur; Tanrı, eşyayı nasıl kullanacağımızı konusunda insana “teklif” getirmeyen bir Tanrı olarak vardır. Ölçüsüzlük, onu “tabiatın efendisi ve sahibi” olmak gibi, en azından acımasız bir yargıya vardırırmaktadır.

“Zübde-i âlem” olan insan ile “âlemin efendisi” olmak niyetiyle yola çıkan insan, herşeyiyle birbirine zıt iki tiptir.

“kendini tekrar” başlar ki, tarih boyunca Müslüman toplulukların zaman zaman düştükleri zilletin tek sebebi budur.

İbn-i Haldun’un “*Sizce alışılmış olmayan ve muhitiniz(çağımız) de emsalinden birşey bulunmayan hususları red ve inkara kalkışmayınız. Çünkü havsalamız (düşünme kabiliyetiniz) daralır, mümkün olan şeylerin teşkil ettiği daireyi tam olarak kavrayamazsınız*”¹⁹ sözleri, bugün için de önemli bir ikaz sayılmalıdır. Bu yazı, “gâvur”, “Batı” ve “modern”i red ve inkâr değil, hâlâ onların yeterince tanınmadığı düşüncesi ve tedirginliğiyle kaleme alınmıştır; kendiliğinden büyük bir teklif de getirmiyor; yalnızca, akıl ile imanı meczeden “*tabkik-i iman*” mefkûresinin bütün çözümleri sinesinde taşıdığına bir kez daha dikkat çekmek niyetindedir.

*“İnbirâfâtıyla uğraşmakta debrin zevki yok;
Zevk, anın mîrsâd-ı ibretten temaşasındadır.”*

19 İbn- i Haldun, Mukadime Cilt: I, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergâh yayınları, İstanbul 1982, s. 526

Hançeremizdeki harita

*Yok bu şehir içre senin vasfettiğin dilber Nedim
Bir perî suret görünmüş, bir hayal olmuş sana*

*Karakolda ayna var
Kız kolunda damga var
Gözlerinden bellidir
Sende kara sevda var*

Diye başlayan ve halk müziğiyle ünsiyeti olan herkese tanıdık gelen “*Fosforlu Cevriyem*” türküsü, galip zanna göre bir Rum hanım uğruna yakılmıştır.¹

Türkü, mani düzenindedir ve mana son iki mısradaki bütünlüğe ulaşmaktadır. Türküye derinlik kazandıran “*Moriya² da fosforlum sende kara sevda var.*” nakarata, Türklerin renklerinden renk, avazlarından avaz verdiği Ortadoğu-Akdeniz-Balkanlar

1 Bir roman.. filmler.. ve bir sürü rivayet...

Cevriye bir Rum kızı. Gönlünü bir külhânî ve hayırsız delikanlıya kaptırması. Delikanlı kaçakçılıktan tutuklanmış Arnavut kökenli bir tayfadır; Cevriye onu görmek için adeta karakola taşınmıştır. “Aynasızlar” Cevriye’ye hoşgörünmek için kendilerine çeki düzen vermeye başlarlar ve karakola ayna asarlar. Türkünün ikinci dörtlüğündeki “Denizlerin kumuyum/Balıkların puluyum/Aç koynunu Fosforlu Cevriyem/Bende Allah kuluyum” mısraları, uçarı bir denizci tabiatıyla tastamam uyumaktadır.

Başka bir rivayete göre: Cevriye ayarsız bir kadın, karakoldan çıkmıyor ve kolunda daima damga var.. karakola sık gelip gittiği için Cevriye’nin aynası demirbaş listesine geçiyor.

Başka bir rivayet: Sevdalıstı kaçakçılıktan yakalananınca, Cevriye Ermeni bir dövmeciye giderek iki koluna sevgilisinin adını mühür gibi vurduruyor.. damgası oradan.

Kimbilir daha neler vardır ve neler anlatılacaktır.

2 Mori, more: Arnavutça’da “be, bre” anlamındadır, ayrıca kızlar için de hitap ifadesi olarak kullanılmaktadır. Ayde mori:Haydi kızlar. Türküdeki Moriya da, kabadayıcı bir söyleyiş, “yine de hey hey” gibi.

coğrafyasını hatırlatmakta; sesler doğru çıkartıldığında esaslı bir kültür haritası çizmektedir. Osmanlı, tebaasının refahını hedefleyen bir "*Dünya Ekonomi*" oluşturmakla kalmayıp, Türkçenin hançeresini de genişletmiş, her lisan ve insanla irtibat kurmayı kolaylaştıracak bir dünya dili hâline getirmiştir.

Türkü çok söylendiği ve yaygınlaştığı için "*Fosforlu Cevriyem*"'in romanı yazılmış, filmleri çekilmiştir. Türküye roman yazmak, film çekmek bir geleneğe işaret etmesi açısından sağlıklı bir davranış sayılabilir. Suat Derviş'in "*Fosforlu Cevriyem*"³ künyeli romanı yaşanmışlık hissi uyandırmakta, hoşca okunabilmektedir. Filmler ise Yeşilçam'ın unutulmazlarındandır.

Sinemamızın ilk Fosforlu Cevriyesi⁴ Neriman Köksal

Merhume, hayal perdesinden temaşa ettiğimiz kadarıyla, hayranı oldukça fazla bir "*esaskız*" idi. Sinemanın yıldızlı dünyasına heves sarmış bir sonradan görme celebın, ayaklarına "*morbınlık*"ler saçtığını, onunsa paraya gözücuyla bakmaya bile tenezzül etmediği tevatüren söylenir. "*Erkek kadındır!*" yakıştırması, artist bir milletin, erkek sinema kuşları tarafından bir iltifat lâfzı olarak Neriman Köksal'a münasip görülmüştür.

Birinci fosforlu filminden sonra, "*Fosforlu Cevriyem*" türkü sü hayli yaygınlaşmıştı ama Suzan Yakar dışında kulaklarımızı dolduran bir icrası⁵ olduğunu hatırlamıyorum; özellikle de erkek sesiyle... Filmini severek seyretmiş olmama rağmen, türkünün tadına hiçbir zaman varamamıştım. Bir de türküyü yayvan ağzıyla, kendisine cevreden kimbilir hangi Cevriye'ye sitem makamında, mahallenin bekrisi söylemiyor muydu; ka-

3 Suat Derviş, hanım bir yazar.. Feministliği ve komünistliği ile hatırlanır.. Türkiye Devrimci Kadınlar Derneği'nin kurucusudur.. Nazım Hikmet ile derin bir dostluğu olduğu söylenir...

4 Neriman Köksal ve Orhan Günşiray'ın başrol oynadığı İlk "Fosforlu Cevriye" filmi 1959'da çekilmiştir. Filmin yönetmeni ve senaristi Aydın Arakol...

5 Kadınların daha kadın olduğu günlerin seslerinden olan Suzan Yakar'ın icrası anılmaya değer. Günümüz muganniyelerinin sesi tenor sınırlarını zorlamaktadır:

pılar, pencereler sesin yüzüne kapatılırdı. "*Aç koynunu ben geldim Cevriye'm!*" bölümünün, nârâ ile öğürme arası söylenişi ise tam bir facia.. o incelikli "*Moriya da fosforlum!*" nidasının taşıdığı derinliği idrak etmesi bir yana, doğru telâffuz bile edemeyen bekrî icrası, türkünün haritadaki yerine oturmasına imkân vermemişti. Aynı başrol oyuncularının ikinci Cevriye'si⁶ birinci kadar ilgi görmemişti. İbrahim Tatlıses ile Sevtap Permanın başrol oynadığı -Yılmaz Güney ile Fatma Girik ikilisinin oynadığı "*Yarın Son Gündür*" filminin taklidi- bir deneme daha var, ama adının dışında bahsetmeye değer tarafı yoktur.

Yetmişli yıllarda Neriman Köksal beyaz perdede genç, gerçekte ise orta yaşları oynuyordu. Ben bu kuşağı birkaç yıl gecikmeli olarak seyretmiştim. Neriman Köksal, çaptan düşen bazı başrol oyuncularını gibi, Anadolu'da tunelere çıkıyordu; cerrahî müdahaleye uğramamış bu tabii ve kabadayı güzelin turne afişlerindeki fotoğrafında, tab hatası olmadığı aşikâr derin çizgiler vardı. Tabii Fosforlu Cevriye'nin "*esasoglan*"ı Orhan Günşiray da artık sinemada yok gibiydi. Türkân Şoray kuşağı alaim-i sema gibi ekranda şavkımaya başlamış, renkler de süratle işin içine girmişti. Perde renklenmişti ama belki de beynimizin bir köşesinde siyah-beyaz olayları kendi gönlümüzce boyama şansımız ortadan kalkmıştı.

Coğrafyasını bulan güzellik

Türkân Şoray, beyaz perdeye aksettiği andan itibaren Türk sinemasının hakiki "*fosforusu*" olmuştur... Omay sinemasının önünde "*Fosforlu Cevriye'm*"⁷ filminin afişi... Türkân Şoray'ın elinde fitilli⁸ bir uzun Maltepe sigarası... Esasoglan Tanju Gürsu...

6 Aynı kadro tarafından 1962'de "Fosforlu Oyuna Gelmez" çekilmiştir.

7 "Fosforlu Cevriyem" in senaristi, konvansiyonel Yeşilçam dilinin ustalarından Bülent Oran... Yıl 1969... Yönetmeni, aşk filmlerinin değişmez rejisörü Nejat Saydam... Başrollerde Türkan şoray ve Tanju Gürsu...

8 Halk, "Fitilli" kelimesini, ilk züppelerin elinde gördüğü için, hafiften itihzâ taşıyan bir vurguyla filtrelî sigara için kullanırdı.

"Fosforlu" kelimesi, fosfor madeninin ışık saçan özelliğine atıfla, içinde hem mecaz hem kinaye taşımakta olup güzel olduğu kadar, güzelliği dışarıya taşan biraz da albenisini gizlemeyen kadınlara yakıştırılmıştır. Devran değişti, teşhirciliğin boyutları -televizyonun tacizci katkısıyla- çoktan barokun boyutlarını aştı; bir istisnalığı bildiren "*fosforlu*" kelimesi tedavül-den kalktı. Zamanın tozlu aynasında tek Türkân kaldı...

(Türkân; کنار mahallenin talihsiz dilberini oynadığında da, Abbase Sultan'ı⁹ oynadığında da üzeri çiğlenmiş bir buzlu cam arkasında ve daima kırılacak gibi duran bir kadının çizgileridir... Ben o hatlarda, daima en neseli anında hicap ve hüznün girift cazibesini bir kimlik gibi taşıyan kadınların yüzünü görmüşümdür; hendesî kuturlara sığmayan, hâl içre hâl yaşayan, hâlden hâle geçen "*benim kadınlarım*"ın... Sevdim ve zaten varlar.

Türkân rol yapıyordu, belli... Taşıdığı çizgilerle benim kurduğum bağ tahayyülatımın bir ürünü, belli... Ama ben de hakikat ile rol arasındaki farkı anlatacak kudrette değilim ki.)

Yeşilçam filmlerinin hudud aşırı hayranları vardır... Yunanistan, Mısır, Suriye, Irak, İran, Azerbaycan ve daha pek çok ülkede yerli filmler ve sanatçılarımız büyük şöhret sahibidirlere.¹⁰ Fosforlu Cevriye'de Türkân Şoray, "*Morîya da...*" feryadındaki inceliğin ta kendisiydi... Türk'tü ama coğrafyasını aşan bir güzellikti... Eminim, bu ülkelerin "*sinema kuşları*" da her seyrettiğinde, Türkân Şoray'da bir ırkın, bir kavmin değil; tarihle coğrafyanın bahşettiği bir aşinalığın çizgilerini görmüşlerdir.

Haritanın sadece sınır çizgilerinden, bezirgân hesaplarından ibaret olmadığı mutlaka anlaşılmalı ve anlatılmalı... Çünkü, eksik okunan harita, kan kokan ve yanlış hesaplar üzerine

9 Abbase Sultan'ın senaristi ve rejisörü, bir devrin ünlü sanayicisi Nuri Demirağ'ın oğlu Turgut Demirağ'dır.

10 Meselâ, Yunanistan'da üç sinema vardır: Türk, Yunan ve Amerikan sineması. Yeşilçamın itibarı, saydığı memleketlerde ülkemizden daha fazladır.

kurulan bir "*tarih bilinci*" demektir... Reel üzerine kafa yorarak, strateji geliştiren her kim olursa olsun, insanın irreal bir varlık olduğunu hesaba katmıyorsa, yalana düşmekten kurtulamaz.

Hançerenin çizdiği harita

İbrahim Tatlıses'i Kongre Lisesi'nin düzenlediği bir gecede dinlemiştim. Bugünün şöhreti, o günün garip delikanlısı Sivas'ta askerdi; daveti kırmamış ve gelmişti. Sesi gerçekten güzeldi ama bir oturmamışlık vardı; repertuarı üzerine çalışma fırsatı da bulamamıştı. Dinledikten sonra, biz lise son sınıf gençleri kendi aramızda İbrahim'e tam not vermiştik. Ur-falı'nın hançeresinde akide şekeri vardı sanki... Ama, "*Karlı dağlar karanlığın bastı mı/Kahpe felek ayrılığın vakti mi?*" uzun havasının hakkını -Selahattin Erorhan kadar- veremediğini de söylemiştik. Aradan en fazla üç dört yıl geçmişti ki, İbrahim Tatlıses ayın çatlata çatlata¹¹ okuduğu "*Ayağında Kundura*" türküsüyle kavuştuğu şöhreti, hakkıyla bugünlere kadar taşıdı.

"*Fosforlu Cevriye'm*" tastamam Türkân idi. Görüntü, film ile tamamlanmıştı; türkü ise hâlâ avare avare geziniyor, konaklayacağı hançereyi bulamıyordu ki, büyük bir şans eseri İbrahim'in gırtlığına düştü... Dinler dinlemez, bu unuttuğum türkü, müthiş hoşuma gitti... Türkü anonim, kim koşmuş bilinmez ama bildiğim, aşık olduğu kadına ancak bizden birinin yakabileceği bir kıvama sahip... Hem serenat, hem kahır, hem sitem, hem yalvarış... İbrahim söylemeseydi eğer, türküye yeniden dönüp bakmayacak, bu denli sevmeyecektim...

Ses coğrafyasını buldu... "*Moriya da Fosforlum, ben de Allah kuluyum!*" avazı, bütün inceliğiyle, bu nadide hançereden sökün ederken, nice aşıkın ciğerine hançer gibi işliyordu...

11 Ayın çatlattmak: "A" harfini gereksiz yerde ve lüzumundan ziyade gırtlakta sıkma hâli.

Ey... ey... ey...

İbrahim Tatlıses, Türk filmlerinin beğenildiği coğrafyanın tamamında beğeniliyordu, hatta Azerbaycan'dan Orta Asya'ya doğru daha da genişleyen bir ses haritası çiziyordu. *"İbrahim'in İsrail konserine gösterilen derin ilgiye, Ortadoğu'da yaşayanların tamamının ve bizim de derin bakmamız gerekir."* diye düşünüyorum... *"Fosforlu Cevriye"*, Türkân Şoray ve İbrahim Tatlıses'i bahane ederek anlattığım derin gerçek, İsrail'de de kendini hissettirmişti.

Hiçbir kavme yaptıklarından dolayı sonuna kadar düşmanlık beslemeyen ben, kendilerine yapılan zulmün mislini Filistin halkına tatbik etmekten çekinmeyen İsrailoğulları'nı dünyanın en sevimsiz, en canî, en kıyıcı makinaları olarak değerlendirmekten kendimi alamıyordum... Fakat, o konser dolayısıyla İsrail halkının da bizim gibi insanlardan oluştuğunu ve ses haritamızın içerisinde köklü yerini hissettim. Orta Doğu'da pek çok ülkede olduğu gibi, suçun büyüğü halkta değil de haricî ve dahilî düşmanlıklar bahanesiyle ayakta durmayı beceren eli silâhlı Şaronistlerde miydi acaba?

Çizdiğim harita, sadrı geniş bir Osmanlı Türkünün,¹² Türkiye irtifasından Orta Doğu'yu, Akdeniz'i, Balkanları ve tekmil Türk ülkelerini temaşasıdır... Bu illere başka gözle de bakılamaz. Akıl sahiplerinin, çizgileri cetvelle çizilmemiş bu derin haritayı kavramasını; herkesin, özellikle de İsrail halkının bu harita vesilesiyle kendine çekidüzen vermesini isterdim.

*Başımızdan bevâ-yı zülfü-yâr eksik değil,
Mürtefi yerdür ann'cün rûzîgâr eksik değil*

12 Osmanlı Türkü olduğumuzu söyleyişimiz; "Yetmiş iki millet"i birarada yaşatmak şerefini taşıyan kök değerlerle irtibatımızı hatırlatmaktan ibarettir... Bu vesileyle de, son zamanların "Ülke, Ulus, Adapazarı" tantanasıyla maruf tipleri gibi, "konjoktürel Türk"lerden olmadığımızı da mazmunumuzda daima taşıdığımızı bildirmiş olduk.

Gerçekte, kişinin kendini bir ırk adıyla tanıtmayı, vasıfsızlıktan kaynaklanmıyorsa ihânet ya da sahtekârlığı alalama tekniğidir.

Söz ve medeniyet

Doğru da batı da yalnız Allah'ındır.. dilediğini "doğru yol"a yöneltir. (2/142)

Böylece siz de "doğru yol"a yönelterek, bütün insanlar üzerine adalet örneği, hak şahidi olasınız; Peygamber de sizin üzerinize şabih olsun diye, "orta ümmet" kaldık... (2/143)

İnsanlık Tarihi; bilimde, felsefede, teknolojiye ileri olanlarla olmayanların derecelendirildiği bir bilgi-kültür yarışması değildir; ancak böyle sayılmış ve yarışma sonuçlanmış, toplumların kaderleri ilân tahtasına asılmıştır. ciddi sayılan tarihçiler/sosyologlar bile tahtada yazılan çerçevenin dışına çıkamamaktadır. Felsefeli sınıfı geçer, felsefesizler dökülür; bilimliler yüz puan, bilimsizler sıfır... En sonunda teknolojik silâh gücüne sahip olan bugünün medeniyetinin patronları herşeyi zimmetlerine geçirerek yarışmayı sona erdirir... Bu yalnızca tarihin değil, insan olarak kalma mücadelesinin de bitiştir.

Yarışmacı tarihçilik, içlerinde Weber, Marx gibi şöhretli tarih felsefecilerinin de baş tuttuğu, İnsanlığı farklılıklar âlemi değil, Batı'ya nazaran "eksiklikler listesi"¹ olarak kategorize edenlerin tarih anlayışıdır. Yarışmanın jürisi konumundakiler -yani tarihçi ve sosyologlar- baştan ayağa şikecidir. Doğru hakkındaki bu hasmane, bazen cahilane yargıların bir kı-

1 Marx'ı, "eksiklikler listesi" de kesmez; "Asya'nın bilinen bir tarihi yoktur." der.

yısına da, kaçınılmaz olarak Osmanlı medeniyeti eklenmiştir. Bugün şikeci jüri ciddiyetine bile yer kalmamış; Batılılık ve doğululuk münazaraları, kişiliksizliğin doğurduğu bir piyasa ağzına dönüşmüştür. Bu ülkeyi zorla “Batı” yapmaya çalışanların düşmüş oldukları bütlan ne ise, cehaletten, yahut nefis müdafası refleksiyle “doğululuk” taslayanların durumu da tamamen aynıdır. Her iki duruşta da kişiliksizlik yatmaktadır.

I. “Orta Ümmet” olmak

Hayal gücünün afyonu hâline gelen ilk oryantalistlerden bu yana Osmanlı tarihi çalışmaları ne kadar artarsa artsın, önyargılar değişmemiştir. Osmanlı “Doğu” veya “Batı” değil, bir “orta ümmet”² medeniyetidir. Doğu’ya da Batı’ya da söyleyecek sözü vardı, vasıflarını yitirince de seçkinden halka, bilenlerden bilmeyenlere doğru yayılan bir kişiliksizleşme sürecine girdi. O süreç hâlâ ve aynıyla sürmektedir. Bugünün ent-rikacı iktidar seçkinlerinin ve piyasa aydınlarının devrik Osmanlı ricalinden farkı, halkı “Doğu”nun ve “Batı”nın karşısında diri tutan/tutacak olan her türlü kişilik alâmetine müstemleke su-baylarından çok daha fazla düşman, en hafif ifadesiyle lâkayt bir tavra girmiş olmalarıdır.

Doğu ve Batı karşısında sözü olamayanlar, birgün fert başına düşen gelir oranları yükselse de onursuzdur; bağımsızlığı

2 Osmanlı, yazımızın anahtarı olan ayetleri okuyan, bilen, yorumlayan insanların mülküdür. Dünyalılarının modern/seküler uygarlıkla tanışması çok eski değildir.. geçmişe anlamaya çalışırken de seküler uygarlığın değerleriyle bakmak yanlıştır. Osmanlı konusunda fikir yürüten Marxistler, din konusunda belki de farkında olmadan Weber’i izlemişlerdir ve Osmanlı hakkındaki düşüncelerini de aynıyla paylaşırlar. Çünkü, Müslümanlık’tan uzak durarak, hatta ona düşmanca bakarak halkı anlamaya çalışmışlardır; halkı anlamak değil, “halkı değiştirmek” için vardılar. Weber’in İslâm dini konusunda harc-ı âlem görüşlerinde Marx zaten vardır, birbirlerini bütünlendirmektedirler..

Kemal Tahir bile, Osmanlının despot olmadığını, daha vicdan azabı kokan ifadeyle “talancı” olmadığını çok sonradan anlamış ve söylemiştir. Onu okuduğunu söyleyenlerin, adını kullananların çoğu hâlâ, onun -çoğu edep dışı- rastgele söylenmiş sözleriyle amel etmektedirler.

tartışmalıdır. Siyasetçi, aydın, bürokrat ve müteşebbis manzarası itibariyle, kişilik sergilenmeyen bir ülkede yaşamak, Türk halkının en büyük cezasıdır. Bu zevat; kişiliksizliğini esrarengiz localarda, lojmanlarda, köşklere birbirlerine sokularak örtmeye çalışmaktadırlar; söze de ihtiyaçları yoktur, çoğu için on kelime-lik bir hayat yeterlidir; en aydınına da diyelim üç yüz; bozuk fonograf gibi döner döner, bu üçyüz kelimeyi zoraki dinletirler.

II. Sözü'n medeniyeti

Her medeniyetin bir grameri vardır...³

Eski Yunan denilince felsefe, Romalılar denilince hukuk akla gelir; modern Batı medeniyeti, tekniğin hayata hâkimiyetidir. Osmanlı medeniyeti ise sözü'n medeniyetidir. Medresesi, mektebi, kitabı vardır; ama toplumu bir vasatta toplayan esas dinamik, bilginin sözlü olarak yaşatıldığı ve seri bir biçimde hayata inkılâp olunduğu, yaşayan bir kültüre sahip olmasıdır. Osmanlı mülkü, zamana hâkim olmayı tasarlayanların değil, zaman ve mekânla bütünleşerek akan canlı filozofların -ariflerin- oluşturduğu bir “*sözbirliği*” ülkesiydi. Sözbirliği; devleti, vatani ve milleti çokluk içinde bir tutan “*mülk*” anlayışını doğurmuştu.

Batı meydan okumasının “*teknik sömürgecilik*” üzerine kurulduğunu, “*saray*” ve “*ulema*” önce anlayamamış ve -bugün de aynıyla süren- dış cephe mukallitliği ile işin içinden çıkmaya çalışmıştır; anladığında da iş isten geçmiştir. Yukarı ile aşağıyı bütünleştiren “*sözbirliği*” bozulmuş, aydından halka sirayet eden kafa karışıklığı ve aşağılık kompleksi sebebiyle de, “*söz*”nü kaybetmiştir. Hareket hâlindeki sözü'n yerine, hayati donduran ve durduran vecizeler ikâme edilmiştir. Vakitle be-

3 Gramer kelimesi, dille alâkalı olmasına rağmen, Braudel'in “Grammaire des civilisations” eserinde verdiği geniş anlamıyla kullanılmıştır.(Bkz. Türkçe Çeviri: Uyarlıkların Grameri, Çev. M. Ali Kılıçbay)

raber akan söz yerine, kendine güvenememenin bir sonucu olarak zamanın hilafına söz diktatörlüğü kurmak suretiyle gramerini kaybeden pekçok medeniyetin başına gelen, Osmanlının da başına gelmiş ve vadesini doldurmuştur. Teknolojiyi ve ecnebî kurumları süratle kendine maletmiş olmasına rağmen; kendisi kalmadığı, aldıklarını da kendisi olarak almadığı için bağımsızlığını kaybetmiştir. Çünkü haricî bir kültürden neyin alındığı değil, kim olarak alındığı önemlidir.

Medeniyetler göçer, “*gramerleri*” sürer. Batı uygarlığı, gramerini hâlâ sürdürmektedir. Osmanlı medeniyeti ise doğduğu topraklarda bile boğulmuştur, boğdurulmuştur. Osmanlı mülkü, Doğu’ya ve Batı’ya sözü olanlar ülkesiydi; bu yüzden kaybı dünyanın altını üstüne getirmiştir. Osmanlı bakiyesi bütün topluluklar, “*sözsüzlük*” çölünde kavrulmaktadır. Millet denilen tarihî varlık ise iktidar seçkinleri ile aralarında sözbirliğinin sarılmış olmasına rağmen; ailenin sözü ağır aksak aktarmasıyla yoluna devam etmektedir. Bu yarı cana düşmüş millet dahi, ülkeyi kökten sahihsiz bırakmak isteyen dahilî ve haricî söz diktatörlerine yetmemektedir. Hasımlıklarını iki ana hedefe yöneltmişlerdir: Türkçe ve Türk ailesi. Türkçenin eylem repertuarı niteliği taşıyan ve halka aidiyet ve haysiyetli duruş bilinci kazandıran bütün kelimelerine büyük bir saldırı; aileyi ise “*Ailevî inkılâp*” adına “*namus dairesi*”nden çıkartma çabası vardır. Çünkü aile “*söz*”ün ve “*namus*”un hakiki taşıyıcısıdır.

III. Söz uçar mı, yazı kalır mı?

Söz uçmaz, çünkü bir eyleme tekabül eder. Sözlerimiz, eylemlerimiz birbirini besleye besleye birikir ve tarihimizi, hafızamızı ve kurumlarımızı oluştururlar. Her devirde ve her toplumda aynı seviyede faal bir güce sahip olmasa da şifahî kültür, bir toplumun canlılığının alâmetidir. Sözlü kültür ıstılahları, kamusun gıdasıdır; söz söyleyeni, sohbet edeni azalan

toplumun kamusu da zayıflamaya, “*metrukleşme*”⁴ye başlar. “*Metrukleşmiş*” toplumda ağzı olan konuşur, kimse kimseyi dinlemez; bilen söyleyemez, söyleyen doğru söylediği anda bile ne dediğini bilmez; toplum cahiller karnavalına dönüşür. Halkını bir vasatta toplayacak bir “*millî söz*”e sahip olamayan, yahut onu kaybeden muktedirler, (iktisadî, siyasî, askerî ve epistemik cemaatler) tarih önünde kendilerini hayat sahibi tutacak eylem repertuarından mahrum kalır.

Sözlü kültür, aidiyetin ve şahsiyetin aslî ve temel unsurudur. Batı toplumunun bugünkü yazılı kültürü, Ortaçağ sözlü kültür ıstılahlarının üzerine inşa edildiği için, zemin bulmuştur. Bir zamanlar, Batı ciddiyetinden bir züppelik ideolojisi çıkartanlar, medeniyetlerin değişebileceklerini, ama gramerlerini terk etmemeleri gerektiğini anlayamadı. Mesela Marx’ın, tarihî materyalizme esas olan, “*insanların siyasî, fikrî hayatlarını şuurlarının değil, üretim tarzının tayin ettiği*” iddiası ile; “*insanların kaderlerini insanların cüz’î iradesinin değil, Tanrı’nın küllî iradesinin tayin ettiği*”ni beyan eden teolojik argümanı arasında bir mahiyet birliği vardır. Bu mekanistik argüman çok kuvvetli bir biçimde, Ortaçağ boyunca bütün feodal birimlerde sözlü olarak yaygınlaşmıştır. Okumuşu okumamış, bu kültür ıstılahı vasıtasıyla bir “*uygarlık grameri*”ne kavuşmuştur. Marx’ın lâdinî tarih felsefesi de bundan vareste değildir. Marx, bir sözlü geleniğin üzerine oturur ve bu onu -şuursuzca- oturaklı bir tür heterodox Hristiyanî düşünce üretmeye sevkeder. Marx’a itibar edilir ama bu memleketin dinsizine itibar edilmez, çünkü bir grameri yoktur. Gramersizlerin, kır beктаşisi ozanların major gargaraya müsait deyişlerinden başka millî sayılabilecek bir “*sözleri*” de olamaz, olamadı.

4 Halk âşıkları, uzun bir süre meşsiz kalırlarsa “metrukleştik” derlermiş. İnce bir dil zevki ve arifane bir teşbih...

IV. Okunmayan nedir

“Millet okumuyor!” ifadesinin ölçülebilir dayanağı; yıl içerisinde alınan kitap sayısı, dergilerin abone sayısı, gazetelerin tirajı gibi istatistik bilgileridir. Kitap okumayan bir toplum olu-şumuz, istatistik bilgilerin de takviyesiyle sık sık başımıza ka-kılır. Kitaplar az basıyor, az satıyor, gazete okuma oranı çok düşük v.s. “Ne yazıldı da okunmadı?” sorusu ise, akıllara gelme-mektedir.

İstatistik verilerinden milletin okumaya karşı ilgisi de, “ya-zılanlara karşı ilgisizliği” de ölçülebilir. Her söz uçmaz, her yazı kalmaz. Ama yazılı evrakın cismanî varlığına dayanarak böyle birşey söyleniyorsa, adam yerine konulmayan kitapların kade-ri, kese kâğıdı olarak ömür tüketmektir. Dostoyevski⁵ sağlam ve şahsiyetli bir kültürel zemine sahip olduğu için, diğer kül-türlerden insanlarla hâlâ irtibat kurabilmektedir. Bizim çalma çırpma ürünü romanî mahallî martavallar çok satılınca, millet okumuş mu olacak. Bu memleketin -bence- hâlâ umut vaade-den bir ülke olmasının tek sebebi martaval okumamasıdır. Ka-fasını gözünü yarmadan türkü söyleyenler, şiir okuyabilenler, birbiriyle halis Türkçe ile iletişimde bulunanlar hâlâ varsa, hay-atiyetlerini; yoğun dil kirliliğine rağmen sözlü kültürün soluk alıp verişine borçludur.

V. Sosyalbilimler ve sözlü kültür

Paradigmaları, ders kitapları ve bilim dışı kuvvetler bes-ler. Bu yüzden bilim, birilerinin bizim için münasip gördüğü hâline gelmiştir. Bu çarpık ilişkinin sökmediği bir an mutlaka gelir/gelecektir. Bütün sorulara, kitaba bakarak cevap ver-mek mümkün değildir. Çünkü hayat, “bemen şimdi”lerin arka

5 “Puşkin Üzerine Notlar”ı; Dostoyevski’nin züppe bir romancı, yahut aydın ol-madığını; kendi milletinin kültürüne vâkıf, batılılaşmaya da ciddiyetle mukabe-le eden bir şahsiyet olduğunu sergileyen iyi bir örnektir.

arkaya gelmesidir. Bu yüzden sözlü kültürü kuvvetli olan toplumlar şanslıdır. Tahayyülâtının daima eylemlerine eşlik etmesi, her an yeni birşey yapma ve söyleme imkânı bağışlar. Hür düşüncenin ve bir medeniyet gramerine ulaşmanın yolu, yazılı kaynak doğurabilecek çapta ve hareket kabiliyetine sahip sözlü kültürden geçer.

Sözlü kültüre vâkıf olmak, sosyalbilimlere iki ufuk açar. İlki: Sözü doğuran ve besleyen ortamı tanyan sosyal bilimci, okumuş olduğu metinlerle, tarihî vesikalarla toplum hayatının gerçekliği arasında daima bir bağ kurma şansını yakalar, onlar ve anlamlandırır. ikincisi: Sözlü kültür, özü sağlam kişiyi doğrudan etik bir ilkeye sahip kılar. Sosyalbilimci, söz-eylem mutabakatını kâğıt üzerinde kurup, eylemi söze dönüştürendir. Sözlü kültür ıstılahları ise zaten söz-eylem bütünleşmesinin tebellür etmiş tarihî ve tecrübî örneğidir. Sözlü kültür şifrelerinden hareket ederek gerçekleştirilen “*sosyal eylem*” çözümlemesi, sahih bir usûl, haddini bilen bir sosyal bilim vaad eder.

Önce tarihçiliğin, sonra diğer sosyal bilimlerin kullandığı “*akademik dil*,” Batı toplumlarının kendi kültürleri bağlamında oluşturdukları “*ıstılab*”lar (literatür) ve alışkanlıklar üzerinde yürütüldüğü için; tarih ve sosyal bilim “*millî dilden*” yoksundur. Sosyoloji ve sosyolog ekseriyeti, tarih ilminden kopmak suretiyle varlıklarını ispatlamaya çabalarken; milletin değil, sosyolojinin sosyolojisi ile yol almaya çabalamaktadır. Günümüz hâkim sosyolojizmi, “*Yapı*”lara takılıp kalmıştır. Meselâ, kilise kurumu “*çift kılıç*”ıyla Batı toplumunda var ise, camiyi de kilise kategorisine sokup iktidarın ikinci ayağı ve kurumu -olan bir yapı- gibi değerlendirmek, bu takıntılı kafaların işidir. Bir zaman sonra bunları okuyan biçareler camiyi, çifte kılıç kuşandırıp, senyörün -kralın yahut siyâsî iktidar gücünün- karşısına dikerek, Ortaçağ’ın Avrupasına doğru Türk

toplumunu yola çıkarmaya başlıyorlar. Bu tür sosyolojik düşünceler, bazen cehalet boyutunu aşar; düşmanlık inşa eder ve ihanet kokuludur. Kendi dedesinin kokusunu, kendi şehrinin, mahallesinin rengini taşımayan tarihi, bu milletin evlâdi neden okusun? Elbette “*Saatli Maarif Takvimi*”ne tarihçiden daha fazla güvenecektir.

Herkesin tarihçi, yahut sosyolog olması gerekmiyor, ama insan suretinde olan, ya da olmayan her canlı organizmanın yüksek seviyede insaniyete ihtiyacı var. Tarihi insansızlaştıran ve sözden-bilime değil, bilimden söze geçerek, bir tarih ontolojisi oluşturmaya çalışanlara okumayı ve yazmayı bırakıp, Sezen Aksu’dan “*Beni kategorize etme!*” şarkısını ahlakî bir vecize gibi dinlemeleri tavsiye edilir; kadın tarih filozofu gibi.

V. Örfî idare ve “*sözlü kültür*”

Her askerî darbe; derin bir kültür boşluğu, zayıf edilen bir nesil ve daha önemlisi ahlâkî düşüşle sonuçlanmıştır. “*Altın*”ta millet, tarihinden korkarak elindeki kitapları, el yazmalarını toprağa gömmüştü. Korku, insanları birbirinden uzaklaştırmış, komşuyu komşuya muhbir yapmıştı. CHP’li ailelerin çocukları, mahalleden tanıdıkları DP’li ailelerin çocuklarını ciddi ciddi taciz ediyorlardı. Bu yaralar kolay kapanmadığı gibi halkta güvensizliği müzminleştirmekte, halkın bazı kesimlerini “*Aman, ne olursa olsun!*” arsızlığına ve malı götürme ekonomisine sürüklemektedir. Evet, örfî idareler; halkın seçmediği, generallere umut bağlayarak hükümetlik etmek isteyen müzmin muhalefet partilerine, militarizmin gölgesinde iktidar arzusuyla yanan halk düşmanı bilimcilere, soyguncuyla işbirliği içerisindeki bürokratlara, yeteneksiz medya patronlarına ve onların peşircisi gazetecilere; etkin, ama azınlıktaki kesimlerin keyiflerine hizmet etmiştir.

Sözlü kültürün en çok darbe aldığı ve Türkçenin bozulmaya başladığı dönem, “*altmış*” sonrasındır. O zamana kadar gelen siyasetçiler, dile çok hâkimdiler ve sözlü kültürle mutlak irtibatları vardı. Sonraki siyasetçiler, yazarlar, bilim adamları öncekilerden çok fakir ve hatta kaba bir dil ile başbaşa kaldılar. Bu kaba dilli rical, cehaletlerini de irfana rayiç sayarak, kullandıkları kabile dilini resmi dil hâline getirdiler. Seksen örfi idaresi, bu feci sonuçları, bir sonraki neslin kaderi hâline getirmiş, benzer şeyler yaşanmış ve ahlâkî çöküntü artmıştır. Post-modern darbe de, devletle halkın bazı kesimleri arasında var olan, telafisi inşasından zor zıtlıkları ve zıtlaşmaları yenilemiştir. Azınlıkları, sessiz çoğunluğun üzerine amir yapmaya çalışmış, en azından muhbir yapmıştır. Her üçünün insanlar üzerindeki etkisi içe kapanma olmuştur; sözlü kültür, gelişme ortamını yitirmiştir.

Örf kelimesi lügat itibariyle sıcak ve güzel anlamlar ihtiva eder; hor kullanılmış ve kirletilmiştir.

VI. Söz ile yazının “*Çarşı*”da buluşması:

Popüler kültür

Bilgili insan elbette vardır ve kitap da yazar ama okunur mu; okunsa da sözlü kültür-yazılı kültür arasında sağlıklı bir bütünleşme doğurabilir mi, orası müşkil. Sözlü kültür ile yazılı kültürün kaynaştığı kitaplar, sözlü kültür lezzetini taşıyabildiği gibi, insan hafızasından da kolay silinmiyor. En meşhurları “*Mızraklı İlmihal*” olmak üzere, “*Birgini Risalesi*” ve “*Tarikat-i Muhammediye*”⁶ bunlardandır ve başarıları, sözlü kültürle bütünleşmiş olmalarıdır. Çünkü sözlü kültürün Battalname, Kerem ile Aslı, Köroğlu gibi ürünlerini, bilen ve okuyan medreseliler yazmışlardı. Beynimde iz

6 Eserin aslı, Et-Tarikatü'l Muhammediye olup Arapçadır. Türkçe tercümelere ve şerhleri kitabın yerine geçmiştir.

bırakan yığınlarca kelime, kültür ıstılahı ve cümle inşa tarzı oralardan kalmıştır. Mızraklı İlmihal'in yeri ise bambaşkadır; çünkü müellifi yoktur, serapa şifahî kültürdür. “*La-edri*”nin şiir kudreti, bestekârlığı malûmdur; ilmi derinliği ise bu eser söyler.

Şu meşhur, “*Seksen sonrası*” ne olduysa, sanki çok okuyan varmış gibi bu kitaba husumet artmış, radoş, liboş, hepsi, herşey birbirine karışmıştı. Tarihsizlik -geleneksizlik- kendini çok daha açık bir biçimde göstermiş, din düşmanlarının dilleri kadar yavan, onlar kadar hırçın bir “*islâmist dil*” oluşturmuştu ve onlar gibi de marijinaldiler. Halk dinine olan onca taarruza rağmen “*vasat*”ını daima korumaya çalışmış, “*islâmizm*”e rağbet etmemiştir.

Yakın geçmişte okumayı bilen ve zevk alan, ama yazmayı bilmeyen insanlar hâlâ vardı toplumda. Okumak onlar için söylemekti; özellikle yaşlılar acele etmeden, anlattığına da inanarak, bahsettiğim kitapları, bazen başka kitapları huşu içinde okurlardı. “*Türk Müslümanlığı*” deniliyor ya, öyle bir şey aranacaksa, Türk bedevilerinin tekerlemelerinde değil, işte bu medenî Türkmenler’in taşıdıkları dil zevki, gönül zenginliği, yetmiş iki milletin kahrını çeken vakur duruşlarında aranmalıdır. Mızraklı İlmihal'in şırl şırl akışı, dilin günlük hayat içindeki zengin tasarrufuna da işaret etmektedir. İşte kitabın miracı olan bir bölüm:⁷

“Ezan-ı Muhammedî okundukta İsrâfil aleyhi's-selâm sura üfürüyor deyü ve abdeste kalkarken kabrimden kalkıyorum deyü, camiye giderken mahşer yerinde yüz yirmi saf olup seksen safı bizim peygamberimizin ve kırk safı sair peygamberlerin ümmetleri olsa gerektür deyü, uyduktan sonra imam fatihayı okurken sağımda cennet, solumda cebennem, ensemde

7 Mızraklı İlmihal'den.

Azrail, karşımda Beytullah, önümde kabir, ayağım altında sırat, acaba benim sualim âsan olur mu, ettiğim ibadet abirte başıma tac ve yanıma yoldaş ve kabrimde çerağ olur mu, yoksa kabul olmayıp eski bez gibi yüzüme vurulur mu deyü tefekkür etmek gerek.”

Mızraklı İlmihal, kayda alınan bir sohbettir. Halk, dinini ilmi eserlere vâkıf ve bilgisini gönül diliyle halka aktaran temiz ağızlı sohbet ehlinde öğreniyordu. Neo-ulemanın imkânı daha geniş, özgün şovlarla halka ulaşan bir tür tele-hocalık imkânı da var ama modern teologların dillerinde sözlü kültürle bütünleşen etkili bir kültür mayalanması gerçekleşmemektedir. Çünkü, anlatanla muhatap arasında bilginin irfana dönüşmesini sağlayabilecek vasat kaybolmuştur. Zaman içerisinde bir raf dolusu ilmihal kitabına sahip oldum ve hepsi de çok bilgili adamlar tarafından yazılmışlardı. Lâzım olduğunda fihristinden bakar, soruma cevap veren satırları okur kapatırdım. Hayatımda hiç baştan sona kadar bir ilmihal kitabı okumadım ama aşınam olan “*Mızraklı İlmihal*”ı bitirmiştim.

Okunacak şeyler yazmanın ilk şartı bilgi, ikinci şartı ise “*okutacak*” bir dile sahip olmaktır. Mızraklı’da bu vardır ve belki İslâm düşüncesinde müellifi olmayan, tek “*anonim ilmihal*” budur; tıpkı bir halk türküsünün anonim akışı gibi. İlmihal dediğin muhatabının dinine de, diline de, hâline de uymalı... Mızraklı İlmihal, kendi alanında konumuza uyan en iyi örnektir; bunu diğer alanlara yaymak mümkündür. Evlâd-ı vatanın şöyle Mızraklı İlmihal gibi zevkle okuyacağı ve anlayabileceği, ehil olanlarca avamîleştirilmiş bir tarih kitapları dahi yoktur. Kendi dedesinin kokusunu, kendi şehrinin, mahallesinin rengini taşımayan tarihi, bu milletin evlâdı ne diye okusun. Elbette “*Saatli Maarif Takvimi*”ne tarihçiden daha fazla güven duyacaktır.

VI. Sözlü kültür ve mizah

Yunus Emre, Evliya Çelebi ve Nasrettin Hoca'yı halkla bütünleştiren şey, yüksek mizah duygusu ve sözlü kültürün içinden gelmeleri ve sözlü kültürü beslemeleridir. Yunus, bu üçlü içerisinde mizahla en az ilgisi olması gereken bir çizgidir ve biz bu çizgi üzerinde mizahın en lâtif noktalarını görmekteyiz, sezmekteyiz.

*“Sırat kıldan incedir, kılıçtan keskincedir
Varıp anın üstüne evler kurasım gelir.”*

Beyti, zımınında barındırdığı yüksek mananın yanısıra, “kaba ölçen”leri de ince ayar hicvetmektedir. Tarihi ve insanı umutsuzluklar değil, imkânlar alanı olarak tanımak, kâmillere yakışır şu “aydınlık” beyitte, emsalsiz bir berraklıkla anlatılır:

*“Bir sinek bir kartalı, salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir, bende gördüm tozunu.”*

Hakikat; bütün katlılığıyla bu Türk klâsiklerinin nasıl her yerinde ise, mizah da katlılığı yumuşatan inceliğiyle her yerindedir; “Orta Ümmet” kültürüne mensup olmak da böyle birşeydir işte.

Mizah, “*homo ludens*”ın⁸ özelliğidir. Oyun ve mizah hayatla içiçedir, insanlar her sabah kalktıklarında oyun oynamayı hedeflemez ama, oynar ve mizah üretir. Bu yüzden olmalı; savaş gibi, siyaset gibi büyük adamlara mahsus faaliyetler bile oyun kelimesiyle terkip edilebilmekte, “*savaş oyunu*” gibi, “*siyaset oyunu*” gibi tamlamalar yaygın olarak kullanılmaktadır. Dil de bir oyun alanıdır; mecaz üretmek dille alâkalıdır, mizah da bir tür alışlagelmişin dışına çıkmak ve oradan tekrar kültürel ıstılahlara dönmektir. Kültür ıstılahlarıyla bütünleşen mecaz ve mizah kalıcı hâle gelir; Nasrettin Hoca fıkraları “*İpe un sermek*” fıkrasında olduğu gibi mecazı, mizahı ve hayatı aynı an-

8 Homo ludens: Oyun oynayan insan.

da birbirine bağladığı için Türk mizahının prototipidir; araştırmacılar için ise “*ideal tip*”tir. Çünkü sözleri, Adriyatik’ten Çin Seddi’ne, bütün ülkeleri fethetmiştir.

Mizahımızın beslendiği kökleri sürmek zordur. “*Osmanlı’nın bir ayağı üzengide gerek!*” atasözü mucibince, Türkler sözlerini farklı coğrafyalarda ve şifahen söylemişlerdir. Nasrettin Hoca’dan hareketle söyleyecek olursak, temel özelliği kakhaha attırmaması, gülümsetmesi ve düşündürmesidir. İnsanlar fıkrâ anlatılınca gülerler ama sırf birilerini güldürmek için “*komedyenlik*” yapmazlar. “*Komedi*” bir tür gıdıklamadır, mizah ise içten gelen bir şeydir; benzerliklere rağmen meddah ile komedyen, aynı hatta değerlendirilemez. Komede ve komedyenlikte zenaata yönelme, yazılı kültür sözkonusudur; meddah ise irticalidir, sözlü akışla halka ulaşır ve mizah dağarcığımızı genişletir.

VII. Din ve dil

Süperlerin fundamentaliteye dayalı savaş üretme politikası, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de “*din düşmanları*” tarafından gönüllüce sürdürülmektedir. Din karşıtlığı; Türkiye’de, fikrî yahut imanî bir tercih değil, millete karşı yürütülen daimi bir savaşın, bilinen bir taktığıdır. Çünkü Türkiye’de din, kilisenin yahut teologların cübbesinin içine sığamayacak bir hayatiyete sahiptir, hayatın içindedir. Kendini rakipsiz görmek isteyen “*modern teknik uygarlık*”⁹ ailesinin mensupları ve hizmetkârları, muhtemel rakip olarak gördükleri ülkelerin önce içlerine fesat (bozgunculuk) sokarak, sonra da paylaşarak yeryüzünde tamamında iktidar sahibi olmayı bir taktik-alışkanlık hâline getirmişlerdir. Türkiye ölçeğinde de aynı şey geçerlidir; birşey olmakla değil, birşeyci olmakla mevki, makam

9 Amerika’dan Çin’e -Amerikancısından, Çincisine- kadar paraya ve güce tapmanın ideolojik çeşitliliğine sahip olanların tamamı, “modern teknik uygarlık” kavramının kapsamı içerisindedir.

ve iktidar sahibi olanlar, iktidarlarının devamını, halkı “*teblike-li varlık*” olarak tanımlayarak sindirmekte görmektedirler.

Fundamentalite, lügat anlamıyla değil, ne işe yaradığıyla anlaşılması gereken bir kavramdır. İlk ortaya atan ülke olan Amerika tarafından ne amaçla kullanılıyorsa, mahallî iktidar sahipleri tarafından da aynı amaçla kullanılmaktadır. Ağız alışkinlığıyla söylenen “*ınşallah, maşallah*” gibi kelimeleri kullananların bile “*fundamental hedef*” hâline getirildiği, tahammülsüz ve saldırgan üslup; toplumlara/toplumumuza direnç kazandıran, dil içerisindeki her türlü manevî kültür ıstılahını, tarihî sebeplerle halka karşı kin taşıyan dahilî zorbalardan tasallutuna bırakmıştır. Türkiye’de dinsizlik yok; şuursuz, şekilsiz ve gözü kara bir din/dindar düşmanlığı vardır. Milletin kişiliğini oluşturan her unsura; aileye, ahlâka, estetiğe, edebiyata ve hepsinin üzerinde tarihi kendisiyle beraber taşıyarak, kuşakları birbirine bağlayan “*dünya görüşü*”ne karşıtlıkların odağı da din düşmanlığıdır. Dil ve dine düşmanlık, taşıdığı niyeti çoğu kere gizlemekte ve korkunç bir sonuç doğurmaktadır. Türkün özüne dair herşeye hasım olanlar; dile gelince özcü geçinmek, dine gelince “*millî din*” tartışması ihdas etmek suretiyle hasımlıklarını derinleştirmektedirler.

“*Bozacıya şıracı*” misali, hemen her alanda uzmanların sözlerine kulak verilmesi tavsiye edilirken, din ve dil söz konusu olduğunda, liyakatından değil, makamından dolayı ricalden sayılan herkes uzman kesilmektedir. MEB ve YÖK kına yaksın, üniversite öğrencilerimiz, “*babanızın ismini bağışlar mısınız?*” gibi zerafetini içinde taşıyan bir cümleyi dahi anlayamaz hâle gelmiştir, “*seçenekler hangisi?*” dercesine “*mail mail*” yüzünüze bakmaktadır.

Türkmenin ve Türkçenin güzel sözlü evlâdı Karacaoğlan “*Ağacın iyisi özünden olur/ Yiğidin iyisi sözünden olur.*” diyor.

Söz hâlâ geçerli, ama şu zorla “*karganın bülbül, ısrarının gül*” mevkiine yerleştirildiği devirde “*erin iyisini, sözün iyisini*” ölçecek maarif makamı nerede?

Sermayeyi tüketen uygarlık

Sermaye; iktisat bilimine ait olan bir kavram, üç aşağı beş yukarı servet anlamını taşımaktadır. Ancak, kültürümüzde önemli bir karşılığı, kulak verilecek söze sahip olmaktır. Divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda lüzumsuz söz söyleyenleri kınamak için “*sermayesiz*” kelimesi kullanılır. Modern uygarlık, sözün gücünü kırarak sübut bulmuş bir sermaye uygarlığıdır. Sözün gücünü, insanları birbirinden uzaklaştırarak kırmıştır. İnsanları özgürleştirmenin en kolay yolu, daracık kafese/kafeslere insanı/insanları yerleştirmektir.

Sözlü kültür, “*şahsiyet sahibi olma*”nın ilk mektebidir. Didaktik ve mukallit modernist ideolojilerin baskısı altındaki ülkelerin “*şahsiyet sahibi*” yazılı kültür üretememeleri bu yüzden dir. Mahallî ve millî bir sözü olmayanın evrenselliği, ancak Nobel ödülüne lâyık görülmekle mümkündür(!) Onu da mahallî ve millî özelliklerini yitirenlere bahşış olarak verirler. Çok az sayıda kişilik sahibi aydın ve yazara ise, ülkenin kültür hayatına el atmış olan sermaye uzantısı şebekeler, karartma uygulamaktadır.

Özgür bir ülkede yaşadığını ilân eden sapıklardan, yahut kafesinde bile özgür olamayan mahpuslardan biri olmayı tercih durumunda kalmamak için yeni sözler söylemeli, söyleyeni de kalbimizle işitmeliyiz. Her an ve daima “*güzel olanı*” tanımlayacak, şahitlik edecek “*güzel söz*” peşinde koşmamızı engelleyecek hiçbir güç yoktur. Deryalar mürekkep, bütün ağaçlar kalem, insanlar da kâtip olsalar; kelimeler

söylemekle, yazmakla tükenmez. Bunu fark edenler için yeni ve yenilenen bir gelecek olabilir.

Doğu'ya da Batı'ya da selâm vererek istikbalini belirlemek isteyenin yolu daima açıktır; yolcusunu beklemektedir.

Asker yaşatan sultan

Bu ülkede, “*mütareke*” ile kendine zemin bulan “*müstemleke aydını*,” ortaya çıktığı andan beri tarihe, anlama çabasının onurlu mevkiinden değil, “*temsili iktidarlar*”a dalkavukluk zaviyesinden bakmıştır. Fatih; fatihliğinden dolayı değil, dalkavukluk edilmeye müsait, mürtefi bir şahsiyet olduğu için yıldızdır. Abdülhamid ise, Osmanlı'nın kayarken parlayan yıldızıdır; bahsetmek bile abestir. Çünkü yeni kahramanlar vardır; onların sırtından geçinmek, mütareke aydınının ve duy-un-u umumiye müteşebbisinin mümeyyiz vasfıdır.

Batılı aydınlar kahramandır; bizde aydınların kahramanları vardır.

Mağrur olma padişahım!

“*Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!*”¹ darb-ı meseli, halkın padişahıyla olan münasebetini temellendiren bir kültür ıstılahıdır. Padişaha yapılan bu ikaz, halkı dalkavukluğa tevessül etmeden devlete bağlı tutmuştur.

Dalkavukluk; önce saray çevresinin, günümüzde -çok az istisnasıyla- aydınının mesleği olagelmiş; “*gazeteci aydın(!)*” tipiy-

1 Halit Ziya, “Mağrur olma padişahım...” sözünün Osmanlı'nın kudretli zamanlarında kudretli padişahlara halkın yaptığı tezahürat olduğunu rivayet ediyor. Padişah bu tezahüratı kendisi ister ve ödüllendirmiş. Rivayetin sıhatini bilemeyiz; ancak, padişah ölü, söz hâlâ diridir. (Saray ve Ötesi, Cilt: I, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1940, s. 169)

le bu zirveye çıkmıştır. Şerif Mardin'in "İyiler ve Kötüler" zaviyesinde kurduğu sosyal değişme teorisi bugün için de geçerli sayılabilir; çünkü, iyilerle kötülerin Osmanlıdan tevarüs edilen alttan akan uyuşmazlığı, birbirinden çok daha kopuk hatlarla sürmektedir.² Halkla siyasî iktidarların ve aydınının müşterek bir dili ve o dile dayalı kültür ıstılahları kalmamıştır; giderek de hayatî müşterekleri azalmaktadır. Halkın "ak" dediğine, devlet ricali ve dalkavuk aydın, "kara" demenin formülünü derhal bulur. Demokrasinin vermiş olduğu özgürlükler (seçim başta olmak üzere), halkın derununu rical ve aydına ulaştırmaya kâfi gelmemektedir. Aydınla, konuşlandırıldığı sosyolojistik mevkiden, falcılık imkânı veren demokrasizm, sunî bir dil oluşturmakta; halkın dili ise, kamuoyu yoklamaları vasıtasıyla kerrat cetveli mesabesine düşürülmektedir.

Abdülhamid bir "ideal tip"tir

Abdülhamid, hâlâ tahlile değer bir şahsiyet, meşrutiyet dönemleri de medrese-enderun uyuşmazlığının, halk-aydın ikiliğine dönüşmesi ile kilit konumunu korumaktadır. Halkın, medreseyle merbut zihni dünyasını göz önünde bulundurduğumuzda; Abdülhamid'in Batılı müesseselere ve kültür ürünlerine (Batı müziğine, operaya) düşkünlüğünün halk tarafından sevilmemesi gerekir; oysa, halk Abdülhamid'i sevmektedir. Aydınların ise, Batılaşmacı teşebbüslerinden dolayı Abdülhamid'i sevmeleri gerekir; oysa aydınının her çeşidi tamamen düşmandır.

Halkın Abdülhamid'i sevmesinin temelinde siyasî icraatlerinin yatmadığını söyleyebiliriz. Çünkü, halk pek çoğunun farkında bile değildir. Konuşabileceğimiz Hamidiye askerî, artık kalmamasına rağmen, Abdülhamid'e olan sevgilerinin

2 Şerif Mardin, "İyiler ve Kötüler", Tarih Risaleleri, Derleyen: Mustafa Özel, İz yay., İstanbul 1995, s. 61-81

sebebini, oğullar ve torunlar vasıtasıyla naklen dinleyebileceğimiz destanımsı hatıralardan sezinlemek mümkündür. Saltanatı süresince halk, Abdülhamid’i kendine yakın saymış; köyüne dönme şansını bulan askerler, belki de hiçbir Osmanlı padişahına nasip olmamış bir ihtiramla sultanı sevmişler. Çünkü, cepheden hurdahaş ama sağ dönmüşlerdi.

Nihayet, bu yazının sınırları içerisinde Abdülhamid ile ilgili pekçok husus dışında ve önemle ele alınması gereken, ama alınmayan konumuza ve kavramımıza ulaştık: “*Eve sağ dönmek!*”

“Söyleyin Devlet-i Aliye’ye!”

Abdülhamid döneminde de toprak kaybedilmiştir. Osmanlı tebaası yenilgilerin acısını, zilletini yine duymaktadır. Anadolu ve Balkan illerinden sökün eden muhaceretin hüznü henüz dinmemiştir, pek çok hane “*evlât acısı*” ile malûl, kadınlar duldur. Evlâd-ı fatihandan Hüsmen Ağanın bu meyanda sarfettiği söz darb-ı mesel olmuştur, hâlâ anlatılmaktadır. Tellallar, “*Devlet-i Aliye, filan cepbede savaşa girmiştir; eli silâh tutanlar vatan imdadına!*” dedikçe, Hüsmen Ağa sırayla beş oğlundan dördünü askere göndermiş, giden geri dönmemiştir. Son oğul kaldığında Hüsmen ağa da artık kocamış, altıncı bir oğul sahibi olacak yaşı çoktan geçirmiştir:

- Söyleyin Devlet-i Aliye’ye ki, Hüsmen Ağa “*tobumdan düştü!*”, gayrı bana güvenerek cephe açmasın! der.

Abdülhamid’i halk en çok bu yüzden sevmektedir. Öyle zannediyorum ki, bugün Anadolu’nun derinden derine hâlâ anlattığı -aydının ve ricalin asla haberdar olmadığı- Abdülhamid efsaneleri,³ halkın olanca yıkılmışlığa rağmen, ocağını otuz üç yıl boyunca cephe açmadan tütürecek fırsatı yaşamış olmasıdır. Askerden terhis olarak gelenlerin sayısı fazlalaşmış, aileler çocuk sesleriyle şenlenmiştir. “*Mehmetçik,*” evinin

3 Abdülhamid hakkında, efsaneyle gerçeğin birbirine karıştığı, yığınlarca hikâye anlatılır. İşte Bazıları:

“Bey”i olmuştur; halk, “*Mehmetçik*”likten, “*Mehmet Bey*” olma yoluna girdiği için, Hamid’i sevmektedir.

Hüsmen ağanın son oğlunun Sarıkamış’ta, Çanakkale’de olup olmadığını kim bilebilir!

Bizden selâm eylen Sultan Reşad’a!

Abdülhamid’in tahttan indirilmesi, bütün Abdülhamid düşmanlarını sevindirmiştir. Sanki sebep-i vücudu Abdülhamid’i devirmek olan basının, “*devr-i hürriyet*”te daha canlı faaliyette bulunmaları gerekirken neredeyse tamamı kendini ilga’ etmiştir.⁴ Halk ise Abdülhamid için ağıtlar yakmış, en ücra köyle-re kadar derhal hissiyatını dillendirmiştir. Sultan Reşad’a karşı ise bariz bir soğukluk vardır. Sarayın başkâtibi Halit Ziya’dan

Kemal Tahir’in de sultanın büyüklüğüne hükmettiği, Alman İmparatoru ile geçen hadise, halk ağzında ballandırılı ballandırılı anlatılır: Kendisi tahtındadır, Alman İmparatoru ayakta ellerini oğuşturmaktadır, nice sonra yer göstererek ikramda bulunur ve Osmanlı haşmetini sergiler.

Meselâ, bir siyah pelerinli adam hikâyesi vardır: Güya Abdülhamid, resmi güçlerin dışında gizli bir asayiş örgütü kurmuş ve başına da geceleri haydutları, canileri temizleyen, batakhaneleri basarak kurutan bir kahraman getirmiş. Bu “Siyah Pelerinli Adam”ı, kolluk kuvvetleri ne kadar aramışlarsa bulamamışlardır; çünkü, bu adam Abdülhamid’in emniyet müdürüdür, gece suç işlemede, gündüz suçluyu aramadadır. Doğru mu? Evet, hem de sonuna kadar. Aydının resmettiği despot sultan ne kadar neyse; halkın efsanesi de o kadar o. Çünkü, ikisi de, başından sonuna, bir zihni tavrı alışın ifadesidir.

Halit Ziya “Saray ve Ötesi”nde, muhaliflerin -hemen hemen bütün aydınların Abdülhamid hakkında yaydıklarının hiçbirine başından beri inanmadığına sonradan sevinir ve hiçbirinin doğru olmadığını sonradan daha iyi anladığını belirtir. Hatta karşı karşıya geldiğinde Abdülhamid’in çirkin şöyle dursun, yakışıklı bir adam olduğunu görmek Halit Ziya için şaşkırtıcı olmuştur.

- 4 Şerif Mardin’in, Jön Türk dergilerinin yayın tarihlerini verdiği kronolojik sıralama ilginçtir. Bu dergiler Abdülhamid ile başlar onunla biter, 1908’den sonra bütün yayınlar kesilmiştir. (Jön Türkler’in Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim yay., İst., 1983)

Cumhuriyet dönemi devlet adamlarımızın pek çoğunda, “Fırka ne der!” kaygusuyla hareket etmişler, neo-ittihatçılığı sistem hâline getirmişlerdir. Bir sivil şahsiyet olarak İttihatçıların hazzetmediği Abdülhamid’in altına, neo-ittihatçıların alışamadıkları Özal’ı; “Fırka”nın takdirine şayan Reşad’ın altına, tercihinine şayan Demirel’i yazabiliriz. Düşündürücü olan, Fırka’nın derin belirleyiciliği.. ve bu gücü kimden, yahut nereden aldığı.

öğrendiğimize göre de Reşad; İttihat ve Terakki'nin tayin ettiği bir âmir gibidir; memuriyetler, İttihatçıların tavassutuyla doldurulmakta, padişah en küçük meselede bile “*Fırka ne der?*” kaygusuyla hareketlerini ayarlamaktadır.⁵

Henüz derlenen iki ağıt⁶ Hamid ve Reşad'ı ideal tip olarak karşımıza çıkarmaktadır. Ağıtı yakanlar daima kadınlar; çünkü, kaybolan evlât, eve dönmeyen koca, yıkılan ocak, ana rahminde yetim kalan bebek hep onlarıdır ve “*od düştüğü yeri yakar!*”

Ağıtların ilki, paşaların tahttan indirmeye geldikleri padişaha karşı muamelelerini ve Abdülhamid'in ağlayışını anlatmaktadır:

Enver'le Niyazi saraya vardı
Orda şevketlûme üç kamçı vurdu
Kolundan tuttu da “*tahttan in*” dedi
İneyim dedi de orda ağladı

Kulak ver sözüme vefâsız paşa
Benden sonra başın vurursun taşa
Âl'osman uğruna yandım ataşa
Söneyim dedi de orda ağladı

Sultan Hamid dedi, “*bak yolun tuttum*
Feleğin elinden ağular yuttum
Ne bata eyledim ne kusur ettim
Bileyim” dedi de orda ağladı

Hamid'in Enver'e “*Benden sonra başın vurursun taşa!*” demesi, halkın bir kerameti; Hamid'in tercüme-i ahvalini dile

5 Halit Ziya Uşaklıgil'in “İttihat ve Terakki cem'iyeti namına bana ne kadar itimad gösterilmişse aynı i'timadı burada saltanat makamına calıs olan zatın ağzından da işitiyordum.” demesine bakılırsa kendisi de tavassutla Reşad'a takdim edilenlerdendir. (a.g.e., c. I, s. 21)

6 Kadir Pürlü, Sivas'ta İlbeyle Türkmenleri, cilt: I, SBKY, Sivas 2002, s. 448-449

getiren halk çünkü... Enver Paşa başını taşa vurmuş mudur bilemiyoruz ama, halkın başını Sarıkamış'ta bir kışa vurması var ki, bugün dahi kar altında kanamaktadır.⁷

İkinci ağıt, savaşın verdiği yıkımı yansıtmaktadır:

Bizden selâm eylen Sultan Reşad'a
Kınalı beşikler kaldı köşede
Sultan Hamid gerek asker yaşada
O da halledildi devrâna bakın

Urus cephesinden yükseldi duman
Bu karalı günler gider bir zaman
Gelinler dul kaldı uşaklar uryan
Şu Devlet-i Âliye Osmana bakın

“*Sultan Hamid gerek asker yaşada!*” feryadının altında yatan, Abdülhamid siyaseti sayesinde birazcık toparlanan ve otuz üç yaşına erebilmiş aile reislerine kavuşan halk serzenişî, belli ki aydın için hiçbir önem taşımıyor. Bugün olmuş, “İstibdad-ı Hamidî çoğu ikbâl düşkünü, birbirlerini Yıldız’a jurnalleyerek geçinen aydın-siyasetçilere verdiği sürgün cezaları için, İttihatçı aydın hayıflanıp durmaktadır da; işin, yüzbinlerce evlâd-ı vatani sağ tutan “*ferâset-i Hamidî*” tarafı olup olmadığı hatırdan bile geçirilmez. “*İttihatçı aydın ve rical*” de yakın tarihimizi analiz için altı çizilmesi gereken sosyal tiplerdir. Yeri geldikçe şehitleri yâd etmesi, hatta şehitler icat etmesi; zaferden doğacak rant-

7 Şu şehit olan “mahcup çocukların ağıtı” durumu yansıtmıyor mu:

Enver’de potine bindi,
Beşlinin önüne indi.
Bunlar daha mahcup çocuk,
Talim bellemeden öldü.

Ya da, evinin “tek umudu olanların” ağıtı:

Yağmur yağar dereleri otlanır
Mızıka çalınır asker toplanır
“Tek olan”ın kapıları kitlenir

tan pay almaya, ya da hezimetten doğacak tepkinin azaltılmasına müteveccihdir ve tamamen riyadan ibarettir. Halkın dirisinden korkar, hor görür ve ezerler; ölüsüne ise selâm dururlar.

Gayemiz, Abdülhamid üzerine bir araştırma yapmak değildi ve öyle de sonuçlandıralım. Gazeteci aydın; zihnen hâlâ ittihatçı, halk hâlâ halk. Abdülhamid ve benzerleri halka göre iyi, aydına göre kötü.

Sonuç yerine: Kemal Tahir'deki Abdülhamid

*“İkinci Abdülhamid dönemi, pek çok noktalardan bozulmuş olmakla beraber, Osmanlı Devlet Sistemi'nin en son örneğidir. Bu örnekte, Osmanlılığın yükseliş döneminde olduğu gibi idareci kadroları kendi özellikleri içinde, kendi güçlerini kullanırken görmek mümkündür.”*⁸

Bu sözler, bir bakıma Yıldız'ın kayarken parlayışının ifadesidir. Kemal Tahir, hâlâ üzerine karartma uygulanan o dönemin aydınlanmasını Türk tarihinin anlaşılabilmesi için bir şifre olarak görür; halkın Abdülhamid'i niçin sevdiğini, İttihatçıların çelişkilerini, millî orduların siyasete girmesinin sebep ve sonuçlarını, olayların günümüz ile benzerliklerini döne döne anlatır.⁹ Kemal Tahir; yaygın ve alışlagelmiş olandan farklı, hatta ters bakışlı... Okudukça bugünün ittihatçılarının (Kemal Tahir bunlara ısmarlama solcular olarak bakıyor) dünkülerden farklı olmadığı sonucuna varılabilir. Tek meslekleri, cuntacılar dalkavukluk, cuntacı bulunamadığı zaman cuntacılığa yakın duruş; dalkavukluğun sebebi ise bol kazançlı şirketlerin simsa-

8 Kemal Tahir, NOTLAR/Osmanlılık/Bizans, yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İstanbul 1992, s. 472

9 K. Tahir'in “MİLLÎ ORDULAR” başlığıyla yazmış olduğu satırlar, kendi halini -bazen de başka ülkelerin çıkarına katleden orduların varlığını bildiğimiz için, tahminden öte bir anlam taşır:

“Millî amaçlarını yitirmiş ordular, çeşitli yollardan kendi milletleri üstüne yürütülürler. (Bunun için çok haklı, ya da çok haksız bahanelerin kolayca bulunması, bunların ordu büyükleri tarafından kolayca kabul edilmesi, amaçsız kalışın olağan sonucudur. Burada, kışkırtmanın büyük önem taşıması bile gerekmez.)

rı olmaları. Sımsarlığın jöntürk hareketlerinden beri yayın dünyasıyla yakın ilgisi vardır. Tarih, bilmem kaçınıcı defa tekrerrür ediyor. Kemal Tahir sağ olsaydı, birçok konuda “*Ben daha önce söylemiştim!*” diyebilme hakkına defaaten sahip olurdu; ama bu sözü, kamuoyu yoklaması üzerine, inşa ettiği tahmini tutmuş bir “*gazeteci-yazar*” keyfiyle değil, eminim üzülmekle söylerdi.

Kemal Tahir’in fasıllarla anlattığı Abdülhamid, ittihatçılarınkinden ve neo ittihatçılarınkinden fersah fersah uzak, halkınkinden ise o misli yakın... Bu yakınlık, muhtemelen onun hapisanede ancak nüfuz edebildiği halk irfanından kaynaklanmaktadır. Üstad’ın bakışıyla Abdülhamid ve Menderes’in kaderleri aynı noktada keşişmiş: “*Batılılar sömürüsüne ve bu sömürüyü sürdürmekten başka hiçbir işe yaramayacak Batılılaşmaya karşı çıkan iki padişah, Abdülaziz’le Abdülhamid’in Milli Ordu tarafından alaşağı edilmesi olayları üzerinde dikkatle durulmak gerekir. (Menderes’in emperyalist çeteye karşı dirence geçer geçmez başına gelenler de bu dersin dışında değildir.)*”¹⁰ demektedir. Anılan kişiler ekser halkın “*iyilerden biliriş!*” diyerek uğurladıklarındandır.

Kendi milletlerini vurmaya başlayan ordularla halklarının arası açılır. Bu durum en son keredede ordunun kökten tasfiyesine gider. (Yeniçeri ordusunun başına gelen gibi.)

Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta böyle orduların hiçbir zaman yekpare olamayacağıdır. Oynanan oyunlar, fırsatlardan faydalanmayı gösterir ama bütün ordunun bu oyunda beraberliğini ispatlamaz. Bu sebeple böyle dönemlerde orduların kendi içlerinde aralıksız vuruşmalar, kanlı indirip bindirmeler alır yürür. Ülke bütün dünyadaki saygısını ve güvenini yitirir. Bu durumdan birçok zarar edenler orduya dayanarak haketmedikleri yerlere çıkmak isteyen sivillerdir. Bunlar her zaman aptal olduklarından uzun süreli çıkarlarını değil, bir çeşit sosyal körlükle küçük, aldatıcı çıkarları sürekli sanırlar.

Ordular toplumu meydana getiren çeşitli zümrelerin -sınıfların- silâhli güçlere yansımaları bilirler. Eğer bir Milli Ordu bu yansımayı bilmezden gelir ya da örtbas ederek kendisini toplumüstü (dışı) bir güç saymaya başlarsa Milli Ordu özelliğini hızla yitirir. Dışardaki yabancı güçlere, içerdeki çıkarıcı madrabazlara oyuncak olur. Böyle durumlarda, orduyu yekpare olarak böyle bir rezillığe katlanıyor saymak hayvanlıktır.” (Kemal Tahir, NOTLAR/Batılılaşma (yayın no: 11), s.189

10 Kemal Tahir, a.g.e., s.190

Galiba, üzerine Anadolu kadınının ağıt yaktığı herkes “*İyiler*”den... Kemal Tahir ise bizzat ağıt; ruhunu kendi elleriyle kabzederek mevtalaşmış aydınların arkasından, ağıt yerine kendini yakmış bir vatansever.

Ezan ve şehir

Scher vakti göğün kapılarının açıldığı saattir... Aşıkların yâr kapısına durduğu saattir... Yer ile gök arasındaki cümle varlığın aşıklara dem tuttuğu saattir.

Ezanla beraber “*Müslüman Müslüman uyanan şehir*”¹ kımıldar.. mütevacı lâmbalar titremeye, zayıf ve sarı ışık hüzmeleri sofalardan sızmaya başlar. İnceden inceye yüreğe işleyen sabâ makamı, can taşıyan herkesi uyandırmak için ev ev, kapı kapı dolaşır âdeta. En uzak mahallelerden en yakın sokaklara, çıkmazlara doğru dalga dalga insan sesleri; kalın, ince, tiz sesler. Biri Allahuekber deyip başlarken, bir başkası es-selât-u hayrû’n-mine’n-nevm demededir. Ezanın işaretiyle ağlıyor mu, uluyor mu belli olmayan sokak itleri, kargasından serçesine kadar tek mil kuş ümmeti ve diğer ümmetler, yaradını kendi hallerince tesbihe durur.

O an, “*Cümle mevcûdat zâkîr, cihân dergâhtır!*” mısraı, şehrin kalbini tecelligâh seçmiştir. Ezan-ı Muhammedî mücerret bir şahsiyet olarak, zakirbaşdır...

Merkezî ezan ve totaliterlik

Bende daima karanlık ve kaypak bir tarafının varolduğu hissi uyandırdı; diyanet teşkilâtına bu yüzden hiçbir konuda

1 Yavuz Bülent Bakiler’in, insan ve şehir bütünleşmesini tasvir gücüyle, ancak Yahya Kemal’in İstanbul şiiirlerinin yanına konulabilecek bir “sehl-i mümteni”si.

güvenemedim. Mensuplarının pek çoğu, herşeyi altüst olan imparatorluğun dini en az bilen, ama en dindar kalan tek kesimi olan köylülerindendi; kaba ölçüyorlar, kabalıklarını da bir nefis müdafaası refleksiyle âdeta dinin gereği sayıyorlardı. Militan ve militarist pozitivizm sayesinde, nesnesiyle irtibatsız Batıcılık; modernitenin şekli taraflarını taklitte bile beceriksiz, totaliter bir ideoloji olarak kaldı.. Toplum, tarihiyle emsali görülmemiş şiddette bir şizofreni yaşadığı için, din de kuru akıl ve sathî kurallar çerçevesine sığıştırıldı. Bu iki kişiliksiz ve totaliter tavır arasında ezilen ve güdükleşen sivil toplum, vakitle tarihî varlığı arasında hayatî bağlar kurarak, kendi problemlerine özgün cevaplar geliştirme imkânına erişemedi. Diyanet de hissesine düşeni yerine getirdi; dini, bütün canlılığıyla anlatmaya ve yaşatmaya yönelik ciddi ve sivil bir usûl geliştiremediği gibi, dinin aklileştirilmesinde gösterdiği yatkinliğa rağmen, din muhaliflerine de yaranamadı.

Kurumların hâli devrevî, varlığı tarihîdir. Bu yüzden, gün olur hem ilmi, hem hâliyle kendilerini sevdiiren *“Ayaklı Kur’an”* misali din görevlileri, camilerin ve şehirlerin yüzünü güldürürler umudunu daima taşıdım. Bilinmez bu umudu kırmak için mi; rüzgâr nerelerden esti ise tepeden inme bir devrim gerçekleşti. *“Merkezden vâiz, merkezden hutbe”* derken minber; aksesuara dönüşmüş, hikmet ile hoparlörün örtüştürüldüğü günlerden beri şerefelere baykuşlar yuva yapmıştı; merkezî ezan uygulamasıyla hepten metrükleştiler. Sabah ezanları seher âşıklarını, *“Ey yorgana bürünmüşler kalkın, yâr kapısına durmanın vaktidir!”* diye tekrar tekrar çağırırken; yeni tatbikatla birlikte, içtima borusu mantığıyla okunup geçmektedir. Cami görevlisi; cihazı geç açınca ezanın yarısı gitmiş oluyor; erken açınca da plâğın boşluğunu almak için birkaç devir avare dönen gramofon iğnesinin çıkardığı sese benzer bir gürültüye katlanmak zorunda kalıyoruz.

Zaman zaman ezanı iyi okuyamayan müezzinlerden şikâyet olurdu, ama böyle teknik bir çözüm kimsenin hatırından bile geçmezdi; demek ki, diyanet içinde artık, toplum teknisyenleri de mevzilenmiş olmalılar. Aslında müezzin ve imam yerine -imanı zayıf da olsa- İngilizcesi kuvvetli, bilgisayarı seri kullanan DJ'ler (Din jokeyi) istihdam edilerek, camilerin en mutena köşelerine raptedilen havaleli² müzik setleri onların üzerlerine zimmetlense... Bu modern donanımlı görevliler; dünyanın en iyi selâ, ezan, mevlüt ve Kur'an okuyanlarının CD'lerini, vaktin anlam ve önemine göre cemaate dinletseler, mevzuuna göre hutbeleri bilgisayar "mouse"unu iki kere tıklatarak açsalar; hatta, bilgisayardan fatiha ve zamîm sureyi, tekbirleri post-modern komutlarla hallederek namazları kıldırırsalar... Televole uleması da oturur, din jokeylerinin "maus" a abdestsiz dokunup dokunamayacağını, yahut bilgisayar namazın ortasında bozulursa cemaatin abdestinin kaçıp kaçmayacağını, işlem hatalarının sehiv secdesi gerektirip gerektirmeyeceğini tartışırlar. Ne çağlar atlarız ki, şan olur Vatikan'a bile.. Saint Thomas nasıl Farabî'yi taklit ederek, carî Hristiyanlık akaidini inşa etmişse, çiçeği burnunda Papa da, bizim neo-teolojinin mukallidi olur.

İman alanında tahkikî olmadan, uygulamada tecdidî olmaya soyunulursa; sivil toplumun en özgür alanı olması gereken din işleri de en totaliter uygulamaların merkezi hâline gelir.

Ezan sadece güzel ses demek değildir...

Sadanın hoşu, hoş sadalının da ezanı evlâdır elbette. Ama Ezan-ı Muhammedî bir kutlu zikirdir; ses güzelliği, bir mahalde ezan okunup okunmamasının şartı olamaz... Çok maruf bir kıssadır; Aliğa Camii'nin kötü sesli bir müezzini

2 Havaleli: Yüksek volümlü manasında kullanılmıştır.

varmış, papaz efendi onu ikrama boğar, bol bol bahşış verir, över, ezan okumaya teşvik edermiş. Papaza sormuşlar, “Neden böyle yapıyorsun?” O da, “Bu müezzînin sesi çok çirkin, Müslümanları camiden uzaklaştırır da onun için!” diyesiymiş. Bu kıssayı kendimi bildim bileli secde ehli değil de, dünya hayatı içerisinde figüratif bir rol oynayan Müslümanlık tasavvuruna sahip beynamaz zümresi anlatır. Ve öyle de anlatılır ki, zannedersiniz her müezzîn bed sesli, her bed sesli müezzîn de papazlar tarafından bahşışe boğuluyor. Merkezî ezan uygulaması, beynamaz zümresinin hislerine tercüman oldu; oldu ama, güzel sesli oldukları varsayımıyla okutulan ezanlar, camileri bir cazibe merkezi hâline getiremedi. Estetik düşkünü ve artık başında frapan giyimli mekteplilerin oturduğu bir diyanetimiz var, ne mutlu bize.

İnsan sesi, eğer fizyolojik bir bozukluk, hastalık yoksa özünde dinleyenleri nefrete sürükleyecek nitelikte değildir. Biraz gayret ve eğitimle müezzînlerin ses imkânları genişletilebilir, herbiri dinlenildiğinde insana huşu veren bir ezan okur hâle gelir. Bu işin bütün yetkilileri, klâsik meşk usûlü³ mümkün olmadığına göre, din görevlisi namzedi yetiştiren okullara ciddiyetle müzik dersi koymayı düşünmelidir. Ses güzelliği mühim; ama, aslolan fem-i muhsin ve temiz nefestir; ağzına haram rızık girmemiş, kem söz çıkmamış müminin sadrından dökülen ezan gibisi yoktur. Edmondo De Amicis, insan sesinin kıymetiyle bütünleşen ezanı öyle bir tasvir ediyor ki; müezzîniyle, minaresiyle, Müslüman Müslüman uyanan ve yaşayan şehir idrakini en keskin hatlarıyla seyrediyoruz âdetâ:

3 Gönenli Mehmet Efendi'nin talebelerinden olma şansını yakalamış, Ulu Cami eski imamlarından bir hocafendi anlatmıştı. Gönenli, kendisinin de içlerinde olduğu bazı öğrencileri hıfzlarını tamam ettikten sonra Beyazıt'ta bir camiye götürmüş, tuhaf görünümlü bir hocaya, “Bunlar sana emanet, usûl öğret!” diye teslim etmiş. O gözlerine kısmadıkları zat, hoca efendinin ifadesiyle, meğer tam bir “ilim kütüğü” imiş ve caminin ortasında dizlerine düm tek, düm tek, düm tekâ, düm tek velveleleriyle vura vura temel makamları onlara öğretmiş.

Müezzin görünmüştü. Şerefenin duvarı, uzaktan şöyle böyle gördüğümüz çehresi hariç bütünüyle görmemize mani oluyordu. Birkaç saniye hareketsiz durdu; sonra kulaklarını parmaklarıyla tıkayarak ve başını semaya kaldırarak ağır, titrek, tiz bir sesle ve usullü, hazine bir sadayla, aynı anda Afrika, Asya ve Avrupa'nın bütün minarelerinde akseden mukaddes sözleri haykırdı: *"Allah ekberdir! Allah birdir, Muhammed Allah'ın peygamberidir! Haydin namaza! Haydin salâha! Allah ekberdir..."* Sonra şerefede yarım bir dönüş yaparak kuzeye, doğuya, batıya aynı sözleri tekrarladı ve gözden kayboldu. Aynı anda, kulağımıza uzaklardan, başka bir sesin belli belirsiz, zayıf, son sadaları geliyordu: İmdat isteyen birinin inlemesi gibiydi bu. Nihayet sesler kesildi, ve sanki bu iki ses sadece bizi duaya çağırmış ve sanki bu iki hayalet kaybolunca, vadide Allah'ın iki garibi olarak yapayalnız kalmış gibi tuhaf bir hüznün içinde bir an sessiz kaldık. Hiçbir çan sesi ruhumu bu kadar derinden etki etmemiştir; ancak bugün, müminleri namaza davet etmek için, Hazreti Muhammed'in niçin insan sesini Yahudi borusuna ve eski Hristiyan cırcırına tercih ettiğini anladım. Peygamber seçimini yaparken uzun müddet tereddüt etmişti, Şark az daha bugünkünden tamamen farklı bir görünüşe girecekti; zira Muhammed, sonradan çan şekline giren cırcırı tercih etseydi, minare elbette böyle olmayacak, ve şark şehrinin, şark manzarasının en değişik, en zarif çizgi-lerinden biri yok olacaktı.⁴

Çok katlılığın, minareleri gölgelemesine ve yeni minarelerde de İtalyan seyyahın anlattığı zerafetten eser olmamasına rağmen; minareler ve ezan sesleri, şehirleri hâlâ bizimle bütünleştiren anahatlardır.

Minare ne kadar mühim olursa olsun, bir şehir/medeniyet idrakinin haricî unsurudur; ama ezan teferruat değil, kök değerdir. Bu yüzden şehrin her mahalline şahsiyet emziren

4 Edmondo de Amicis, İstanbul, Çev. Beynun Akyavaş, Ankara 1986

ezanları teke indirmek ciddi bir darbedir. Fanatik Avrupalılar, Edmundo De Amicis'i okuyup, ezan sesinin cazibesini kırmak için erken davrandılar ve Diyanet'i de dolambaçlı yollar-dan ikna mı ettiler yoksa? Olur a, Avrupa Birliğine girersek daha sık gelecek olan Avrupalılar, ezana âşık olurlar da kilise-den iyice soğurlar filan...

Müzik estetiği ve ezan

Fem-i muhsin ve temiz nefes esastır; yanına müzik estetiği de eklenirse ezan, ezan-ı kâmil olur. Araya çok keskin hat çizilemez ama, fem-i muhsin ve temiz nefes, terbiye; estetik ise talim ile alâkalıdır. Kur'an ve ezanı yalnız kendisine değil, başkalarına dinletmek için de kıraat etmek zorunda olan görevliler, her nerede eğitiliyorlarsa; diyaframlarını kullanmayı öğrenmeli ve en az Türk müziğinin beş temel makamı üzere, teganniye kaçmadan, gırtlakta lüzumsuz yere keriz atmadan, hakkını vererek ezan okuyacak evsafa yetiştirilmeliler. Diyanet, merkezî ezan gibi totaliter çözümlerle ayıbı külleyeceğine, bunu yapmalıdır; bunu yapabilecek donanıma sahip olduğunu düşünüyorum. Bugünden tezi yok geriye doğru ve tedricen bu uygulamadan rücû edilmelidir. Önce yetkin müezzinler birkaç semtte ezan okumaya başlamalı, sonra yetiştirilen görevliler kademe kademe bütün camilerde ezana daha aşkla sarılarak şehri/şehirleri yeniden ihya etmelidir.

Ezanın güzel okunması yetmez; dinleyenin kulağına aynı güzellikte ulaşması da gerekir. Ses cihazlarının kullanılıp kullanılmaması artık tartışma dışıdır, zaruret hâline gelmiştir. Ama bu zaruretin bir ölçüsü, bir uyarı olmalıdır; insan sesinin tabiatı olabildiğince bozulmamalı, yüksek volümün kulak zarımızı cırmalmasına izin verilmemelidir. Ezan eğitimi verilmesi şarttır; ama acilen düzeltilmesi gereken husus, son derecede

tahripkâr etkisiyle insanların sınırlarını tahriş eden düzensiz ses cihazlarıdır. Sakın bu da merkezden ayarlanmaya kalkılmasın; çünkü her mahalde ses, kulağa aynı şiddette ulaşmaz. Bazı camiler yüksek binaların arasında kalmıştır, oralarda ses fazla yankılanmakta ve parça tesirli bomba etkisi göstermektedir.

Çözümsüz kalırsa

Kalvin kılıklı bir İslâmiyatçı, yakın geçmişte “*Şehirlerde artık ezan okunmasına gerek kalmamıştır.*” içtihadında bulunmuş; ancak çok az sayıdaki köktenfesat zümresinin sempatisini toplayabilmişti. O teolog acaba bugünün merkezi ezan uygulayıcılarının yolunu açmak için kolları erkenden sıvamıştı da, bugün yaşananlar “*ölümü göster, sıtmaya razı et!*” taktiğinin bir uzantısı mıdır? Ezanları birden susturmak olmaz; önce merkezi ezana geçiş, arkasından sadece caminin içinde, sonra ezansızlık... Dehşet verici bir teori, gerçekleşmesi de çok küçük bir ihtimal, ama ben de çok korkak bir adamım; tedbir almak gerek diye düşünürüm.

Tedbir, merkezîyetçilere inat, evlerden ezan okumak olabilir, özellikle de sabahları... Bu da “*ehl-i sünnet ve'l fert*” olarak benim başkalarıyla paylaştığım ilk ciddi içtihadımdır.

Masal kapısından insan manzaraları

*Reng-i vahdet zâtına bizzât mahsûs olmasa
Râ-yi dünyâda olurdu herkesin simâsı bir*

Mevlâna Celâleddin-i Rumî, “*Bırakın yetmiş iki millet yaşasın.*”derken gözünü Diyar-ı Rum’a çevirip demişti; biz de oraya bakar deriz, “*Koyun yaşasınlar başre dek.*” Yetmiş iki... İster daha az ister daha çok, maksat çokluk içinde birlik sırrını yakalamaktır. Poşalar da, en aykırı hâllerinde bile Anadolu vahdetine uyum ve halkın bütününe yansıtan bir örnek topluluktur. Buralara gelen niceleri gibi çok sapa yollardan geçmiş, gökkuşağı altında çeşit çeşit renge boyanmış olmalılar. Nihayet “*Ortayol hayırlıdır.*” diyerek, hak yolu seçmiş, solmazlık kumaşını bürünmüşler. Hoşça âdemdirler hülâsa..

Ne zaman muhacirlikten vazgeçtikleri, ne zaman yurt tutmağa karar verdikleri, efsanelere karışmıştır. Büyüklerinden tevatüren duydukları: Şehre geldiklerinde eski “*Buğday Pazarı*” mıntıkası göl, Şehitler mahallesinin müptedası gür bir ormanın habercisi imiş; tam ikisinin arasına yerleşmişler... Kişi kendini nasıl bilirse öyledir, kurcalamaya gelmez. Tekmili yalnızca bir geniş göçebe ailesi... Aileden aileler, ailelerden ayrı sülâleler doğar ve kan bağı, hısımlıklarla kuvvetlenir. Hoş meşreplerine uyduğu için gönüllüce üstlendikleri ve alâmetleri kabul edilen davul zurna çalmanın yanısıra; elek, kalbur, gözer yapıp satarak ellerinin emeği, alınlarının teri ile merde yük, namerde muhtaç olmadan geçimliklerini temin ederler.

Yakın zamana kadar da aynı muhitte hayatlarını sürdürmüşlerdir. Giderek merkezî bir yer sayılan mahalle, tahripkâr bir kentleşme sürecine sokulan şehrin süsüne keder vermeye başlayınca, altyapısı ve imar durumu henüz halledilen Yeşilyurt mahallesine göçürülürler. Hafriyatı yapılırken esatirî bir havayla söylenen göl evlerini doğrulayan ardıç kazıkların çıktığı eski mahallenin yerinde şimdi rantı oldukça yüksek binalar vardır.

Avareliğe övgü

Dünyayı fazla umursamayan, işi oluruna bırakan ve çok sıkışık anlarda bile dostlarıyla çene çalacak, çay içecek insanların sayısı gitgide azalmaktadır. Herkes kendine çizilen bir kulvara girmiştir ve herkes koşmak zorundadır. İnsanlar gerçekte gönüllerine göre birşeyler yapabilecekleri bir boş zamana sahip olmak için kendini tüketir.

Avareliği huy hâline getirenler için kullanılan yaygın ve has bir deyim vardır: *“Poşa tabiatlı”*. Yürürken *“martta basıp abrelde kaldıran”*, uykusu geldiği anda tatlı tatlı kestiren, çarşıya bir iş için gittiğinde kırk ahbabına uğrayarak hal-hatır sormaktan eve ne götüreceğini unutan insanlara *“poşa tabiatlı”* denilir. Elektriğin icadından ve dakik yaşamının zaman bilinci hâline gelmesinden önce, garbın da şarkın da tabiatı hep ten poşacıdır. Bu deyim; insanoğluna pek yaraşan, küçük el zenaatlarıyla geçimliğini temin ettikten sonra, arda kalan çokca zamanı hikmete, marifete, dünyanın tadı tuzu olan bazı ince işlere ayırmanın güçleştiği asrın ve asriliğin ürünü olmalı.

Poşa dönüşü”

“Poşa dönüşü” bir deyim olarak yerleşmiş kalmış, aslında bu tür dönüşler her sokakta olağan işlerdendi bir vakitler ama, poşalar daha renkli sergilediği için onlar adına tescil olunmuş. Şimdilerde de arasına dönüş kavga görülse de, *“Poşa*

dögüşü”nün kendine has muhtevası kaybolmuştur. Dögüş sebebi içerisinde namus, gasp, hırsızlık gibi yüz kızartıcı suçlar asla yoktur. Kavganın altında çoğunlukla karı dırdırı, çocukların baş yarmak, cam kırmak gibi haylazlıkları yatmaktadır. Lise yıllarında, mahallelerinin bulunduğu yer, yolumun üstünde olduğu için; birkaç poşa dögüşünde müşahit aza olarak yerimi almıştım.

Çoğu, kavga değil de serbest rekabet ruhunun aksiydi sanki. Kavganın jenerik müziği sayılabilecek çığlık ve küfürler, ekseri kamışı kurumuş meydan zurnası gibi ses veren detone kadınlara aittir; herhalde erkek kısmının küfretmelerinin çok tehlikeli sonuçlar doğurmasını engellemek için hanımlar onların hislerine tercüman olmaktaydı. Kadının biri eve girer leğen, masa, kuşaklı ceviz iskemle ya da radyo gibi lüks eşyadan birini çıkartarak *“Benim evimde bu var.”* diye naralanarak teşhir eder, hasmının *“aç karnına”* söverek başladığı küfürlerini inkişaf ettirerek sürdürür. Rakip takımın ası, eve girerek ötekine fark atacak türden bir eşyayı evin önüne diker. Eşyalararası müsabaka; imâleli küfürler eşliğinde sona erer, ardından kocalar yarıştırlır; çocuksu bir dögüş, benim kocam seninkini döver... Komşular araya girip sulhü temin ettilerse ne âlâ; iş kızıdır da sıcak temasa dönüşürse kazma sapları, taşlar konuşmaya başlar; horantası fazla olan muharebeyi geçici olarak kazanır. İllâ ki rövanşı vardır.

Çarşı karakoluna akseden davalar da olurdu. Vukuat kıtlığından esneyen karakol canlanır; polisler tarafların kâh sırtlarını tıptılayarak, kâh masa altından cop göstererek, aile reislerini kucaklaştırır işi tathya bağlarlar. Mahkemeye intikal eden, hele hele ağır cezalık cürümlerle hâkim karşısına çıkmayı gerektiren *“poşa dögüşü”* nadirattandır...

Bil-vesile küfürbazlık üzerine birkaç söz

Küfürbazlıkta üstümüze yoktur, Türkçenin lâstikli(!) olduğu iddiasını da katarak fiil ifade eden her kelimedenden duyulmadık küfürler icat etmek şanımızdandır. Hele ana, baci gibi kutlu saydığımız üçüncü şahısları işe katarak -bazen cinayete sebep olacak kadar- rakibi çılgıdan çıkartmak çirkin ve yaygın davranışlardır.

Bu havaleli küfürlerin en acaibi, bir öğretmenin başından geçmiş. Nasıl olmuşsa ansızın patlayan bir “poşa döğüşü”nün ortasında kalmış, kadının biri kıravatından yakalamış ve raki-besine:

- Seni aha bu efendin!

Deyip, yakasını silkeliyormuş.

Muallim bey kurtulana kadar, akla kararı seçtim diyor.

Hani adamcağızı küfürbazlıktan mahkemeye celbetmişler, o esnada da biri kadıya fetva soruyormuş. Sorduğu şu: Babam öldü analığım bana düşer mi? Mahkeme edilmeyi bekleyen küfürbaz, bir seri kılçıklı küfür sıraladıktan sonra, “*Aba ben böylelerine söviyorum, kadı efendi!*” demiş. Kadı, “*Sana serbest evlâdım!*” deyip icazet vererek küfürbazı sorgusuz sualsiz salıvermiş.

Terk-i edebe düşmeden küfretmeyi öğrenmek artık farz-ı kifaye hükmündedir. Zira, “*Gâvura gâvur denilmeyecek!*” fermânından bu yana terakki yolunda bir büyük mesafe daha katetmiş bulunmaktayız. Mozart’ın ünlü alaturkası eşliğinde Avrupa Birliğine kabul edilişimizin çıkmaz arefesinde yeni kanun çıktı; bundan böyle puşta “*puşt!*” demenin cezası iki yıl mapus. İş iyice çatalladı anlayacağınız, hem adaba uyacaksınız sövünce, hem de acar kanuna.

Meslek ve mektep

“*Avareliğe övgü*” dedik diye hemencecik protestan damarınız kabarmasın; rızık için, muhannede muhtaç olmamak için, kamu halka yararlı olmak için meslek sahibi olmak şart. Riva-yettir, Şeyhü'l ekber gezinirken, agoranın göbeğinde darağacında sallanan bir haramînin cesedini halkın taşıdığını görmüş. Ahaliyi yarararak, haramînin çizmelerini öpmüş. Oradakiler, “*Senin gibi bir âlim, nasıl böyle kanlı bir zalimin ayağını öper.*” mazmununda sözlerle kınayınca, o halka dönerek,

- Nasıl öpmeyeyim, mesleğinde zirveye çıkmış! der.

Haydutun zirvesi darağacı. Helâl rızık haram rızık olduğu gibi, haram ve helâl meslekler de var... Helâlinden kazandıracak bir meslek her ere, her eve lâzım ve illâ zirveyi kollamalı. Poşalarımızın şahsiyetlerinin bir parçası hâline gelmiş meslekleri de zurnacıktır. Baba artık nefesi yeten, kalıbı tutan davulcu oğluna, “*davulda dersin tamam, artık usta oldun; şimdi sıra zurnada...*” diyerek, meşke başlatmış. Çocuk biraz gönülsüz durunca, kulağından tutarak:

- İşte zurna, öğreniyorsan öğren, yoksa mektebe gönderir züppe yaparım seni! der.

Halayları onlar yaşattmıştır

Daima yazdığımızdan fazlayız. Bu yüzden de medeniyet horasanı birçok ayrıntı, ardarda yaşanan kuşaklararası kültür kopması sonrasında kayıplara karışmıştır. Bu badirenden usta-çırak usûlüyle sağ ve sağlam çıkanlar arasında, Sivas halayları hem müzik, hem oyun olarak başlara yazılacak evsiftadır. Böylesine güzel bir geleneğin canlı ve olabildiğince aslına sadık yaşamasını büyük oranda poşalara borçluyuz. Öyle ki, taş çatlasın şehir nüfusunun yüzde birini

oluşturmalarına rağmen, bugünün rakamıyla iki yüz çift davul-zurna işini yürütebilecek vasıfta insan vardır.

Kendileri hakkın rahmetine kavuştuğu hâlde Kamberinoğlu Hacı, hocalıkta da, zurna çalmakta da mahir Derviş usta, Kahraman usta, Çöpbacak Duran usta, namları hâlâ yaşayan zurnacılarımızdandır. Derviş ustanın, bir işittiğini hemen icra edecek kulak hafızasına sahip olduğu söylenmedir. Kahraman ustanın ise; beş metreden hedefin tam orta noktasına nişan alırcasına, fanusundan nefesini geçirerek yanan lâmbayı söndürebildiği, ihtiyarlar tarafından hâlâ anlatılmaktadır, merhumun soluğu sade havalı tabanca değil, güdümlü mermi zahir. Bu namlı ustaların çocukları ve torunları da bu işi hâlâ sürdürmektedirler.

Yakınlarda rahmetli olan Sarı İbrahim ve kâmil yaşa gelenlerden Bekir Arız ve Sarı Mehmet ustalar, orta kuşağın en maruflarıdır. İyi davul çalanlardan ise bugün hayatta olmayan Mustafa Akutay ve Ali Ayık ustaları sayabiliriz. Mesleğe, Sarı İbrahim'in çırağı olarak başlayan Sarı Mehmet, aynı zamanda davulun da hakkını vermektedir. Gölgede kalmış olmasına rağmen, Sarı Mehmet'in kardeşi Kara Hüseyin de zikredilmeye değer simalardandır. Sarı Mehmet hakkında bir parantezlik gıybet etmek gerek:

(Sarı Mehmet, halayla ilgisi olan orta yaşlıların, "*birin yanına beş katarak*" hakkında tatlı tatlı hatıralar naklettikleri renkli bir sima ve bu işin hakkını veren seçkin bir şahsiyettir. Doğrusu, birbirlerinin dilinden pek iyi anlayan bu halaycı avanesinin birbirlerine olan tutkunluklarına ve husumetlerine akıl sız ermez ama, bilaistisna hepsi Sarı Mehmentsiz edemezler. Mehmet ustanın zurnadaki maharetinin dışında en çok bilinen yönü boğazına düşkünlüğüdür; lâkin, ustamız oburlar cinsinden olmayıp hatırı sayılır bir damak zevkine de sahiptir. Bu yönüne

ben dahi şahadet ederim; ekseri kılıbık olarak bilinen Sarı Mehmet, Ramazan ayı gelip de ikindiden sonra kasten yemek muhabbeti açıldığında ağzı sulanmaya başlar ve telefona sarılıp iftar yemeğinin menüsünü sayarken de en kazak pozunu takınır.)

Bir gecede yirmi ayrı halk oyunları ekibine zurna çalıp, hiçbirinin sırasını şaşırılmayacak kadar yetenekli birine yediği yemekler helâl ü hoş olsun; nefes bunun adı boru değil, yiyecek ki üflesin.

Halayın hasını da onlar çekmektedir. Kahraman ustanın oğulları Küpeli, Osman, Kahraman, Sulfu, Camuz Ahmet, Mehmet Bayramlı tebdil-i mekân etmiş usta halaycılardandır. İhtiyarlığa adım atanlardan ise İbrahim Asanakut, Karabey Arız, Dursun Ericcek, Mustafa Aruk, Bayram Bayramlı, Turan Asamaka; kadimî tavırla halayların hakkını vererek çekenlerdir. Genç halaycıları da gelecekte bir yadedecek çıkacaktır elbette.

Bir çift mehterin yiğitliği

Anadolu'nun bütün vilayetlerinde sadece davul-zurnaya değil, bütün saz heyetlerine "*mehter*" denilir. Bir kültür ıstılahı olarak mehter, artık pek kullanılmayan bir kelime hâline gelmiş. Sarayın "*mehter-i hümayun*"u mızıkaya döndürülünce, halka ne diyesin.

Davul-zurna çiftinin has ismi hâlâ "*Mehter*"dir. Mehter kelimesinin zihinlerde çağrıştırdığı azameti tahmin edebildiğim için, iki kişilik avaza mehter denilmesinde nasıl bir incelik olabilir dercesine dudak bükenler olabilir. Bükmesinler; birincisi, davulcuya zurnacıya bazı yörelerde rastladığımız rencide edici vasıflar, "*mehter*" kelimesiyle yerini ince de olsa tarihî bir bağa bırakmıştır; ikincisi, mehterin özü davul ve zurnadır. Davulu

“Çamdan deriden bir ritim sazdır.” deyip kestirip atmamalı; çünkü Türkmen’in tekmil tarihine dem tutmuştur.

Berber dükkânları; kışın soba üzerinde cızırdayan bir çinko demlik dolusu suyun her an çaya tebdil olduğu; memleket kurtarma nutuklarının, siyasetin ince ayarlarının özgürce yapıldığı mekânlardandır. Berberler; çoğunlukla dinleyici, bazen sözü sohbele çevirmek için kızıştırıcı olarak sohbele katılırlar. Dinleme fırsatı bulabilirsiniz berber dükkânlarının ehl-i dil müdavimleri, Tarih-i Taberi’den girer, seferberlikten çıkarlar. Ayda bir kere vakitli gidip, sessizce bir köşede konuşulanları dinlemek sekitmediğim işlerdendir ve yirmi yıllık berberimden memnunum. Mehterlerin meslekî özellikleri hakkında birinci ağızlardan bilgi sahibi olduğum yerlerden biri de orası.

Nedenini sorsanız söylemezler ama, bir köyde, mahallede düğün sona erip, taze gelin yeni evin eşliğinden geçer geçmez, mehterleri çarprazına kesseniz orada eğleyemezsiniz. Bora, tipi, fırtına onları durduramaz; insanın yüzünü çizecek şiddette kar dahi yağsa yollara düşerler. İşte böyle bir macera idi berberde dinlediğim... Anlatan zurnacı, nakleden ben:

Bütün ısrara rağmen çetin kışa aldırılmadan köyden çıkmışlar. Tipiden boğulacaklarına kanaat getirmiş olacaklar ki, bir ören yerine sığınmışlar. Biraz soluklarını toparlamışken, girdikleri yere tam beş kurt girivermiş. Kurtların zemheriden keskin dişleri, bizimkilere soğuşu unutturmuş. zurnacı toparlanıp davulcuya “*Vur, Köroğlu havasını!*” demiş. Başlamışlar dar alanda korkudan bacakları titreye titreye Köroğlu havasına. Zavallı kurtlar, mehterin tazyikinden duvarlara çarpa çarpa çenileyerek ören yerini salyasümük terketmişler.

Anlatanın yalancısıyım derler’a. Neden olmasın, bu mehterin hakikisi, insanî akıl sahibi nice yaban çerisinin dizlerini

titretmiştir. Bir çift mehter, hayvanî iştah sahibi kurtlara neden kuyruğu düğümletmesin.

Kıssa bitmez...

Hafız-ı Şirazî, “*Yetmiş iki milletin hepsini de mazur gör. Çünkü, hakikati görmedikleri için masal kapısını çaldılar.*” demiştir. Biz binbiri içerisinde yalnızca bir masal kapısını araladık, yetmiş iki gözükenden aslında bir olduğunu kavramaya çalıştık. İnsanoğlu günümüzde sureta birbirine benzerlerken öyle bir beccillîğe düştüler ki, kibirde ve gururda evvelkileri geride bıraktılar; herkes kendinden başkasını görmez hâle geldi.

Yetmiş iki milleti birbirine benzetmek suretiyle âleme nizâm verme düşüncesi frenk icadıdır; onlar, asıl niyetlerini gizleyerek hazineyi talan ettiler. Frenk mukallitleri de insanlıktan çıkanların izinden yürüdü, şebekleştiler. Bize ise “*Yetmiş iki fırka kıyamete kadar âlemde kalsın...*” diyenlerin hikmetinden ve hükümetinden aldığımız ilhamla, âdemzâdeyi temaşa etmek düştü. Sözü hitamını Mevlâna Celâleddin’den getirelim:

*“Yetmiş iki fırka kıyamete kadar âlemde kalsın...
kalsın ki zamanın sonuna dek,
bid’at yolunu tutan tutmayan âşikare bilinsin.
Değerli hazinenin kilidi çok olur
içindekilerin kıymeti de bundan anlaşılır”*

Kahve fincan cân cânân

Yemenli bir çoban, kahve ağacından dökülen meyvelerin çığırtlarını yiyince, davarların gevş getirmeyi bile unutup haytaliğe başladıklarını farketmiş sonucu sebebe bağlamış ve kendisi de kahve çekirdeklerinin tadına bakmış; önce hoşuna gitmemiş, sonra kaynatmış içmiş; eh, fena değil; kavurup havanda döğmüş, âlâ; zihne zindelik verdiğini sezince de devam etmiş.

Çoban, ağasına söylemiş, ağa öbür ağalara... Kahve denilen meret kıymetli meta olmuş; ne koyuna kalmış ne de çobana.

“Kahve Yemen’den Gelir”

Anavatanı Habeşistan olup Afrika’nın ekvator kuşağında, yüksek yerlerde yetişen kahve ağacının yirmiye aşkın türü içinde en işe yarayanı Yemen’de yetişenidir; önce Ortadoğu’ya, sonra bütün dünyaya Yemen’den yayılmış. Osmanlı da kahveyi Yemen’den getirmiş, üzerine uzun tartışmalar yapılmış; hatta, kahve ile hane biraraya geldiğinde aylıklığı körüklediği sebebiyle yasaklandığı da olmuş. Osmanlı, Yemen’den gelen kahveyi kendi içinde tüketmiş; dışarıya mal satmak âdetimiz değilse de, nakit darlığı yüzünden tüketim fazlası kahveyi Avrupa’ya sattığı olmuş.

Teneke kutularla satılan ve üzerinde, Brezilya kahvesi yazan kahve, evlerimize girince biraz şaşırıldı ama, olsun; kahve ile Yemen zihnimizde hâlâ hem-zemindir... Osmanlı Türkü

olmak demek, beyninin her kıvrımında vatanın yüzölçümünden çok daha geniş bir kültür haritasına sahip olmak demektir. Beyninde haritası olmayanın hatırı, hatırası olmaz; gerçekte hatırası olmayan bir boş tenekedir, üstüne ne yazarsanız gider.

Kahve üzerine yakılmış türküler şöyle dursun, hanımlar şairlik istidatlarını cömertçe sarfederek manileşirlerken kahve ile Yemen’i beraber yad ederlerdi:

Yemenin kahvesi var
Kahvenin telvesi var
Seninki de pek acep
Bugünlerde nesi var.

Yemenden
kahve gelir Yemenden
kurbanım yâr yoluna
Ye ömrümden, ye menden.

Türkü, mani ve hikâye gibi şifahî kültür kalemleri, beynimizdeki haritayı dağıyla ovasıyla, ırmağıyla boyamıştır. Yeni neslin kısm-ı azamının beynindeki harita hasarlıdır; hasarın sebebi, kültürün canlı kaynağı olan şifahî kültürden yoksunluktur.

Amerika ve kahve

Avrupa da kahveyi uzun uzun tartışmış; hatta, frenk hekimleri, erkekleri dölden düşürdüğü gerekçesiyle kahveye bayrak açmışlar. Oralarda da tiryakilik, aristokratlardan başlayarak aşağı tabakalara doğru sirayet etmiş. Lâtince’de adı “*coffea arabica*” olan kahve ağacının tohumları, Frengistan’ın her kasabasından kaçan kâtiler, hırsızlar eliyle Yemen’den Yeni Kıta’ya götürülmüş. Amerika; herşeyden sonuna kadar kâr etmeyi amaçlayan, arsız, hırsız bir medeniyet olduğu için, kah-

veyi de sermaye birikimine vasıta etmiş. Ufkumuzdaki daralmaya rağmen, görüldüğü gibi “*Kahve Yemen’den gelir.*” türküsü hükümünü hâlâ kıtalararası yürütmektedir.

Aç gözlü Amerikan sığırtmaçları, namertlikte tufengi aşan mitralyöz zoruyla kurdukları kahve çiftliklerinde yerlileri bir kuru ekmeğe çalıştırarak, tabiatı ve insanı sömüre sömüre semirmişler. Bugün, dünya kahve ihtiyacının dörtte üçünü Brezilya karşılamaktadır. Kahveyi yerliler üretirken, köpüğünü mitralyözülü sığırtmaçların sülbünden gelen papyonlu smokinli “*nescafe*” ağaları höpürdetmektedir.

Ağalar beyler içerler

Türkmen’in bacanağı, komplekse kapılacak adam değildir ama, mescit yakınından geçse, sehiv secdesi yaptıracak bir cins-i lâtife çarpılmış olmalı; teninin karalığından dolayı dudak büken nazenine “*Ağalar beyler içerler/Kahve de kara değil mi?*” peşrevi çekerek; kahvenin karalığından, karanın muteberliğine geçmiş...

Kahveyi sadece ağalar beyler değil, padişah ve vezirler de içer. “*Kahvecibaşı*”, saray memurları içerisinde mühim bir rütbe olup, padişah ve erkânının canları çektikçe kahve pişirir, tatlı servisi yaparmış.

Koloni mahsûlü kahvenin bütün pazarları işgal etmesine rağmen kahve yine de her evde ve bol miktarda bulunmaz; bayramlarda, düğünlerde evleri saran kışkırtıcı aromasıyla başdöndürür, çocuklardan esirgenirdi; kızlar hepten nasipsizdi, “*Kız kısmı kahve içmez!*” deyip kestirilip atılırdı, “*kahve içerlerse kararlırlarmış.*” Kahvehanelerde de herkes kahve içemezdi; “*Şehir Gazozu*” yirmi beş, kahve otuzbeş kuruştu.

Ben ilk kahvemî bir düğün vesilesiyle dört yaşında filan tatmıştım. İkram edilen kahveyi annemle paylaştık, kokusu ona

tadı bana düştü; fincanın dibindeki telveyi de parmakladım. İçtiğim içeceğim de o oldu; sonraki bütün kahveler, o lezzeti tazelemek için bir hazin arayıştan ibarettir.

-Kalkacağıml evlâdım, söyle ustana bir acı kahve süzsün!
İnsanoğlu büyüdükçe acıyor, Ya Hû!

Kıraathaneden cafeye

Şekerli kahve düğünde, bayramda tatlı yiyip tatlı konuşmak icap ettiği için ikram edilir. Kıraathanelerde kahve, kazan yavrusu bakır kahve güğümlerinde pişirilir. Kahve tiryakileri sabah çorbası üzerine aheste yudumlanan çaylarla damaklarının yağını aldıktan sonra kaynaya kaynaya kıvamına ermiş kahvelerini içerek işlerinin başına geçerler.

"Kıraat" kelimesinin "okumak" anlamına gelişi, kıraathaneler hakkında yanlış değerlendirmelere yol açmış gözüküyor. Hamasî duygulara kapılarak, kıraathanelerde kitap okunduğuna dair yalan yanlış şeyler söylenmektedir. Güya, buralarda kitap okunmuş da, sonra oyun salonlarına dönüşmüş. Hatta, bazı vilayetlerde örfî idare -maziye istinaden- kıraathanelere kitap bulundurma mecburiyeti getirdi, ele ayağa dolaşmayacak köşelere metre hesabı ansiklopediler dizildi. Oysa kıraat kelimesi, Arapça karşılığı olarak değil; sözlü olarak söylemek, anlatmak anlamına sarfedilmiştir.

Kıraathanede kalem değil, kelâm efendileri anlatır, oturanlar da dinlerler. Dinleyenler de hiçbir mektepte nasip olmayacak, irfanla karılmış şifahî bilgilerle donanırlar. Anadolu'da kıraathane kelâmcıları; genellikle halk âşıkları, hikâyeciler, ayaklı gazeteciler, arif şahsiyetlerdir. Bazen de kıraathaneleri hem kitap sahibi, hem de şifahî kültüre vukufiyetle ümmî kalabilmiş ulemanın arifanından kişiler, teşrifleriyle ziyenlendirirler ki, makbul olan bunlardır; o da az bulunur.

Her vilâyetin, tütün kokan isli duvarlarına yığınlarca hatıranın sinmiş olduğu meşhur kıraathaneleri vardı. Kentler, bağdadî çatki, kerpiç duvar yapıları fazla şans tanımadığı için çoğu tarihe karıştı. Gerçi, bazıları tabelâyı yüksek apartımanların, işhanlarının alt katlarına taşıdılar ama, eski sahipleri göçtü, yenileri ise esnaf ile cafe işletmecisi arası tuhaf birer kişilik bölünmesiyle işi götürüyorlar. Kıraathaneler giderek kahvehaneye dönüştü, sakinleri ise hepten işsiz güçsüz pişpi-rikçiler; Amerikan traşlı, mektepli cahil cühela.

Bu kıraathanelerden biri de “Paşacıyı Kıraathanesi” idi. Kıraathane çarşı içinde olduğu için müşterisi boldu. Adı kıraathane; kahvehaneye dönüşmüş, şifahî kültür ocağı olmaktan çıkmış bir mekân idi. Kıraathaneden kahvehaneye geçişin ortasında, sahibi de mesleğinden yılmış, bıraktı bırakacak. Çünkü, artık yeni bir nesil gelmekte, huyunu suyunu bildiği eski müşteriler birer birer kaybolmaktadır. O günlerden birinde, kuşluk vakti kahvehaneye takım elbiseli kırvatlı, “*Ceymis Bond*” kesimli bir genç gelir.

Garson:

-Buyur abi!

Genç:

-Bir şekerli kahve lütfen!

Müşterilerine hane halkı sıcaklığıyla yaklaşmayı şiar edinmiş garson, “*lütfen*”e bozulmuş, şekerli kahve talebine ise daha çok bozulmuştur. “*Müşteri daima haklıdır!*” düsturuna uyarak birşey söylemez, ustasına giderek:

-Usta, şurda oturan kesmeşeker suratlı ib., şekerli kahve istiyor, ne diyim!

-Sen dur kalfa!

Usta, gencin oturduğu masaya yaklaşarak:

-Delikanlı bizde şekerli kahve yoktur. Sen şu köşeyi dön, dosdoğru git, yolun bitiminde....

Delikanlı, ustanın dediklerine pek anlam veremez ama, ciddi duruşundan ürkmüştür. Orta kıyım bir hacet sandığına benzeyen çantasını alır kahveden çıkar.

Usta gergindir ve birdenbire kakhahayla gülmeye başlar, müşteriler şaşkın şaşkın “*Ne oluyor usta!*” dercesine bakışınca:

-Şekerli kahve istiyormuş, umumh....in yolunu tarif ettim!

Diyerek, gıcırdata gıcırdata tezgâhtaki bardakları yıkamaya verir kendini.

Kıraathane ve neo-ulema

Sözlü kültürün arifiyle, neo-ulemanın karşı karşıya gelişi, kısmen kıraathane özelliğini sürdüren minnacık bir çay ocağında gerçekleşmiştir. Hatırıma geldikçe hem hüzenlenir, hem gülerim. Bütün fikrî gıdasını okuduğu ders kitaplarına borçlu, hormonlu bir sosyalbilimci, “*O konuda şöyle bir varsayım var, istatistiklere göre...*” filan gibi sözlerle sohbeta iştirak etmek istedi, kimse oralı olmadı; misafirin kalıbını kalibresini anında ölçtüler ama nezaketsizlik de etmediler. Bilime hizmet maksadıyla yazılan didaktik kitaplar, bilim sektörüne göbek bağlatıyor ama insandan, eşyadan ve hayattan da uzaklaştırıyor.

Adamın mektepli olduğu anlaşılınca, daha mı bir aşka geldi bilinmez, aldı sözü kıraathanenin mütefekkeri. Kelimenin tam anlamıyla Hasan Kaçan’ın karikatürist dehasıyla ekrandan temaşa ettirdiği “*Herodot Cevdet*” tipi var ya, onun tasatamam hakikisi:

-Tarih, yıldızı yükselenleri yazar...

-Savaşların ve zaferlerin hikâyesiyle, evlâd-ı vatanı doru ruşa getiriyorlar. “*İki pehlivan çıktı meydana, ikisi de birbirinden*

merdane.” davası değildir tarih. Pehlivan muskası niyetine yazılan ve okunan tarih, sırtımızı yerden kaldırmaz.

Hayran hayran dinleyen bir kıraathane çömezi:

-Usta, “*pehlivan muskası*” ne demek?

Usta, çayından okkalı bir fırt çekerek, ağzında akide şeker varmış gibi dilini dolandırdı, daha yumuşak bir ses tonuyla:

- Yeni namlanan pehlivan, bir “*pehlivan muskası*” yazdırmış, boynuna asıp giderken kollarını kartal kanadı gibi kaldırarak bir yürüyüş yürümüş ki, görenler Kel Aliço’ya ermeydani dar eden Sicimoğlu Halil Pehlivan zanneder. Muskacı, bu külhanî yürüyüşten rahatsız olmuş, arkasından seslenmiş: “*Pehlivan, pehlivan! Benim yazdığım muskaya da fazla güvenme, güreşi sağlam tut, eloğlu bir çarpıda tenesirliğini yere yapıştırır.*”

Kıraathanenin mütefekkeri söyledikçe söyledi, itinayla inşa ettiği her sözü, darb-ı mesellerle dayadı döşedi; yarım fincan acı kahveyi bir dikişte içti, hesabı ödeyerek çıktı.

Kahve dünyasının insanları, muhabbetin koyuluğundan soğumaya yüz tutan çaylarını içmeye koyulmuşken, neoulema sessizliği bozarak, “*Beyefendi hangi üniversitede?*” diye soruverdi.

Örtük kıkırdemelerin, göz kırpmaların ardından, pala bıyıklı biri, bıyıklarını bir iki sündürdü; başını bir iki kekti, geri tepmeli top gibi patladı:

-Beyefendi şoförlükten emekli! Ehliyet almak için ilkokulu dışardan bitirdi.

Lojman topluluklarına baktıkça, sadece epistemiklerin değil, memleketin kaderi hakkında söz sahibi tek mil iktidar cemaatlerinin şifahî kültürden -halktan- yana nasipsizliğini düşünür, umutsuzlanırım. Meskûn mahalden tamamen tecrit olunmuş lüks konutlarda konuşlandırılmış bu zevat; halktan uzaklaşa uzaklaşa, kendilerinin çok özel bir madenden imal

edildiklerine, milletin ise kuruyunca “*dan dan*” ses veren kokmuş balçıktan yaratıldığına kanaat getirerek şeytanî bir gurura kapılıyorlar; ülkesizleşiyorlar, ülküsüzleşiyorlar.

Kahvehaneden cafeye

Davet üzerine, şehirde ilk açılan olduğu için bayağı şöhretli “*Güvercin Cafe*”ye gitmek zorunda kalmıştım. Ter ile parfümerinin havada birbiriyle dalaştığı, solukbenizli, daracak bir mekân. Masada oturanlar nescafelelerini söylediler; ben o güne kadar cafe görmemişim, son görüşüm oldu. Beni davet eden genç, “*Misafirimiz Türk kahvesi içer!*” dedi... Garson birşey söylemedi, ocağa değil dışarıya yöneldi; ihtimal, hemen arka sokaktaki kahvehaneden “*Türk kahvesi*” getirdi. Kendimi, kendi şehrimde bir turist gibi hissettim.

Kıraathaneden, kahvehaneye; kahvehaneden cafeye geçiş, sadece mekân ve şahsiyetlerle ilgili bir değişim değildir. Cafede, nescafe içilir; kahve fincanı ile maşraba kırması iri kupalar, her tür meşrubat için de kullanılır; varsa, Paşabahçe'nin “*kahveci bardağı*” ile çay içmek isteğe bağlıdır. İnce belli sarı yıldız kuşaklı bardakta çay içmenin keyfi ancak evde mümkündür. Odanın ortasında semaver varsa, bir de evlâd ü iyaliniz yanınızda ise haneniz şen olsun. Magazin temrinleriyle çene nahiyesi terakki etmiş, hemen her konuda münazara yapmaya teşne hatun kişilerle lâf tokuşturmak, cafelerin özgür ortamında kemaline ermiştir.

Dil değişti, dudak değişti, kahve değişti, fincan değişti, can değişti, canan değişti.

-Demle bitanem!

Fincan ve fal

Oğlu kızı var mıydı bilemem ama, yalnız ve kimsesizlere mahsus bir hüznü vardı. Hanedanî bir burun, ince bir yüz; eski ama temiz elbiseler içerisinde çalı süpürgesi gibi endam...

Sabire teyze; elinde su güğümü, çeşmeye niyet ile evden ayrılmıştır. Nazının geçtiği üç beş haneye arada bir uğrar, hüsn-ü kabul görür, buyur edilir. Vardığı her evde ivedi bir sofraya çıkartılır; söyleyemez ama açtır, teklifsiz tekellüfsüz oturur. Takatsiz ve dişleri de bayağı noksan olmalı ki yavaş yavaş yer, çatalı kaşığı tutuşunda bir nezahet vardır; mübalâğaya kaçmadan, çok güzel dualarla Allah’a hamd, hane halkına teşekkür ederek sofradan çekilir.

Selânikli teyze, genizden çıkan bir ses tonu ve İstanbul Türkçesi ile konuşurdu; dinletirdi. Güğüm, dış kapının önünde bekleyedursun çaylar içilir, arkasından kahve... Muhabbet faslı, kahve falıyla sona ererdi. Kimse fala inanmazdı, ama falsız kahvenin de tadı çıkmazdı. Zaten Sabire teyze de faldan çok geline, kıza nasihat sadedinde şeyler söylerdi.

- Kızım senin yüreğin havalanmış, görücü mü desem....

Kız kısmının görücüsü mü azalır?

- Bak bak bak! Şurada demiryolu var. Kız sana cer atölyesinde çalışan biri talip. Sana söyleyim ha, işine gücüne aldanıp da gönlünün ısınmadığına “he” demeyesin haaa!

Fal tutmuş tutmamış kimin umurunda...

-Gelin, bak bak şurada bir yol var, yol üstünde de bir tutam saç var. Seninkinin yoluna biri çıkıyor, sana diyim gelin hanım, aman kocanın karşısına pasaklı çıkma. Kadın kısmında biraz cilve olmalı ki, erkişinin gözü haramilik etmesin!

Böyle şeyler...

“Kahve fincanı fal tutmaz!”

Sabire hanımın uğradığı evlerden birine önce bir Alamancı, sonra da Alamanya’dan gelen, evin bütünlüğü içerisinde diğer eşyalara hor bakan seri malları girmeye başlamıştır. Bu zevksizlik numunesi eşyalar arasında en çığrtkanı, çığ bir sarı camdan yapılmış fincanlardır. Hanımlar; henüz bu

fincanların nescafe için icat edildiğini ve telve tutmadığını bilmiyorlardı. Sabire teyzeye makbule geçsin diye o fincanlarla kahve ikram ederler; sesini çıkartmadan kahveyi içer; fincanlar ters çevrilir yine sesini çıkarmaz. Hanımlar, “*Haydi, Sabire teyze falımıza bak!*” diyerek, fincanları sıralayınca:

-Kızım bunlar “*kahpe fincanı*”, “*kahpe fincanı fal tutmaz!*” der. Diyeceğini de demiş olur.

Fal ve gelecek

Bâtılını bile olur olmaz zındıklara çiğnetmemeyi yeğlerim. Çünkü, bâtılimızda bile hilkat ve tabiat dışı keskin bir yoldan çıkma değil, bir hakikatin unutulması yahut bilinmemesi sonucu çarpılması sözkonusudur. Fal ile gönül eyleyen garibelerde de, için için gaybe iman ve yeni bir gelecek umudu vardır; zaten kimsenin fala da umut bağladığı filan yoktur. Faldan daha tehlikeli olan şeyler, günümüzde tartışılmaz doğrular hâline getirilmiş, zamanı ve mekânı dondurarak gelecek umudunu köreltmüş ilmî vasıflı öğretilerdir.

Beyaz adamın imal ettiği fennî fincan bile gelecek düşüncesine imkân vermemektedir. Malum, kahpe fincanı fal tutmuyor.

Kahve de, kahvehane de bahane...

Ozan dili, söylemeyince şişer;
söyleten Hakk, söylenen ahval-i beşer...

Dil bazen boşuna inler
kendi derdini, kendi dinler.

Gönül cezvesi kaynadı köpürdü,
sözün vadesi yetti, defteri dürüldü,
eğer erdi maksuduna, eğer ermedi.
Niyetimiz, “*Hakk*” demekti, gayrısı batıl,

isteriz ki sözümüz kalmasın atıl.
İnci saçmadık, karataştır sözümüz amma,
cevherdir, inciye çevirecek adama.

Bir hisse câna, bin hisse cânâna;
Câna hisse ne lâzım, hepsi cânâna,
bâkîsi, ağzımıza kuş yavrusu gibi bakan yavrulara.

Medenî hâlimizi tahkik zımınıdadır

Aile; medeniyetin, Hak katında hakikatidir...

Medeniyetin hakikati kadının zuhuru ile cennette başlamış, zahiren “bir kaza” gibi gözüken izdivaç ile müesseseleşmiş, müesses bir vaziyette de dünyaya indirilmiştir. Her evlilik, bu hikâyenin bütünüyle yeniden tekrarıdır. “Medenî Hâli: Bekar” yazan erkek ve kadın yarımır. yarım olmak, olmaktır; yokluktur. İki yoktan bir var, ancak aile ile mümkün hâle gelmiştir. Aile kurmak, yeryüzünden cennete -vatan-ı aslimize- yeniden dönüş yolculuğunu sağ salim gerçekleştirebilmenin tek yoludur.

İnsanoğlunun yeryüzündeki meşruiyeti, evlenmekle başlar. Evlilik, insanı nesep itibarıyla ilk aileye bağlayarak “sahib”leştirir. Çünkü nikâh, Âdem’in ve eşinin tövbesinin tasdikidir. Bu tasdik olmaksızın, çiftler hâlinde yaşayanlar, yalnızca vezin olarak “müzekker ve müennes”tir ama insanlık dairesinden çıkararak “nesebi gayr-ı sahib” hâle gelmişlerdir. Âdem ve eşi nasıl tövbe ile affedilmişlerse, onların oğulları ve kızları da affedilmişlerdir; ailelerini aynı tövbe üzerine kurmuşlardır. Bizim ailemiz ve medeniyetimiz “ilk günah”a değil, “ilk tövbe”ye istinat eder.

Dünyada gelmiş geçmiş bütün medeniyetler, evliliğin ve ailenin sahilik derecesine göre değerlendirilebilir.

Yazı kader

En çok kızlar için, özellikle de azıcık hoyrat ele düşen kızlar için söylenen “*Ne yapalım, yazı kader!*” hayıflanması, oğlanlar için de geçerlidir; fakat gaflet içinde olduklarından kaderlerini arar ve bu gaflet de işe yarar. Miskin âdem oğlancıkları perçem vurup, kimselere çaktırmadan “*çins-i lâtif*”e göz atarlar. “*Göz hake*” birdir, ikincisi hainliktir. Bizim “*ehl-i namus*” delikanlıların çoğu, “*siret-i mücellâ*”da ne gördüğünü dahi bilemeden, “*Yabu bu kız da amma büyümiş.*” diyerek, teslim bayrağını çekti, düğün bayrağını dikti.

Kızlar afıfeydiler ve bugüne kadar yaşayan ve yavaşta Meryemî bir tüy taşıyan bütün kadınlar gibi de aşta aktif değildiler. Bir gün önce saklambaç oynadığımız çift örüklü beyaz kurdeleli akça kızlar, tel-duvak bürünerek birer birer birer oyundan düştüler.

Çağırdığımda:

Git gelemem işim var,
Gergefte nakışım var.

Sadedinde naza çektiler kendilerini. Onların da canı yandı mı, bilemem; çünkü “*aşkın kadın adlı penceresini*” şairler bile tam olarak bilemez. Bildiğim, sırtını pencereden sızan gün ışığına verip gergefını işlerken, bin bir renk ve bin bir endişe içerisinde “*nasıplisini*” bekleyen kızlardan birinin de benim kaburgamdan koştugu.

Kaburgamdaki karıncalanma

Allaha, meleklerin varlığına, kitapların tekmiline ve Kur’an ile kemale erdiklerine, peygamberlerin tamamına ve ahir zaman peygamberi Efendimizin gelişiyle dinin tamamlandığına, ahiret

gününe şeksiz şüphesiz ve idrakimin ölçemeyeceği bir vakitten beri imanım tamdır ve bütün varım yoğun da budur.

İmanı bu dünyada takdir edecek hiçbir mihenk yoktur. Fakat, şu kader ve kaza meselesi kadar beni yoran hiçbir şey olmadı. Büyük tereddütler yaşadım. “*Bu da mı kader!*” dedim kerrat ile, çok gece sol yanım üstüne yatıp sağ yanım üstüne kalktım.. şüphemden utandım.

Sırtını pencereden sızan gün ışığına verip “*nasipisini*” bekleyen kızlardan biri de beni beklemekymiş; parmağına iğne batmasını diye bir gümüş yüksük hediye ettim. Evlendim, “*kader ve kaza*” ne imiş “*Hakka’l yakin*” kavradım. Kaburgamdaki karıncalanma silindi. İçimde çalkalanıp duran bütün aşklar vahdete yöneldi

Sağ elim şakağımda ve kalbim mutmain.

Amenna.

Ehl-i nifak boş durmaz

Ne yani derler, karınızın sebep-i hayatı, senin kaburgandaki karıncalanmayı silmek mi idi? Münafık “*nisaiyyun*”¹ taifesinin ve iktidarsız erkeklerin iğvasına kapılarak savunma ruhiyatına girecek serbest piyasa er kişilerinden değilim.

Sebeb-i hayatımız tek değildir. Başı “*kulluk*” olmak üzere hayatın cilvelerinin bağlandığı sebepler zinciri vardır. Evet, karımın sebep-i hayatının mühim bir cüzü de benim kaburgamdaki karıncalanmayı izale etmektir fakat bu benim kazaklığa numune olsun diye yaptığım bir tercih değildir. Hak katında böyledir/ontolojiktir. Benim önceliğim onun sonralığı protokol icabıdır ve mizanda üstünlük göstergesi de değildir. Mizan da sahibine üstünlük sağlamayan şey, dünyada da sağlamaz; zahiren öyle görünür.

1 Nisaiyyun: Feminist anlamına uydurulmuştur. Münafıklar çünkü nisaiyyun mezhebini seçen kadınların içi erkek, erkeklerin içi de kadındır.

Kadının erkeği tamamlaması, kendini tamamlamasıdır; çünkü Âdem, Hakk'ın saf güzelliğinin delili olan kendi beşerî güzelliğini eşinin yüzünde görmüştür. Eşi, Âdeme “*saf güzelliği*”’i kendi suretinde “*Hakka'l yakin*” hissettiren varlık olduğu için “*Leyla ile Mecnun*” hikâyesinin ilki de cennette başlamıştır. Âdem, eşinin vafında Allah'a olan aşkını arttırmıştır. Şeytana da bu macerada ufak bir memuriyet düşmüştür amma, nicede eşinin güzelliğini aşan Hakk'ın güzelliği, Âdemi ve eşini tövbeye sürüklemiş, şeytanın o anda saçları ağarmış, kamburu çıkmıştır. “*Allah'ın emri Resulü'nün kavliyle*” başlayan her evlilik, aşkın mecazını da hakikisini de tazammun etmektedir.

Eşim hem eşimdir, hem “*Leyla*”dır. Mecnun fakir de bana biraz benzer, ama evlenip yarım adam olmaktan kurtulabilseydi, o zaman Mecnun olmanın hakikatine erer, “*ceza-i ehliyet*”e kavuşurdu.

Aşk hanede gerek

Aşkı muamma hâline getirmek yerine, hanede mihman etmek gerekir. Aşkın olmadığı hanede başköşeyi şeytan işgal eder. Şeytan olacak murdar-kılıksız, en çok muhabbetten yılar. Vuslatı ve hasreti ardarda bağlayarak, can ile canan arasındaki aşkı tazeleyen her kelime, zavallı şeytana kamçı yerine geçer.

“*Şeytan azapta gerek!*” ama, malûmunuz, mendeburun evliyatı melektir.. mazesine hürmeten arada bir ailede ağız dalaşı filan olmalı ki azabı hafiflesin. Düşünün, karı koca arasında bir çekişme var.. İblis ezeli “*provokatör*” vasfıyla ortalığı kızıştırmaktadır ve “*az sonra kan çıkacak*” beklentisiyle zevkten dört köşedir. Tam o anda aşk, sıcacık nefesini yuvasalar, haneye saadet fevc fevc iner. Halvet, tövbe yerine de

mukimdir ve hasedinden çatlayan şeytanın yüzü bir kez daha buruşmuş patlıcana dönüşür.

Global medeniyet ve aile

Hâkim global medeniyet, postu şeytana kaptırmıştır.. kurumları bir tür Alamut tekkesi, postnişinleri de -canları tamuya direk olsun- albızlardır.. ve albızlar aileye düşmandırlar. Şeytan vasıtasıyla, bu sistemin ilk ve ontik modeli cennette sergilendi. Hain, muhtemelen çerci, yahut bohçacı kıyafetinde gelerek validemiz hanımefendiye bozuk malı allayıp pullayıp sattı, “*bu bir reklâmdır*” da demedi. Muhterem atamız da sevgili zevcesinin hatırından geçemedi, oturup cennetteki en leziz meyvelerin hormonlu taklidi olan yemişi tattılar. “*Satanist Model*” cennetten sürüldü, tabii biz de. Neyse ki ebeveynimizin tevbeleri kabul edildi ve nesillerine de şamil oldu da, kendilerinden bize miras kalan cennete dönüşümüz mümkün oldu. Heyhat! Cehennemın açılış kurdelesini de kesilmiş oldu.

Haşhaşinler; aileyi, aile hayatının sıcaklığını hiç sevmeyenler. Özellikle medya ve eğlence sektöründe yuvalanarak cinsellik ile sevgiyi birbirinden koparmak için her çeşit namussuzluğu teşvik edişler, “*medeniyet-i hakiki*”ye, yani aileye düşmanlıklarının uzantısıdır. Aile olmanın mükâfatı olan zıfaf zevkini, memnu yollara çekmek için kozmetik ve estetik cerrahi sektörünün haddesinden geçmiş kadınlar, “*bohçacının sefirleri*” olarak haneleri bîhuzur etmektedir. Anglo-sakson keşişlerin, “*deneme evliliği*” ve “*ib..ler arası evlilik*” gibi sapıklıklara izin vermesi, ibadethanelerin bile Haşhaşinlerin eline geçmiş olması, hep “*bohçacı*”nın numaraları sonucudur.

Avrupa Birliği davası nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın; modern Alamut kalelerine, Hasan Sabbahlara ve haşhaşinlere dikkat! Can için can için, hane-i viran için!

Süper “Eğreti Gelin”ler

Deneme evliliği uygulaması, aileyi yıkmaya yönelik büyük taarruzun en ileri safhasıdır. İlk adımı global faaliyet gösteren “*aydınlık hareketi derneği*” mensuplarının masumane kız-oğlan arkadaşlığının hududu tayin edilemez serbestisi yaygarası; ikinci adımı “*namusla bekâret zârı arasındaki tabii bağ*”ın anlamsızlığının aynı derneğin şirret bayları bayanları tarafından dört koldan işlenmesi, üçüncü adım gümrük ve kotanın kalkmasıdır.

Kırkinci deneme yanılmadan sonra stajyerliğini tamamlayarak daimî eşliğe hak kazanan “*süper eğreti gelin*”lerin tevbe-nasuh nedametinden ve bir de hamama götürülerek “*kırklama*” töreninden geçtikten sonra hanım hatun aile kurma ihtimali düşük de olsa vardır. Lâkin, erkeğin kırklanması diye bir bid’at da yoktur, denemeci evlilik erkekleri, tövbe de etseler, tövbeleri kabul de edilse halk gözünde daimî deyy.. kadrosunda kalırlar. Bir toplumun erkeklerinin namus dairesinden çıkışı, aşkta kaderini arama gafletine malik olan taraf erkek olduğu için daha tehlikelidir. Ailevî inkılâp isteyen erkek; evvel meyyus olur, ahir dört başı mamur deyy.. olur.

Aile; bazı globalleşen ülkelerde, yok olma tehlikesine girmiş, dişi ve erkeklerinin çoğu dölden düşmüştür. İhtiyarlar ölüm döşeğindeyken ağızlarına zemzem damlatan, başlarında Yasin okuyan, öldüklerinde Fatıha okuyanları yoktur. Gerçi onların Fatıhası, Yasini var mıdır bilemem, sözün gelimi söylüyorum. Tövbe edip kendilerini düzelterekleri yerde, çoğunlukla “*aydın*” adı, “*aydınlık*” sıfatıyla çalışan ajan kurumlar ve şahıslar vasıtasıyla her mahfilde “*bizim aile*”yi hedef seçmekte, ince taktiklerle millete saldırmaktadırlar.

Tam kısım medyanın “*reyting sapıkları*” da, şizofrenik ve anomik aile tiplerini afişe ederek bu büyük taaruza hizmette

kusur etmemektedir. Kanallardan, Paris'in kamyon sığacak büyüklükteki kanalizasyonlarını geri teptirecek necaset akmasına rağmen, bu ülke hâlâ temiz sayılır.

Aile: En güvenilir kurumdur

Türk ailesi; mutluluğu sorgulamak, özgürlüğü yargılamak, nüfusu durgulamak² adına; sağdan, soldan, merkezden acımasızca zulme uğramış, tıfilların ve tazelerin haya duyguları taciz edilmiş, örselenmiştir. Türk evi, delik deşik edilmiştir; ama kendi kendini onara onara ayakta kalmış, ülkeyi de tek başına ayakta tutarak “*en güvenilir kurum*” olma şerefini lâıkiyle yerine getirmiştir. Akıl sahibi her şahsiyetin hayanın en asil duygu, iffetin en büyük hazine ve ailenin, milletimizin bekâsı için esas olduğunu bilmesi, ona göre davranması gerekir.

“*Nikâhta keramet vardır.*” sözü doğru bir şeyi ifade niyetiyle söylenmiştir ama noksandır. Nikâh Allah'ın insana bahsettiği en büyük keramettir. Sorgulama, yargılama, durgulama işlerini nisaiyyun meşrepli mutsuz kadınlar, erkekler ve her fırsatta onlarla kadeh tokuşturan mevki sahibi cahiller varsın yapsın! Siz kendinize başından sınama evliliği geçmemiş bir eş seçerek ilk fırsatta evlenin ve çoluk çocuğa karışın. Bakın bizleri parmakla sayanların ve uzun vadede sayı ile galip gelmeyi plânlayan dahilî ve haricî bedhahların sayısı hiç de az değil. Devletin de bu ciddi meselenin farkına varması şarttır.

Aile ile ilgili göstermelik sosyete kurumları, kart erkeklerin ve karıların elinden kurtarılarak gerçekten hizmet kurumları hâline getirilmeli. “*Ortalama Türk ailesi*”ni beğenmeyerek kendi kafalarına göre masa başında gelin güvey olan hastalıklı

2 Durgulamak: Durdurmak, kontrol etmek anlamına. (Kafiyeye mantığıyla uydurulmuş bir kelimedir, kullanımı sadece bu yazıyla sınırlıdır)

tipler yerine, aktif ve ailenin ehemmiyetini bilen memleket evlatları bu işlerle görevlendirilmeliler. Belediyeler yeni evlenen çiftlere ileride ihtiyaca göre genişleyebilecek evler yapmalı ve evlenme yaşına ermiş gençleri tez elden başgöz etmenin yolunu bulmalı. Zenginler, tarihî eser kaçakçılığı yapacak yerde, “*Yuva Kurmayı Kolaylaştırma Vakıfları*” kurmalılar.

Her evlilik bir medeniyettir, her deniyetin de def edicisidir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! Evlen!

Atelye borusu

Şehirlerin sesleri vardır. Şehir sakinlerinin hayatına dem tutan sesler aidiyet bilincinin jeneriğidir. Hafızamız henüz taze iken sesleri zapteder ve mekânlarla özdeşleştiririz. Zaman, aşınası olduğumuz birçok sesi de alır götürür. Her nesil, ama az ama çok, başkalaşan bir şehirde yaşar; değişen sesler eşliğinde, değişen şehriyle temas kurar.

Yeni nesil, şehirle insanı bütünleştiren renkler ve sesler açısından pek fakirdir. Hayat ritmini kaybetmiş, herkes panik hâlinde, her iş aceledir. Şehirlerin şahsiyeti bu gürültülü çağ tarafından yutulmuştur.

Bilmem hangi şehre varam
“Feryad ü figan koparam”

a. Atelye borusu

Radyonun bile kıt olduğu zamanlarda, fabrikanın her saat başı çalan ve şehrin her yerinden duyulan borusu, saatleri ayarlamının hemen hemen tek yoluydu. Sadece fabrikada çalışanlar değil, vakitle ilgili her işte atelye¹ borusu, şehrin muvakkiti gibiydi.

Babaları cer atelyesinde çalışan diğer çocuklar, neler düşünürlerdi bilemem; muhtemelen ben onlar gibiydim, onlar da ben gibi. Babamın her sabah işe gitmesi, işyerinin atelye

1 Atelye, atölyenin halk dilinde söylenişidir.

olması, her saat başı ve vardiyelerin iptidasında çalan atelye borusunu hayatımın önemli bir unsuru yapmıştı. İlk zamanlar atelye yalnızca sesti, babamın işini tasavvur dahi edemiyordum, ama “*cer atelyesi*”nde çalışan bir babaya sahip olmak, gurur vesilesiydi, atelye borusu da gururumun sesiydi. Bu her taraftan duyulan haşmetli ses, babamı yiğit ve önemli bir şahsiyet kılıyordu. Hele bir de usta ve emekliliğinin sonuna doğru uzman sıfatı almış bir babanız varsa, demiryolcu çocuğu olmak imtiyazdı.

Bir zamanlar bu şehrin² beş bin ailesinin evine cer atelyesi'nin ekmeği giriyordu. Şimdiki nüfusumuz göz önünde bulundurulduğunda bile, bu rakamın ne kadar doyurucu olduğu çok daha iyi anlaşılabilir. Her aileyi beş sayın, yirmi beş bin kişinin geçimini sağlayan bir işletme ile karşı karşıyasınızdır.. munistir de, “*tren*” üretmektedir.. Teknolojinin bence en terbiyeli ve bizce de kabul gören, görmekle de kalmayıp, türküsülle, şarkısıyla kültürümüzün içerisinde başköşeye kurulan bir üründür tren. Otomobil başta, kamyon, otobüs, dolmuş, tayyare, v.s. nakliye araçları solda sıfır.

*“Tren gelir boş gelir
Odaları boş gelir
Duydum yâr bize gelmiş
Safâ gelir boş gelir...”*

b. Alaylı işçiler

Atelyenin ilk işçileri alaylıydı...

Vasıfsız işçi olarak işe giren gençler, eğitildikten sonra “*usta*” oluyorlar, çalıştığı şubeye göre de tezgâhın başına geçiyorlardı. “*Usta*” idiler gerçekten, içlerinde şehir ölçeğinde nam salan ustalar çıkıyordu. Ustaların bazıları da ilkmektep diplomasını, işe girdikten sonra almak için ciddi ciddi hazırlanıyorlardı.

2 Sivas

Liseli kardeş, usta olmak için imtihana hazırlanan ağabeyine ders çalıştırıyor. Ağabey öyle sıkı çalışıyor ki, pek çoğuna sözlü kültürden ve takvim yapraklarından, çavuş kursundan aşına olduğu bilgileri su gibi içiyor; ama ilk mektep bilgileri de değil, bir torna tezgâhını hakkıyla çalıştıracak derin hendese bilgisi de lâzım. Usta namzedinin matematiğe kafası müthiş yatkın, ondalık ve bayağı kesirler, havuz hesapları, denklemler derken bütün ölçme biçme işleri eksiksiz öğreniyor. Geometri konusunda da başarılı... Üçgenin, karenin, dikdörtgenin alanları, açı hesapları filan tamam. Fakat dairenin alan hesabı yok mu? . “R” çap, “r” yarıçap tamam ama, şu esrarengiz “A” sayısı işi karıştırıyor:

- Abi, yarıçapın karesiyle “A”nın çarpımı, dairenin alanını verir.

- O ne la?

Sonunda daire işi de aşılr. Bir girişte diplomayı alır, ustalık imtihanını da kazanır ve olur usta.

Ustalar maharetli insanlardır, neredeyse tezgâhlarıyla yapışık yaşarlar. “Hata payı” asgariye indirilmiş mal üretmek ise övünç kaynaklarıdır.

Ağzı dualı proleterya

Şehrin siyasî hayatının lokomotifi de “*cer atelyesi*” idi. İşçiye siyasetin serbest oluşunun sağladığı imkân, “*atehyci takımı*”nı partilerin en cevval üyesi kıldı.. çoğu siyaseten “*sağcı*” partilerde mevzilendiler. Siyasetin her türlü numarasını öğrenmekle kalmayıp, şehre renk veren politik karartıyı da onlar temsil ettiler. Sendikacılık faaliyetlerinde kimsecikler ellerine su dökemez hâle gelmişti; ama, “*İngiliz anabtari*”nı silâh kabzası gibi kavramış, posbıyıklı, asık suratlı proleter posterlerine hiç benzemiyorlardı. “*Allah devlete, millete zeval vermesin!*” duası, kısım-ı azamının müştereği idi.

“Allah devlete zeval vermesin!” sadece ve sadece devlet sektöründe çalışan işçilerin, memurların değil, devletin millet üzerine gölgelik olduğuna inanan bir geleneğin çocuklarının her vesileyle ve sıkça ettikleri bir duadır. Devlet kelimesinin servet, rahatlık, huzur anlamlarını ihtiva eden bir anlamı olduğu için, işçinin duayı özelleştirerek, patronuna da “Allah devletini zeha vermesin!” deyişi yadırganmaz. Ağzı dualı proleterler memleketinde yaşadıklarını, galiba en iyi ülkemizde adına solcu denilen zevat bilir; devlete dua eden proleterlerden nefret ederler ama devletçiliği kimseye bırakmazlar.

Halkından korkan devletler de, “devletçiler”in iktidarsızlıklarını örten şebekelere dönüşür. Yolsuzluğun adı ekonomi, suçlusunu ise geri kafalı(!) halk olur.

Olur efendim, olur!

Oğlunuz ne iş yapar?

Çoğu, askerliği çavuş olarak yapan gözü açık, eli işe yatkın köylü çocukları. Neredeyse Sivas’ın her köyünden birileri işçi olarak cer atelyesine girme şansı yakalamıştır. Şehrin içinin insanı, işçiliğe tenezzül etmediğinden midir, köylüler kadar şeremet olmadıklarından mıdır bilinmez, azınlıktaydı. Cer atelyesi, köylüleri hem de olabildiğince sıhhatli bir biçimde şehirlî yapan bir kuruluştur. Para kazanıyor, çocuklarını okutuyor, güzel evler yaptırıyorlar, hatta hususî otomobile biniyorlardı. Bir zamanların devlet memurlarının, hatta vasıflı memurlarının kredisi düşmüş, işçi olmak kıymete binmişti:

-Oğlunuz ne iş yapar?

-Öğretmen!

-Bir düşünelim de...

İşçi ise, hele bir de “Mektepli İşçi” ise dünür gidilen, konuşmanın biçimi değişir:

-Mahdum bey ne iş yapar?

-Fabrikada işçi.

-Allah yazdıysa olur!

Ehhh biraz da naz yapılacak ya, “*Kız evi, naz evi...*” Allah yazdıysa olur, garantili sözünden sonra, “*Bir de bısum akrabaya soralım da...*” polimi atılmadan olmaz.

c. Mektepliler

“*Çıracak okulu*” namıyla maruf mektep, sadece iş kapısı olmakla kalmayıp, çok iyi şartlarda öğrenci yetiştiriyordu. Çıracak okulu, ilkokuldan sonra dört yıl eğitiliyor, meslek lisesi mezunları ayarında kadrolarla istihdam ediliyordu. Biz ortaokula giderken, kısa yoldan hayata atılmayı seçen açık göz arkadaşlarımız, kendilerini çıracak okuluna attılar. Pek çoğunun babası atelyede çalıştığı için de tercihen alınmıştı. Biz meteliksiz dolaşırken, “*çıracak okulu*” öğrencileri ücret alıyorlar ve bizim başta bisiklet olmak üzere hayalini kurduğumuz pek çok fiyakalı şeylere kolayca kavuşuyorlardı. Ben üniversiteye girmek için çarpınıırken, onlar çoluk çocuğa karışmıştı.

Mektepliler alaylılara karşı çok terbiyelidir. Çünkü, alaylı ustalar aynı zamanda onların hocalarıydı da, çıracaklıklarını onların yanında tamamlıyorlardı. Hep hayran olmuşumdur, bu çocuklar birini tanıtırken, “*Benim ustamdır!*” sözün yumuşak söylüyorlardı. Çıracak okulu, uygulaması, ülke sathında sanayileşme ile uzmanlaşmayı, uzmanlaşma ile usta-çıracak ilişkisini kaynaştıran örnek bir uygulamaydı.. bozdular. Çıracak okuluna ortaokul mezunlarını da alarak hızlandırdı ve sulandırdılar.. meslek eğitimi iki yıla düştü, adı da oldu pratik sanat okulu...

Mekteplilerin sosyal hayatta yol göstericileri de, feleğin çemberinden geçmiş alaylılardı. Onlara meslek öğrettikleri gibi parti, dernek, sendika yaşantılarına hazırlıyorlardı. Sivas’ın kültür tarihinde önemli bir yeri olan “*kültür derneği,*” alaylıların

başçektığı, mekteplilerin de sürekliliğini sağladığı önemli bir “*halk evi*” idi, gerçek anlamda sivilidi, sivilleştiriyor ve şehirlileştiriyordu. İnançlı insanlardı ve “*şehirli bir Müslümanlık*” için, güçleri yettiğince katkıda bulundular. Dinî kitaplar yanısıra şiir okuyorlardı, roman okuyorlardı, tiyatro faaliyetleri sürdürüyorlardı, konferanslar düzenliyorlardı, sanat müziği dersleri verdiriyorlardı.

Çıraklar yamandılar; “*İşçisin sen işçi kal!*” şarkısının buyruğuna inat, her meslek ve sanat dalına ilgi gösterdiler; ortaokulu, liseyi dışardan bitirip üniversitelere gittiler; müteahhitlik yapıp küçük burjuvaziye sıçrayanlar bile oldu. İçlerinden Ömer Şan, Rahmi İbicek gibi şöhretli halk müziği sanatçıları bile çıktı, ama, kökleriyle bağlarını daima korudular. Artık pek çoğu toprak olan alaylı ustalarını unutmadılar.

Şimdilerde atelyenin ikinci kuşağı olan, “*çırak okulu*” mezunları da tarih oldu. Çünkü, ilk mezunlar neredeyse altmış yaşını aştılar. Şimdi ne var çok bilmiyorum.. hissettiğim o ki, atelyenin üç-beş satıra sığdırılmayacak varlığı, artık tarihî rengini kaybetmiştir. İşçi sayısı iyice azalmış, Sivas’ın neredeyse her evine ekmek sokan fabrika, fabrika olmaktan çıkarak küçük bir atelyeye dönüşmüştür.

d. Demiryolu sineması

Resmî kurumlardan yalnızca iki tanesinin, mensuplarına özgü sineması vardı. “*orduevi sineması*” ve “*demiryolları sineması.*” Her ikisi de yalnızca sinema salonu olarak değil, çok amaçlı olarak kullanılmaktaydı. “*orduevi*” de bazen sivil kuruluşlara, hatır gönül işi kapılarını açıyordu; ama, “*demiryolları sineması,*” bir zamanlar tiyatro ve folklor faaliyetlerini bir yarış hâline getiren liselerimizin banko salonuydu. Orduevi asker ailelerine, demiryolları sineması da daha çok, fabrikaya yakın “*demiryolları lojmanları*” sakinlerine hizmet veriyordu.

Orduevinin sineması kaliteli filmler getiriyordu. Sinema tutkun biri olarak, uzaktan afişlere bakar imrenirdim. Ortaokuldan arkadaşım Yaşar Kızılağıl bana orduevi sinemasının kapısını açtı; Sivaslı değildi, çok şehir gezmiş yüzünün perdesi yırtılmış bir memur çocuğuydu, nereli olduğunu sormak aklıma gelmedi. Arkadaşım parlaktı, güzel giyiniyordu; büfeden bir çikolata alıyor, kibarca teşekkür ediyor, personel çocuğu gibi salonda yerimizi alıyorduk. Bizim “bedava” sinema işi bir yaz sürdü, Yaşar, Sivas’tan gidince bitti. Bir defa denedim, ama kapıdan çevrildim; maharet, Yaşar’ın alakarson traşı ve parlaklığındaymış. Kara Türk olmak, böyle birşey olsa gerek.

Liseli olduğumuzda sinema aşkımız, zaptına kadir olunamayacak duruma gelmişti; alenen sinema harçlığı istiyorduk. Babam, iskontolu sinema kartı çıkarttı; bir müddet sinema iştahımızı köreltmeye çalıştık. Koltuklar rahatsız, filmler bayat, salon karanlık ve bakımsızdı.

Kesmedi tabii, nerde Yalçın sineması, nerde demiryolları sineması.

e. Sivas Demirspor

Demiryollarının bir rengi de spor kulpleridir. Ankara’nın ve Adana’nın demirsporları kadar şöhretli değilse de, Sivas Demirspor, sporun neredeyse her dalında faaliyet göstermiştir. Güreşte, pekçoğu ülkelerarası da şöhret sahibi Sefer Baygın, Hilmi Gezen, Servet Aydemir, Nafi Atalay, Ruşen Tozko-paran, Ali Demir, Mehmet Demir, Fikri Karakuş gibi pehlivanlar yetiştirmişti. Fikri Karakuş güzel türkü söylerdi, mahallî sanatçı sayılırdı; futbolcuydu, Alibaba; Doğanspor’da seyretmişim, tekniği yüksekti, sağ açık oynardı. Halterde Orhan Boltürk, Harun Akkaya gibi isimler; atletizmde 1500 metrede

Balkan şampiyonu Zeki Öztürk de yine Demirspor'dan yetişmişlerdi.

Demirspor, en çok futbol takımıyla şöhret kazanmıştı. Sivas Demirspor Üçüncü Lige kadar da çıkmayı becermiş; Anadolu'nun köklü ve amatör futbol ocağıdır. Çeviklikte emsali bulunmaz Kedi Erol (Erdal Keser'in babası), sıırım gibi endamıyla Kara Hayri, sahayı western filmlerinin starları gibi arşınlayan Kovboy Lütfi, takım iyi gitmediğinde hakkında "Ya medet" diye tezahürat yapılan Medet Saygın gibi efsaneler... Yine, pek çoğu Karşıyaka, Karabük, Bakırköy ve özellikle de Sivassporda oynayan Yusuf Tokuş, Çödü Mehmet, Yılmaz Aktaş, Keçeli İsmet (Sivasspor'un kaptanlığını yapmıştır), At Erdal, Kırık Erdal, Abdullah Kılınçat, Küçük İsmail (Sivasspor'da kaptanlık yaptı) gibi futbolcular; Ankara Demirspor'da da file bekçiliği yapan Adil, Balık Mehmet, Yusuf Çubukçu gibi kaleciler ve isimleri unutulmuş nicece Sivas Demirspor'dan yetişmişlerdir.

Eski futbolcularla konuştuğunuzda, Demirspor'da nice futbol cambazının gelip geçtiğini daha iyi anlayabilirsiniz. Onlarda amatör bir ruh ve futbol sevgisi zirvedeydi, yenilerde ne olup bitmektedir bilemiyorum. Galiba fabrikanın çaptan düşmesi, Demirspor'u da zebun düşürdü.

z. Bir "ah" kaldı

Dedim ya! Demiryolcu çocuğu iseniz "cer atelyesi;" hayatınızın, kişiliğinizin en önemli parçasıdır. Onu yazarken de çocuklaşır, "Babaların Babası" olan babanızı yazarsınız, biraz da kendinizi yazarsınız. Ve bu genzinizi yakar, sızlatır.

Kalın ve daha çok da detone sesler için kullandığımız bir deyim vardır: "ateye borusu." Bu yakınlarda, konuşacak başka sermayemiz kalmadı ya, çocuklardan konuşuyoruz:

-Oğlanın sesi kalınlaştı, sigara mı içiyor ne?

-Yok, ben anlarım.

-Ya sigaraya başlamışsa?

-Ya Hul! Tecrübe konuşuyor, ben bilirim sigaranın sesi nasıl etkilediğini.

-?

-Herifleşiyor da onun için sesi "*atehlye borusu*" gibi, birgün karar noktasını bulacak.

Düşündüm de, "*atehlye borusu*" benim şehrimin sesi olarak kulaklarımda kalmış, artık her saat değil, sadece mesainin başlangıç ve bitişinde ötüyor. Onu da şafak sökmeden kalkanlar duyabiliyorlar. Boru ile beraber fabrikanın hayat kadranı olan saati de durmuştur. Saat kulesi hergün yolumun üstünde olduğu için görmekteyim; metruk ve kimsecikler yüzüne bakmıyor.

"*atehlye Borusu*" ve günde yalnızca iki defa zorunlu olarak doğruyu gösteren o bozuk saat; "*ver atehlyesi*"nin çarkının bozuluşuna tarih düşen, tezgâhların tıkr tıkr işlediği günlere ait hazin bir hatıradır. Bu hatıranın kamilen yeniden ve daha gümrah bir biçimde canlanmasını isterdim.

Boru değil; işin, aşın, ekmeğin sesiydi "*atehlye borusu...*"

Şehri yığıtleştiren bir nârâydı...

"*Ab*"çektim, gürültüye gitti.

Daüssıla ve postmodern

*Nev-sâlik-i nev-'tarb-ı cünûn-ı digeriz biz;
Çün terkeş-i pür tîr, vatan der-seferiz biz;*

Şeyh Galip

Post-modern, lügatte yerine oturamadan yalama olmuş bir kelimedir.. en ilginç kullanımı ise bizim ülkemize nasip olmuştur. Ciddiyet, keyfiyet, şahsiyet sahibi post-modern sanatçılarımız, mütefekkirlerimiz henüz yok ama, siyasî literatüre “*post-modern darbe*”li ülke olarak geçmek şanı bizimdir.

Post-modern düşünce ve sanat, geçmişle bağını kurmak konusunda, nostaljiye geniş yer vermektedir. Nostalji, günümüzde “*nostaljik takılma*” lâkirdısı çerçevesinde, ve tahfif edilerek kullanılmaktadır. Mistifikasyona uğratarak, anlamı puslandırılmış bu iki kelimeden bir hakikat çıkartmak zor ama bu zorluk her alanda vardır ve bu çağın en önemli özelliğidir.

I. Daüssıla ve nostalji

Daüssıla'nın Batı dillerinde karşılığı, minik ses farklılıklarıyla nostalji gibi gözükmekte ve Yunan asıllı nostos(dönüş), algos(acı) kelimelerinden mürekkep. Batı dilleri içerisinde ilk sıcak temasa geçtiğimiz (doğrucası, ulemanın ve aydın taifesinin temasa geçtiği) dil olduğu için, Şemseddin Sami gibi lügat hazırlama teşebbüsünde bulunan üstadlarımız, nostaljinin Fransızca olduğuna işaret etmektedir.

Ne olursa olsun, Batılılar da nostalji kelimesine, şimdilerde olduğu gibi “*eskiyi yadetme*” şeklinde kuru bir anlam yüklemişlerdir. Vahiyle müşerref her topluluk, sonradan nisyana düşmüş de olsa “*dönüşün O’na*” olduğunu bilmektedir. Eski Yunan’ın dilindeki dönüş ve acı (özlem) kelimelerinin terkihi “*sıla hasreti*” olarak algılanırsa, daüssıla ile nostaljinin ıstılahî anlamları birbirini şerheder mahiyete kavuşur. Şu var ki, nostalji, ıstılahî varlığını sürdürmese de, kelimelerden bir kelime olarak yaşamaktadır ve sırf bu açıdan daüssıladan daha şanslıdır; daüssıla, anavatanında bile yersiz yurtsuz kalmıştır.

II. Daüssıla ontoloji ve gelenek

İptida, insan bu dünyaya öte dünyadan gelmiştir, kendi yapısı olmayan öte dünya; etin kokmadığı, sütün eşkimediği, ihanetin olmadığı, toprağın kanla tanışmadığı bir dünyadır. Böyle bir dünyadan, yaşadığımız dünyaya geldiğimizde; elimizdeki yegane mimarî proje öte dünyadır. Bu mimarî proje, ilk insan topluluğunun hayata başlamasından sonra devam edegelen ihlâllere uğramışsa da; daima özlenen olagelmıştır.

Daüssıla, geçmişte yaşanan bir hâlden kopuşun ızdırabından kaynaklanmaktadır. Bu ayrılık insana bir melâl yüklemektedir; çünkü, dünya gitgide kargaşaya gömülmekte, bir son güne doğru gitmektedir ve bu çürüme süreci mukadderdir. Bu kader; laik, dinli, hatta dinsiz tarih felsefecilerinde bile, derece derece “*varlığın en saf hâline*” sığınma sayılabilecek arayışlara yol açmıştır. Bozulma karşısında, kemal noktasının ifadesi “*hüvel bâkî*”dir. Geçmişte, yeryüzünü bozmamaya çalışan, yasaklananlara yaklaşmamaya itina göstererek yaşayan medeniyet uygulamalarında, bu ifadenin sadeliği vardır.

Kilise, daüssıla’yı insan eylemlerini belirleyen bir gelenek olarak değil, yalnızca ontolojik bir nazarla ele almıştır. Gelenek

ve ontoloji birbirinden ayrıştırılmış; “*bu dünya*”yı, öbür dünyadan kopararak ele almanın zemini hazırlanmıştır. Gelenek; yaşama ve uygulanma örneği sunamayınca, “*madem bozulma mukadder, öyleyse tüketin!*” ahlâkı, ve o ahlâkı derinleştiren modern teknik uygarlık, bütün cesametiyle her alanı dolduran, total bir insanüstülüğe erişmiştir. Bir tarihî olgu olarak kayıtlara geçirilmesi mümkün olmasa da bizim dünyamızda “*daüssıla*,” “*ilk günah*”la büyütülen ve karamsarlık üzerine kurulu ontolojik etkisiyle değil; geleneğe renk veren, “*bozulma olsa da, son güne kadar iyi olanı yapmalı!*” biçiminde bir eylem bilinciyle içiçedir. Bu bilinç, en karamsar anlarda bile, insana “*daha güzel bir gelecek*” umudunu yaşatmaktadır.

Bir kültürün şifrelerine vukufiyet; hayatın belli bir zaman kesiti içerisinde teferruatıyla anlaşılması ve geçmiş ile mukayesesi gerektirir. Geçen yüzyıl öncesinde, böyle bir anlama çabasının yoğunluk kazanmamışlığı, geleneğin yörüngesinden sapmaların hissedilir olmamasındandır. Bu sapma öncelikli ve ağırlıklı bir tarzda Batılı toplumlarda kendisini hissettirmiş, hayatı deneycilik mantığıyla anlama çabası, Batılıların karşısına sosyolojiyi ve ilerlemeci-evrimci tarih yazıcılığını çıkarmıştır. Tarih; açık bir biçimde, Batı’yı yüceltici sun’i bir ideolojiye dönüşmüş; sosyoloji ise bu ideolojiye doğrulamayı vazife edinmiştir. Üniversal eğitim kurumları bu ideolojiyi pazarlamak, tahripkâr silâh gücü eşliğinde istilâcılara yeni üstünlükler kazandırmak için, psikolojik-taktik bir araç olarak kullanılmıştır/kullanılmaktadır.

III. Evvel ve başkaları olmadan yaşamak...

Aydınlanma çağından itibaren insan aklının büyük bir bölümünü işgal eden “*ilerleme*” düşüncesi ve bunu iman meselesi haline getiren “*ilerlemecilik*,” iki temel bilinci yok etmeye yönelmiştir: zaman bilinci ve mekân (çevre) bilinci. Yok ediciliğin

mümessilleri, kendilerine temenna etmektedirler; “*önce yaşananların ve yaşayanların,*” kendilerini hazırlayıcı malzemeleri olmaktan başka bir anlamı yoktur. İlerlemecilik; kendi anlam dünyasında “*evvel*”e ve “*başkaları*”na tahammül göstermez. Kendinden evvel yaşananların, artık yaşanıp bittiği ve kötü birer tecrübe olduğu görüşü egemen felsefeci ve bilimciler tarafından kuvvetli bir biçimde savunulmuştur. Zamanın muayyen bir kesitinde yaşanmış olanların yüzyıl boyunca inkârı ve kötülenmesi, birkaç insan neslinin “*evvel*” düşüncesinden mahrum, hatta ona düşman bir mevzide istihkam edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Bugün kısmen de olsa modernizme ve modernistlere güçlük çıkaran topluluklarla ve insanlarla baş etmek için acımasızca kan dökülmekte, can yakılmaktadır. Silâh üstünlüğü sayesinde çoğu kez kısa süren askerî müdahaleler, başkalarının yok edilmesi ya da sindirilmesine yetmiştir. “*Evvel*”e tahammülsüzlük; geçmiş düşüncesini, başkaları’na tahammülsüzlük ise bugün düşüncesini silmiştir. Üzerinde durulmaya değer iki kavram kalır geriye: Gelecek ve değişme.

Geleceğin daima bir önceki hâlden aydınlık olacağına dair faraziye ile beslenen inanç, değişmeyi tanımlamıştır; bu tanrı, margarin kullanmanıza ses çıkarmaz ama, “*annenizin margarinini*” kullanıyor olmanızı hazmedemez. İlerlemecilik, geçmişini alt etmiş olduğunu vehmetmektedir; geleceği alt etmek ise, nihai aşamada kutsallaşmış, gelenek bağından azade olmayı gerektiren sekülerizmin takviyesine ihtiyaç hissetmektedir. Yani daima bir önceki, bir sonrakinin silmek zorundadır ki; ilerlemeciler, ez-kaza kendilerini tehdit eder muayyen bir oluşumla karşı karşıya gelmesinler. Sekülerizm, yalnızca dine karşı bir tavır olmaktan çıkıp, gelecekte modern gücü tehdit edebilecek her oluşuma karşı, Batı’nın işgalci gücünü artırmaya yönelik, bir “*Neo-Haçlı*” düşüncesi olmuştur.

Gelecek zamanda bir gün, bilimin yordamıyla daha mutlu günler yaşanacağına dair aydınlanma kehanetinin gerçeğe çıktığı iddiasını hâlâ taşıyanlar, en büyük desteği iktidarların siyasî ve iktisadî gücünden almaktadır. Bu destek karşılığında sistemlerle entegre bilgi türünün âdeta ismet sıfatıyla taltifi, bilgiye hürmetten değil; muhtemel sızmalara karşı denetlenmesi gerekli görüldüğündendir.

IV. Pürmodernizm ve postmodernizm

Daüssıla yerine nostaljiyi ikame eden zihniyetin temelinde kelimelerde bile geçmişe karşı beslenen bir tahammülsüzlük yatmaktadır. Tercihen kullananların nostaljiye yüklediği fonksiyon, daüssılanın ıstılahî anlamının tam karşısı bir yerde konuşlandırılmıştır. Nostaljik takılmalar, ruhî hiçbir bağıllık hissedilmeyen değerleri, karikatürize etmekten gayri bir mahiyet taşımamaktadır. Bu tavır, pürmodernist tavidir ve büyük oranda bezirganların, geçmişî bir “*katma değer*” gibi kullanarak mal sürümünü artırma gayretlerinin bir uzantısıdır. Zaman karşısında lakayt ama geçmişe saygılı bir tavra sahip ve post-modern olarak adlandırılan çıkışlar ise, geleneksizliklerinden ötürü mazurdurlar ve umut vericidirler.

Postmodernizmin sosyolojist jargonda almış olduğu hâlden çok, böyle bir arayışı ortaya çıkaran duygu hâli önemsenmelidir. Çünkü tarih boyunca mevcut duruma karşı rahatsızlık izhar eden her kırmaşma, itici gücünü dinden ve sanattan almıştır. Modernizme karşı kendi hâlince âsi özellikler gösteren postmodern velveller de, öncelikli ve ağırlıklı olarak sanat alanında hissedilmiştir. Ancak; âsiler, sanatın mayasında var olan dünyayı değiştirmeye azmetmiş tecrübesinden, yokuş aşağı seyreden bir ilerleme esnasında yaşanan şizofrenik bir kopma nedeniyle asırlardır yoksundurlar. Meşksiz âsilerin önünde diz çökebileceği rahle: tarih ve arkeolojidir. Bir eski

zaman şairinin mısraı, muhteşem bir caminin tezyinatı şizofreninin kurbanlarına ilham değil, olsa olsa kopya verebilmektedir. Postmodernist çizgide değerlendirilen mimari, grafik, müzik ve şiir ürünleri; insanın geçmişle olan bağını tazelemeyi değil; ancak, geçmişten kopuş noktasını belirginleştirmeyi başarabilirler. Bu farkına varılmadan kazanılan başarının, Batılı beyinlerde aklı, hayalgücünü, hafızayı aynı anda işleten bir zaman şuuru uyandırması muhaldir; zira, Batı'da geleneğin kalbi, onarılması zor bir hasara uğramıştır ve bu kalp, zaman yolculuğunu asla kaldıramaz.

Saf bir niyetle ortaya çıktığını kabul etsek bile, modernler hilafına sayılabilecek muayyen bir tavır doğuramaması açısından, postmodernist sanat anlayışı dikkat çekicidir. Podyumda teşhir edilen hendesî güzelliklerin mütemmimi olarak kullanılan kilim desenleri, gökdelen duvarlarında iğreti duran cumbalı pencereler, bazen abuk sabuk şiirler arasında yalnızlığı yaşayan mısralar; nihaî aşamada pürmodernizmin pazarlanmasını ve sahip olduğu pazarların genişlemesini kolaylaştırıcı bir mahiyete bürünmektedir.

IV. Postmodernizmin yarınsızlığı

Adı klâsiğe çıkmış birçok sosyolog; modernist ilerlemeci çizginin dışında yer alan hiçbir topluluğun varlığını kabul etmeyen sosyal değişme teorilerinin hem mucidi, hem müridi olmakta bir sakınca görmemişlerdir. İlerlemeci ahlâk, arzın her metrekaresinde hissedilen kültürel bir baskı oluşturmaktadır. İlerlemeciliğe yöneltilen lehimci tarzı tenkidler ise, mevcudu değiştirme arzusundan değil, gelecek korkusundan, yahut popüler entellektüalizme mahsus “*artistik patinaj*” gayretinden kaynaklanmaktadır.

İnsan daima geçmişiyile yaşayan bir varlıktır. Bu, geçmişin bir bilim dalının konusu olup olmayışıyla ilgili bir durum

değil, insan olmaktan kaynaklanmaktadır. Yerçekimi nasıl Newton'a bağlı değilse, insanın hatıra sahibi bir varlık olması da tarihçilere bağlı değildir. İnsan, yaşama sanatını devralabileceği bir geçmişe sahip olmazsa, programlanarak yaşamak zorunda kalır. Böyle bir varlığı özgürlükle mükâfatlandırmaktan kolay hiçbirşey yoktur. Güya din, sanat ve hür tefekkür üzerinde baskı yoktur ama herşey özgürlüğü ilân edenlerin renklendirdiği bir çerçevede ele alınabilir.

Bilgi-pazar-askeri güç zemininde kendini tamamlamışlığın tam ortasında ve hükümferma iken, modernist iktidarın; kendi içinden ve kendiliğinden başka bir zamana ve hâle sıçraması muhaldir.. tez zamanda haricî bir müdahale ile daha insanî bir çizgiye çekilmesi de zor bir ihtimaldir. Modernizmden ağzı yanmış ve gelecek korkusuna tutulmuş, Batılı insan için daüssıladan kalan ontolojik kalıntıların depreşmesi, daha yaşanılır bir dünyanın kapısını aralamak için uygun bir çilingir olarak görülebilir.. keyifli çay saatlerine konu da olabilir ama bizim için daüssıla, hayatî bir niteliğe sahiptir.

Giderek azmanlaşan teknik uygarlığı peydahlayanların, yaşanılmaz hâle getirdikleri dünyayı, bu kez daüssılanın verdiği ilhamla değiştirmek şerefini tekrar üstlenmeleri temenni edilmeyecek bir şey değil. Fakat şimdiye kadar tarihte görülen ve global iddia sahibi hiçbir güç, kendi sonrası bir çağın bilincine varamamıştır.. olursa ilk olur ve insanlık tarihinin en büyük ihtilâli olur.

V. Kimin “post”u

Postmodernizm, akıl pazarında kendine reyon bulmak isteyen Üçüncü dünya aydınına ve gazeteyle beslenen okur-yazar ayak takımına kelâm-ı rüşvet etkisi yaptı. “*Artistik patinaj*” yapmaya teşne modernci aydın, hemen piste fırladı; zurnada

Motzart yahut, piyanoda zeybek kıvırtmalarıyla alkış bekleme-ye başladı. Birinin “*Post*”u dillerde, hatta yerlerde gezmekte ama kimin olduğu belli değil. Şimdilik, bu “*Post*”u herkesin bürünmeye çalıştığını seyretmekteyiz. Fuzuli’nin “*Pâd-şâh-i mülk, dinâr ü direm rüşvet verip / Feth-i kâşver kılmağa eyler mübeyyâ leşkeri.*” beyti, durumu anlatıyor desem; korkarım, Fuzuli’yi de “*Postmodern*” gönüllüler listesine yazarlar. Ama, vaziyet aynen üstadın dediği gibi.

Modernizme yöneltilen her türlü tenkit, kaynağına ve niyetine bakılmadan entelektüel bir hevesle postmodernizme hamledilmektedir. Bizde postmodernizmin, belirsizliğin suyunun suyu gibi kaşıklanmasının nedeni, Batı’daki postmodernist söylemin anlaşılmasından değil; modernizm sonrası hakkında fikir beyan edebilecek gelenek iklimine açılma cesaretinden yoksunluktur. Batı’da postmodernistlerin dinî temayüllere yeşil ışık yakmasının, malûmatfuruşlarımızı hangi yönüyle ilgilendirdiğini, yerli düşünce sahiplerini ise niçin heyecanlandırıldığını anlayamıyorum. Zira, orada yalnız dine değil, bazı teorik an’anelere karşı da anarşistvari bir “*ne söylersen söyle*” çerçevesinde liberalist mürâilik sözkonusudur. Bu hoşgörü, modernizm hilafın düşüncelere gösterildiği anlarda bile, modern gücün terbiye etme -haddini bildirme- taktiklerinden bağımsız değildir.

Modernizmin en zayıf (ve içten içe modernleri zafiyete uğratan) yanı, bir geleneğinin olmamasıdır. Geleneği devirmiş olmakla, varlığı ancak sübut bulduğu için de; cebrî diyalektiklerle kendinden önceki dönemlerle irtibatlandırılmasını illüzyonizm olarak görmekteyim. Modernizmin çatırdadığını hissedilen Batılılar varsa, ya onun doğuşundan önceki dönemlerden bir kapı aralayacaklar; ya da yollarına geleneksiz devam edeceklerdir, şu anda olduğu gibi. Modernizmin iktisadî, siyasî, kültürel yerleşmişliğinin yerini, yeni bir dünya görüşü alacaksa

bu ilmihalsiz hareketler mozayigiinden doğamaz. Ayrıca, modernizmin tamamlanmış (ya da tamamlanacak) hâliyle oluşturmuş olduğu bütüncül yapı da, böylesi hareketler dışına düşen başka arayışlara kolayca geçit vermez.

Oryantalist merak saikiyle Doğu ile ilgilenenler, bu ülkelerde modernizmin buhranlarına cevap aramak şöyle dursun; girdikleri ülkelerde halkın tamamının “*beyaz adam*”a ram olmasından rahatsız oldular. Aynı rahatsızlar bugün, çok örseledikleri hâlde, hâlâ yaşamaya devam eden geleneğin çarpan kalbini keşfetmişlerdir. Modernlerin iktidarı için bu keşif, büyük bir korku menşeidir; daima karşısında teröristler görmekte ve yeryüzünün muhtelif yerlerindeki bayiliklerini zinde tutmak için bu hedefi büyültmektedir. İsrail’in ırkçı terörü, “*beyaz adam*” tarafından takdis edilirken; modern ödül avcısı kovboyların elinin altında “*Wanted*” yaftası asılmış ve çirkinleştirilmiş Müslüman resimleri yerleştirilmektedir. Bir şey var ki doğrudur; çerçevenin içindeki resim, “*çağdaş*” değildir; post modernler panayırında da reyonu yoktur. Çünkü o, modernizmin arkasından gelecek bir çağın varisi değil; inkitaya uğrayan bir geleneğin devamıdır. Tehlikeliliği, bu ülkelerin “*cehl-i mürekekep*”le Doğu Batı arasında sıkışmış kişiliksizlik iktidar güçleri; aydını, yahut halkı yüzünden değil; geleneği yüzündendir.

Modern iktidar, genişlediği en son sınırın üzerinde kendi mefhum-ı muhalifini aramaya yönelmiştir ve orada kendine, hiçbir zaman tehlike teşkil etmeyen kilisenin ve postprotestan sosyalizmin mumu, rakip olarak gözükmemiştir. Romantik bir kısım postmodern, her ne kadar ontolojik açıdan İncil’le beslenmeye çalışsa da, geleneğinin yaşamadığı bir kitaptan sadece iktibas yapılabilir; onlar da öyle yapıyorlar. Geriye en azından haritadaki cesametiyle modernleri rahatsız eden tek şey kalıyor: Reagan’ın SSCB’nin yıkılmasıyla, tek hedef olarak gösterdiği İslâm coğrafyası.

Ülkemizin bu dünyadaki yeri henüz, stratejik varlığımızla değil de, Batı icadı olan “*ideolojik bakış*”larla değerlendirilmektedir. Ama, sonuçta bizim de içinde olduğumuz İslâm coğrafyasında, geleneğin özü gereği halk, hareketini ideoloji ile değil, ilmihalle düzenlemeye meyyâldir; serbest düşünce, eylem plânında darmadağınklığa değil vahdete yönelir; ilmihal ise serbest düşüncüyü kolaylaştırır. Böyle bir düşünce, işlemeye başlamış mıdır? Bu soru genellikle, faydacı bir temele dayalı, reçete bekleyen, modernizm tarafından konserve edilmiş İslâmist aklın beklediği umutsuz cevaba, yahut Batı istihbarat örgütlerinin -uzantılarının- paranoyak merakına matuftur. Bende yoktur.

Gerçekte, sadece bizim değil, bütün dünya halklarının kaderi, senaryoların beklediği “*The End*” ile bitmemektedir. Herkes, birgün gerçekleşecek olan kaderini eylemleriyle inşa etmektedir. Ben, ancak insanoğlunun başına gelen mevcut kazadan kurtulup, daha iyi bir kader aramakla kendimi sorumlu tutabilirim. Bu benim imtihanımdır.

Balçık ve kader

Kızılderili ârif, “Başlangıçta Tanrı hepimize birer fincan balçık verdi, ve biz bir fincan balçıktan kaderimizi içtik. Şimdi bizim fincanımız kırıldı!” demiş Ruth Benedict’e. Bir ilkelden sadır olan ilkeli söz, Benedict’i hayrete düşürmüştü, antropologların çoğunda bulunan mağrur beyaz adam şaşkınlığıyla, ilginç bulup kaydetmiş olmalı.. ihtimaldir ki, paganistik panteizme karşı birçok Batılıda rastlanan daüssıla yüklü mistifike geçmiş özlemi onda da vardı.

Fincan-balçık-kader örgüsü Benedict’e neleri çağrıştırmıştır bilemem ama, bana: İnsanın, “Hakk katında” -Bezm-i elest’te- “belâ” diyerek, bir yudumcuk kelimeyle kaderini içişini; “varlık katında” balçık-ruh ikiliğinin en güzel kıvama (ahsen-i takvîm) erdirilerek, kavim kavim yaratılışını çağrıştırdı. Aynı muhteva, eski ve yeni Ahid’in ruhunda da mutlaka vardır. Bilgenin sözlerine, Tanrı-kültür-toplum ilişkisi açısından baktığımızda da, ontolojik olandan epistemolojik olana bir akış sözkonusu.. Hakk’tan varlığa, varlıktan bilgiye geçiliyor; topluluğa fincanla (vahiyle) kaderi içiliyor ve vasıflı -yani diri bir kültürü olan topluluk- hâline geliyor. Her topluluğa biçilen bir ömür oluşu, fincanın kırılması ile ifadesini bulmakta.. fincanı kırılan topluluk un-ufak olmaktadır.

Dinden ilerlemeciliğe

Son Ahid'in bütün topluluklara peygamber gönderildiği beyanını¹ esas alırsak, Kızılderililere de bir peygamber gittiği kabul edilmelidir. Hiçbir kavmin diğerine mutlak üstünlüğü olmadığı ilkesi de Kur'anın en önemli uyarılarından. Eski ve yeni Ahid bağlıları Tanrı buyruklarını kendi topluluklarına mahsus sayarak, modernist ilerlemeci tarih zihniyetinin temelini kurmuşlardır. Böyle bir din anlayışı günümüzde de olduğu gibi, Avrupa en laik söyleminde bile dışa karşı daima totaliter ve teolojik devletler olarak karşımıza çıkmaktadır/çıkacaktır. Peygamber gönderilmemişlerin sorgulanmayacağı ifadesi, her topluluğa peygamber gönderildiğine vurgu kazandırmaktadır. Müslümanların İslâm'ı son din kabul etmesi, üstün ırk yahut, toplum dini hatlarından ayrıdır; son Ahid bir kavme, muayyen bir zamana, sınırlı bir coğrafyaya bağlı ve bağımlı değildir. Bu yüzden hiçbir kavim lânetli değil, hiçbir topluluğa da soykırım uygulanmamıştır.

Comte'un Batı tarihi için çizdiği zaman cetvelinden istifadeyle söylenecek olursa: Batı, teolojik dönem boyunca başka kavimleri iflah olmaz "*kâfir*" çizgisinde görmüş, onları ezmek, katletmek, sindirmek suretiyle kültürel anlamda yok etmiştir. Batı'da gelişen Hristiyanlık, topluluğun kendine tapması sayılabilecek bir din olmuştur. İlerlemecilik ve ırkçılık, bu dinin türevleridir. Bütün topluluk ve toplumlar, ortak merkezli bir Batı toplum modeline atfen derecelendirilmiş, sosybilimler bu derecelendirmeyi laik düzleme kaydırarak, tüm dünyaya hâkim bir iktidar ideolojisi hâline getirmiştir. Bugün bütün insanlar bu ideolojinin terminolojisini kullanmak suretiyle meşrulaştırmışlardır. Kendilerine mahsus bir zaman idraki içerisinde, kendilerine mahsus bir dünya kuramayanlar, ilerleyen Batı'nın peşine takılmaya devam edeceklerdir.

1 Kur'an-ı Kerim, 17/15

Bir zamanlar yaşamış ve gelenekleri kaybolmuş yığınlarca topluluk olduğu; bu toplulukların “*fincanları kırılınca*” yani -fundamental esasları- hayattan çekilince kütleleşmeye, kütleleşmeye başlamış, fincanı sağlam toplulukların hükmü altına girmişlerdir. Hazin olan, “*fincanı kırılan*” toplulukların teolojik çağı geride bıraktıkları söylemi eşliğinde, “*teknik uygarlık*”ın mümessilleri tarafından daima acımasızca yaftalanması, ötekileştirilmesi ve yok edilmesidir. Müslümanlık kendi dışındakilere daima “*ümme-i davet*”² gözüyle bakmaktadır; bu yönüyle de cari demokrasilerden çok daha ileri bir “*açık toplum*” anlayışı vadetmektedir. Osmanlıda da örneğini gördüğümüz “*yetmiş iki millet*” uygulamasına³ dayalı toplum modeli de kök değerini oradan almıştır.. Bunu bilinçli olarak bastıran iktidarlar, İslâmiyeti bedevilerin savaş âleti gibi göstererek bütün insanlığa büyük bir kötülük yapmaktadırlar.

İlerlemeci ideolojilere kökten bağlı ve bağımlı iktidarlar, bütün dünyada ırkçılığı kullanarak kendilerini sağlama aldıkları gibi, ırkların kendi güçleriyle ayakta durmalarını sağlayan kültür ıstılahlarını ve özgünlüklerini de silerek kütleleştirmektedir. Nesnesine, yani topluluk ve toplumlara dayanmayan millî devletler, milleti hasım gören iktidar güçleri vasıtasıyla beyaz adamın bölme ve yönetme manevralarına kolaylık sağlamaktadır. Bir toplumun fincanının kırılmasının, en son sahnesi, iktidar elitlerinin uşaklaşmasıdır. Toplum artık başka bir geleceğe geçecek takati gösteremez.

Bilim insanileşmeli...

Kültür sahibi bütün toplulukları, aynı mahiyetteki varlıklar olarak algılama olgunluğu ve anlama çabası; “*modern*”i tarihî bir

2 Hz. Muhammed’in ümmeti iki kısımdır: Ümmet-i icabet, ümmet-i davet.

3 Bu uygulama da en çok hatırlanan -daha doğrusu kendisini unutturmamak için her türlü aktiviteyi sergileyen- Osmanlı Yahudileridir. Oysa bir önemli kesim de, kapitalizm ile bağlantısı kurulan Calvinist Protestanlar da, engizisyon hisşından kaçarak “tahammül mülkü”ne sığınmışlardır.

anlama kavuşturmak ve meşrulaştırmak için bütün toplulukları hammadde olarak tanımlayan bilgiler icat etmekten daha sağlıklı bir usûl ve namuslu bir tavidir. Bilim adamları ve aydınlar böyle bir yol tutarlarsa, bütün kültürleri temsil noktasında iğreti duran ve beyaz adamın karalıklarını aklamaktan öteye geçemeyen Birleşmiş Milletler gibi kurumlara -yetmiş iki millet düşüncesini ihtar ederek- fundamental değerler açısından da kavimleri birbirlerine “*tamış kılıcı*” esaslar sunabilirler. Bilim adamları, dolaylı da olsa dünya siyasetine hizmet etmekte ama, o siyasetin doğrudan doğurduğu sonuçları tayin edemedikleri gibi, takip de edememektedirler.

Felsefeciler filozof sayılmak için -kozmozonik, kozmolojik ve ontolojik esasları terkedip- epistemoloji; bilimciler de bilim adamı sayılmak için -insanı, tabiatı, tarihi devre dışı bırakıp- metot tartışmalarına gömülmüşlerdir. Her iki kesim de bu cenderelerden çıkarak, yeniden insan içine karışmalı, -en başta ait oldukları toplumu olmak üzere- insanı keşfe çıkmalıdır. Çünkü biteviye beyaz adamın üstünlüğünü vurgulayan ilerlemeci-evrimci teoriler, modern imparatorluğa, totaliter destek malzemesi kazandırmaktan ibaret bir çabaya dönüşmüştür. Modernleştirme projeleri adı altında halklara yapılan zorbalıklar, bu teorilerin tatbikatıdır.

Bushmanlar ve bushmanlaşmak

Antropologların sahada keşfe çıkmaları giderek zorlaşmıştır; çünkü, ilkel denilen sınırlı sayıdaki topluluklar, saf hâllerini kaybetmişlerdir. Meselâ, Bushmanlar; iki ayrı kültürün alâmeti, iki ayrı takım elbise bulunduruyorlar, biri beyaz adama rehberlik ederken, yahut alışveriş yaparken giydikleri; biri de kendi örtüleri.. Bu tür ikiyüzlü davranışlar; yıkılmış -fincanı kırılan- bir topluluğun dramıdır, başkasına karşı kendisi olarak kalamamak, mağlubiyetin ve aşağılanmanın en keskin göstergesidir. Bu hâli;

modern sosyolojist düşüncelerde sıkça rastlandığı gibi, geçiş toplumu, yahut “*ara kurum*” teorileriyle geçiştirmek, toplumların varacağı menzilleri bilen bir kahin, yahut modernizmin gönüllü bir ajanı olmakla mümkündür. Japon kadınların ağır bir operasyonla, Avrupalı kadınların rengine bürünmeye çalışmaları, “*tampon kadın*” yahut “*ara kadın*” teorisiyle mi değerlendirilecek?

Bushman gibi davranmak için, bir küçük kabile olmaya da, bushman olmaya da artık gerek kalmamıştır. Çünkü, dünyanın pekçok yerinde yerliler, yönetici elitleri tarafından beyaz adama satılmıştır; fakat, beyaz adama hiçbir surette beraber yaşanamaz, çünkü tarihin hiçbir döneminde beraber yaşamak üzerine kurulmuş bir gelenekleri yoktur.. Derece derece tüm halklar “*bushman*”leştirilmişlerdir. Çifte pasaport, çifte vatandaşlık gibi uygulamalar, yukarıdakilere mahsus gönüllü bir itaat; kadına başörtülerini çantada taşıtmak ise beyaz adamın iktidar otoritesinin global seviyede zafer göstergisidir. Bu tür uygulamalar, failin kimliğinden hareketle değil, fiilin ne işe yaradığına bakarak değerlendirilmelidir.

Modernizm ve “öteki”

İlkelin yerini, aynı fundamental niyetlerle “öteki” almıştır; modernitenin önce “ilkel”i vardı; şimdi “öteki”si var. Modern imparatorluklar, bir zamanlar “ilkel” derken kendine çizdiği “*evrimci-ilerlemeci*” hedefi, ince tekniklerle nasıl sağlama almaya çalışmışsa; bugün de “ilkel”in zımnında mevcut “öteki”yi keşfetmiştir. “*Terörist, kirlî, suçlu*” ilân edilenler, toplansanız “*Wanted*” yazılı birkaç postere sığdırılmıştır; modern insanın ekran ebadında bir bakış zaviyesinde küçülmüş beyni, bu birkaç postere insanlığın dörtte üçünü doldurabilmektedir.

“İlkel”in icadı, tabiatı ve insanı sonuna kadar soyup soğana çevirme operasyonlarına meşruiyet kazandırmıştı. “Öteki” de kültür sahibi halkları, artık kişiliklerini yitirmiş de olsalar,

potansiyel tehlike görerek, hasım icat etmek anlamında bir “ötekileştirmek”tir. Ötekileştirmek, ilkelin icadından sonra meydana gelen gelişmelere bakıldığında, daha tehlikeli operasyonlara bir hazırlıktır. Girdiğimiz yüzyıl, bilim adına bir son şans olarak görülmelidir.. umalım ki, bilim adamları, bu operasyonlardan elde edilecek kârdan, kendilerine tahsis edilecek olana rıza göstererek, işlenen eşsiz katliamlara teknik danışmanlık yapmaya devam etmesinler.

Modernist devletler ve öteki

Bir modern devletler var, bir de modernist devletler.. aralarındaki bağ, efendi ve uşak ilişkisinin tastamam kendisi.. uşak efendisini sevmiyor ama ruhunda uşaklık yuva yaptığı için, bir köle ahlâkıyla bağlılığını sürdürüyor. Kendi halkına karşı müstemleke subayı gibi davranan iktidar güçleri, hane halkına efendilik numaraları yapan uşaklara benzemektedirler. İbn-i Haldun’dan beri bilinen şeydir, devletler kendilerini ayakta tutacak bir çekirdek soyun asabiyetinin üzerinde dururlar. Millete çözüm üretemeyen seçkinler, iktidarda kalmak için halkın bazı unsurlarını birbirlerine karşı ötekileştirerek bir zaman daha saltanat sürerler. Birbirlerine karşı ötekileştirilen unsurların mücadelelerinin hangi boyutlara varabileceğini kestirmek çok güçtür. İktidar güçlerinin gerginlik ve düşmanlıklardan beslenerek zinde kalma politikaları, bu yüzden tüm insanlığın geleceğini tehdit etmektedir.. yanlıştır, tehlikelidir, kan kokmaktadır.

Halkın birbirlerine karşı “el” olması, toplumların sırtından geçinen asalak oligarşik güçleri kuvvetlendirmekte, toplumu zayıflatmaktadır. Bu oligarşik güçlerin yanında ordular da yerini alarak, halkın büyük bir bölümünü ezmeye yönelik tavır ve düşünceleri beslerse, millîlik vasfını kaybederek, bir işgal gücüne dönüşürler. Tarih; iktidar seçkinlerinin, kendilerini ayakta tutan soya -asabeye- sırt döndüklerinde er veya geç yıkılan devletlerle doludur.. ötekiler de, berikiler de enkazın altında kalır.

Fennî fincan

Bilge; yenilmiş ve yıkılmış bir kültürün evlâdı olarak, beyaz adamı fincanı henüz kırılmayan olarak görmektedir; oysa, beyaz adamın elinde tuttuğu fincan, toplumların kaderlerini içtiği fincan değildir. Beyaz adam, o fincanı rafa kaldırma yerine, fennî bir fincan imal ederek kendini tanrılaştırmıştır. Kızılderili ârifin kestiremediğini bizim “*Yeşil sarıklı ulu hocalar*” da fehedememiştir, ayıplamamak lâzım.

Aydınlanmacılar “kâmil aklın peşindeydiler. coşkuluydular, umutluydular. Sonrakiler, kâmil aklın erişilemeyecek birşey olduğunu anladılar ama el çabukluğuyla onu temsil ettiklerini iddia ederek, iktidarın yanına yerleştiler. Kilise ve Sezar ilişkisi yeniden kurulmuş oldu. Aydınlanma sonrası aydınları ve bilim adamları bilimin teknik danışmanlığı vasıtasıyla bir Juggernaut⁴ dönüşen modern uygarlığın tekerleklerinin altında ezilen insanlara, toplumlara ses çıkaramadılar; iktidardan beslendikleri için de artık ses çıkaramaz hâle geldiler.

Fennî fincan, Aydınlanmacıların özgürlük umudu, bugünümüzün ise hapisanesidir. Bilim adamı ile gardiyan arasındaki mahiyet farkının gittikçe ortadan kalkması, gezegenimizin sakinleri adına ürperticidir.

4 Tekerlekler üzerinde yürüyen ve insanların gönüllüce önüne atlayarak kendilerini parçalattıkları bir Hint mabudu.

Üçüncü hane

Osmanlı tasfiye edilince, yetimleri kalmıştır.

Haritamızın dışında kalan topraklardan Anadolu'ya, demografik yapımızı -olumlu bir biçimde- etkileyen yoğun bir göç başlamıştır. Anadoludan da dış ülkelere öyle bir göç vardır; bence onlar da *"Yetim-i Osmanlı"* dırlar. Metruk köylere, bağlı olduğu vilâyetin yerli köylüleri ve dışarıdan gelen göçmenler yerleştirilmiştir. "İşte böyle bir köye, bilmem nereden göçmüş birkaç aile iskan edilir. Yeniler, davarlarıyla beraber gelmişler ve güya kaba saba birer çobanmışlar. Sabah olmuş, yeni gelenlerin reisi, ezan sesini duyunca telâş içinde camiye koşmuş, yakaladığı birine sormuş:

- Bu ses nedir ağa!

- Ezan!

- Ezan da ne?

Adam, dili döndüğünce ezanın ne olduğunu, günde kaç vakit okunduğunu anlatmış. Ancak, köyün yeni sâkini pek de birşey anlamamış:

-Ben öyle karışık işlerden anlamam ağa! Bu ezan dediğiniz şey mala davara zarar ziyan verir mi?

- Vermez!

- O zaman okusunlar!

"O zaman okusunlar!" diyerek kendine izin verici bir mevki biçtiğine bakılırsa, horantası kuvvetli olmalı.

Kıssamızdaki adam, bir kapitalist karikatürü değil, bütün kabalığıyla kapitalistin en dürüstüdür. Ezan

okunmasına izin vermesinin gerekçesi, malına davarına zarar vermiyor olmasıdır; ama, sadece o kadar değil... Onun ahlâkî tek ilkesi vardır, kâr etmek; bütün eylemleri onun üzerine bina edilmiştir. Kapitalist, malına davarına zarar vermeyen hiçbir şeyi karşısına almaz; zarar verici bir durum söz konusu olduğunda, gücü yetiyorsa sindirir, yetmiyorsa gücün yanında yuvalanarak varlığını ve varyetini -malını davarını- garantiye alarak palazlanmak cihetine gider. Fakat bir gözü zengin olmadığında da cömert kalabilen ve toplumların günlük hayatları içerisinde hürmet ve itibar gören asil ruhlu insanlardadır. Onlar gibi olmak ister ve onun da para ile olacağını düşünür. Tıpkı “*mala davara zarar vermemeyi*” meşruiyet ölçüsü gibi gören kahramanımız gibi.

Kahramanımızın kıssası devam edecektir...

I. Arkasıyla önüyle kapitalizm

a. Kapitalist bir ahlâktır

İngilizin dilinde de “*zengin*” (rich) vardır, fakat zengin, kapitalist demek değildir. Zengin, fakirden ahlâkiyle değil, malıyla farklı insandır. Fakir vardır ki; yokluğundan dolayı zorunlu perhizkârdır, bu yüzden “*kanaatkâr olun!*” tavsiyesinde bulunması, ahlâkî bir temele dayanmayabilir. Eline fırsat geçtiğinde “*katlıktan çıkmış gibi*” yiyen, arabası, evi, yazlığı, kışlığı şurda dursun; eşini, dostunu, hatta karısını değiştiren veya terkeden sabık fakir, aslında kapitalisttir. Zengin de varyetinin gereği olarak ortalamanın üzerinde yaşamıyorsa, güzel evlerde oturmuyor, güzel giyinmiyorsa mürâlik etmektedir. Haddi aşmayan, her memlekette bir kat, her limanda bir yat gibi aşırılıklara gitmeyen bir zengin, kapitalist olmayabilir.

Mal, mülk, zenginlik, el değiştirebilir; ahlâk süreklilik taşır. İnsan, malı mülkü olsun ister, çünkü iktisadî bir varlıktır. Ama aynı zamanda, “*homo-pictor*”dur, tahayyülatı olan, eşya ile kura bileceği bağları önceden tasarlayabilendir. “*Homo-ludens*”tir;

oynar, yeni oyunlar kurar, oyunu bozar. Kapitalist ise, sadece iktisadidir; zarar ve kâr hanesi vardır; üçüncü hanesi yoktur. Kapitalist ahlâkla ahlâklanmış insanın diğer özellikleri, kâra endekslenmiştir.

b. Fundamentalizmin ruhu kapitalizmin ahlâkı

Çift haneli defterde, başkaları yoktur; kârın, başkalarının zararı pahasına oluşu önemli değildir. Başkaları: Yani tabiat ve diğer insanlar. Tabiat: Ranttır. İnsan: Emektir. Tabiat, boynunu bükmüştür, onu karşısına rakip olarak almıştı, dize getirdi; artık kamçılandıkça hazinelerinin yerini söyleyen bir tabiat değil, ancak inleyebilen bir tabiat var. Ama hem insanlık için, hem de tabiat için, emekle tanımlanan insan -yani müteşebbis olması da mümkün insan- hâlâ bir umuttur. Kapitalizmin günümüz dünyasında en çok korktuğu şey, müteşebbistir.

Dickens, İki Şehrin Hikâyesi'nde, romanın kapitalist kahramanını, "*Dünya, Dombey ve oğlu, ticaret yapabilir diye yaratıldı.*" sözleriyle tasvir ediyor. Dombey de aslında hemcinsleri gibi mal sevgisiyle malûldür; farklı tarafı, tabiata davranış biçimidir. Hristiyanîliğin kapitalizme geçit veren ahlâkî temelleri; mezhebî inhiraflar değil, fundamental yapısıdır, daha doğrusu bir fundamentalitesinin olmayışıdır. "*Muamelat*"ı fasih ve belîğ bir "*mübellîğ*"ın elinde kurulamamış bir dinin kaderi, söylediklerinin Hak'tan olduğuna inanılan kilise babalarının aklî delilleriyle inşa edilmiş; rasyonelleştirmelerle yoluna yürüyen bir "*kurtuluş ideolojisi*" -daimî Hristiyanîlik- olmuştur. Kapitalist bu yüzden, Protestan değil fundamentalisttir; daha doğrusu fundamentalitesizliğin Batı'nın -bütün insanlığın- başına açtığı bir kazadır.

Tabiatın, red ve inkara varacak kadar kıymetsiz bir varlık,¹ hatta, “*lânetlenmiş şahıs*”² olarak değerlendirilmesi; insanın, “*ilk günâh*”tan beri, hâlâ ve daima günâhkâr kabul edilmesi, kapitalist ahlâkın fundamental iki önemli temeli ve besleyicisidir. Teknolojiyi; günâhkârla, lânetlenmişin çatışması olarak izah eden Batı ideolojisinin, paylaşma değil, üretime vurgusu buradan kaynaklanıyor olmalı. Çünkü teknoloji, ona daha çok üretmeyi -tabiatın ve insanlığın efendisi olmayı-³ sağlar. İnsan hangi nedenle günâhkârsa, tabiat da aynı sebeple lânetlidir. Biri günâhından dolayı sürülendir; öbürü, sürgün yeridir. Tabiata hükmetmek hedefi, diğer insanlara -toplumlara- hâkimiyet kurmayı beraberinde getirir. Kapitalist, paylaşmak zorunda olduğunu bilir, ama paylaşmak da istemez; daha çok üretmeyi hedef seçmesi ondandır; ürettiğini satarak nakde çevirir; “*nakdî güç*”ü⁴ onu devlet yapar; devlet vasıtasıyla kendini tehlikeye sokmayacak bir paylaşımın yoluna devam eder. Dombeyler ve Oğulları devlet olunca, “*Dünya, İngiltere üzerinde ticaret yapabilsin diye yaratıldı.*” biçiminde bir insan ve tabiat anlayışı hâkim olmuştur.

Kapitalizm budur ve o da bir ahlâktır.

c. Zoraki kapitalizm

Avrupa'nın taşıdığı fundamental birliktelik, farklı mezheplere bağlı olsa da Avrupa'daki diğer “*millî devletler*”i, tez zamanda kapitalizme sıçrattı. Batı haricindeki bayilikler ne yaptılar? Öncelikle “*millî*” olmayı dışlamak suretiyle “*millî devlet*”

1 J. Michelet, Rönesans, Çev. Kâzım Berker, MEB yayınları, İstanbul 1996, s. 37-49.

2 Massa Perditions: Lânetlenmiş şahıs.

3 Descartes'ın bilime biçtiği hedef, “tabiatın ve insanlığın efendisi” olmaktadır.

4 Yahudiler, servetlerini değerli maddelere yatırarak, manevra kabiliyetlerini artırıyorlardı. Bugün “Para”nın akışı ve ulaştığı güç, “Üretim” faaliyetinin nihai hedefini iyice belirlemiştir. Sermaye hareketleri bir gecede, bir ülkeyi batırarak kadar önem ve güç kazanmıştır.

oldular. Çünkü, millî olmak demek, bayiliklerin devlet seçkinleri için, Avrupaî insanlardan istif edilmiş bir millet oluşturmak demektir. Millet ise tarihî bir oluşumdur; onlar ise “*iktidar olmak hırsıyla*” millete, insanlarına boşverip, “*Kapitalist ve millî*” gibi olmayı yeterli gördüler. Halklar ise, Avrupaîleştirilmek vasıtasıyla, Avrupalı değil, Avrupa’nın kölesi olmaya teşne hâle getirildiler; çünkü Avrupa, Avrupaîlerden daima iyi idi.⁵ Bu yüzden halkların Batı’ya bakışı, başlarındaki iktidarların Batısından daha gerçekçidir. Çünkü, her türlü yabancılaşmaya rağmen, kendileriydiler ve Batı karşısında yaralı da olsa bir kimlik sahibi olmak, onlara kurmaca değil, “*tarihî millet*” olmanın ahlakî çerçevesini kazandırabilirdi. Bu çerçeve yeniden doldurulabilirdi. Batı, eski devirlerde uyguladığı taktiği, daima bayiliklere uygulamakta ve tutturmaktadır; içerideki despot Batıcıları halka karşı konuşlandırmakta; halktan doğacak tepkileri de birkaç katliam ve üç beş örgütle bastırıp, saptırarak, pazara ortak sokmama becerisini şimdilik sürdürebilmektedir. Ne var ki, bir şeyi başlatmak, ne şekil alacağını bilmek demek değildir; giderek dünya, Batı’nın fundamentalitesi sayesinde, herkesin arkadan vurulmak korkusunu yaşadığı bir yer hâline gelmektedir.

Zoraki kapitalizmlerde kurulan bayilikler, Batı’nın doğaçlama kapitalizmlerinden farklıdır. Gerçek kapitalizmlerin iktidarlarının -bugün vardığı teknik kapitalizm boyutuyla- dört payandası vardır: İktisadî, epistemik, siyasî ve askerî cemaat. Zoraki kapitalizmlerde de, bunlar vardır; ama, Avrupaîlik -taklitçilik- düzeyinde. Bu cemaatlar, devletten beslenirler, devletlerini

5 Türkiye ölçeğinde, halkın büyük bir bölümünün “Avrupa Birliği”ne girmek isteyişleri ondandır. Bu isteğin, AİHM nezdinde açtığı davaları reddedilen ve kendi ülkesinde de orada da insan yerine konulmayan kesimlerde artışı manidardır; ürperticidir. Kendi batıcısından korkup, batıya sığınan ruh hâli, önce “de-rin bir millî” tahlil, arkasından da “titreyip kendine gelme”yi gerektirir.

-totaliter devletçiliği- de kendi varlıklarını sürdürebilmek için beslemektedirler. Halk cahildir, karnını doyursun yeter, fazlası tehlikelidir. Millet olmanın en önemli özellikleri; kendini devam ettirme; insanların bir arada yaşama vasatı yakalamış olması; kendini besleyebilme ve kendini korumadır. Zoraki kapitalizmler, millet üzerine inşa edilmediği için, diğer özellikler önemszenmeyince, milletin kendini koruma faaliyetini üstlenmesi gereken “*askerî cemaat*”ler de, “*Hassa Ordusu*”na dönüşme temayülüne girmiştir.

Kapitalizmin ahlâkını belirleyen, “*iktisadî cemaat*” yani, kapitalistlerdi. Zoraki kapitalizmde -bahi ülkelerde- ise bu adamlar, büyük harplerin yükünü çeken yorgun ve zavallı halktan değil, felâketlerden sağ salim çıkmanın yolunu bulmuş olanlardan seçilenlerdi. Dombey ve oğlu için dünya ticarethane idi, bunlar için ise devlet... Evet birşeyler alıp satıyorlardı ama o kadar; reaya daima fakir de değil, fakirliğin altında yaşadıkça, devlet ticarethanesi, iktidarı ancak besleyebilir bir bilançoyla karşı karşıya kaldı. Kapitalistin “*mala davara zarar verip vermeme*” çerçevesindeki meşruiyet anlayışı, “*devlet*”e zarar vermemek noktasında bir hilebazlık olarak gerçekleşti. Bu ise modern -Avrupa ve Amerika- uygarlığının gücüne dayanacak “*millî oluşum*”lardan çok uzak, “*totaliter kapitalizm*” ve “*meşrutî oligarşi*”ler ile sonuçlanmıştır.

d. “*Kapitalizm içinde yaşamak*”

Milleti oluşturan halk, insandır. İnsan muhalif olduğu, anlayamadığı bir dünya sistemi içerisinde bile, kendini yaşatmak için çabalayan bir varlıktır. Kapitalizm; bütün dünya halklarını, içinde yaşamaya zorlayan bir pazardır. Halk, bu pazarda kapitalist ahlâkı, davranış düzeyinde tanıdı. Bu -emeğin- halkın müteşebbis olmayı düşünmesi demektir. Kapitalist, her toplumda az veya çok vardı, ahlâkî çizgi itibarıyla kapitalist

olmayan insanlar da vardır. Halk, çok küçük çapta da olsa kendi müteşebbislerini doğurmaya başladı ve bu iki tip de bayi ülkelerde yerini aldı. Devletten beslenenler ise, ısrarla kendi kapitalistini -hatta kara para sektörünü- kendisi oluşturmayı ve korumayı devam ettirdi. Bazı zoraki kapitalizm iktidarları; halkın sefaletine rağmen neredeyse kara para sektörüne dönüştü. Dava, halkın müteşebbis olmasını engellemekten ibaret bir hâle büründü. Halklar, taktik icabı, mala davara zarar verici bir unsur olarak tanımlanmaya başladı, iktidar dörtlüsünün kutsanmaya, kapalı devre işlemesine yarayan her türlü “*derin*” yol denendi. Fakat bu, yolsuzluğun, hırsızlığın, sefaletin artmasıyla sonuçlandı; iktidarın seçkinleri, halkını anlamaya dönmek yerine ağızlarını dayayarak emdikleri çatlakları tertekmemek için, “*Hassa Seçkinleri*” hâline dönüştü. Fakat halk, her türlü sıkıntıya rağmen, düzeltici ve itaatkar karakterini -beterin beteri var korkusuyla ve bu korkunun, iç ve dış tehdit tezgâhlarıyla beslenmesinin de etkisiyle- bütün asaletiyle sergiledi; hayatını devam ettirmenin, daha iyiye doğru yol almanın çabasına düştü. Bu çaba içerisinde, güdük bırakılmış müteşebbis ruhunda da bir canlanma başlamış, küçük işletmelerini geliştirmiştir. Küçük işletmeler; global güç için de, bayi ülkelerin iktidar güçleri için de tehlikelidir.

II. Kavşaktaki Türkiye

...Kahramanımızın kıssası devam eder.

Köye yerleşen varyetli (davarı çok) adam, sosyal hayata en ufak bir katkıda bulunmaz ve köy sakinleriyle de komşuluk hukuku adına bir ilişki geliştirmez. Fakat, kimse de adam yerine koymaz; azabı, çobanı bile yüzüne “*ağa,*” derler, arkasından “*Yılankırkan.*”⁶ En sonunda bunun böyle gidemeyeceğini anlayan “*zengin,*” köy

6 Yılankırkan: Elinden gelse, para için yılını bile kırkar, anlamına gelen bir deyim.

odasına gelmeye başlar. Fakat, ister ki malından dolayı hürmet görsün, sözü dinlensin. Kimse onu adam yerine koymaz. Bu arada, adama bir de ad takarak, “şef” diye çağırmaya başlarlar. O da şef lâkabına itiraz etmez, hatta bir de hacca gider, olur “hacı şef.”

Hacı şef, davarlarından ayrılmak zor da olsa artık camiye de gitmektedir. Bir zaman, ön safta imamın arkasında yer almak konusunda titizlik gösterir, kendine arka safı yakıştıramaz. Zaman sonra ön safta oturmak da yetmez; cemaatten “ağzı temiz” herhangi birinin yaptığı müezzinliğe soyunur. Bir vakit, sünnetten sonra kamet getirmeye başlar, dili döndüğü kadar diğer işleri de yerine getirir; iş namazın sonundaki tesbihata gelmiştir. Hacı şef “Sübbhanallah” der ve arkası gelmez. Hacı şef, tesbihle davarlarını saymaya başlamıştır. Bir, iki, üç, dört... arada bir de şişek, toklu gibi laflar... Cemaat, “elhamdülillah”ı sabırsızlıkla bekler ve gelmeyince de, cemaatten tok sözlü biri:

- Hacı şeeef davarları saydın bitirdin mi?
- deyince, şef kendini toparlar ve nihayet:
- Elhamdülillah

der.

Niyetim, bugün yerli-yabancı bir çoğunun rol biçtiği Türkiye’nin karşısındaki aktüel kavşakları deşelemek değil; tarihî bir şeyi dile getirmektir, bu yüzden her türlü senaryonun ve senaristin dışındadır. “*To be a capitalist or not to be a capitalist*” söyleminin hâkim olduğu ve bu uğurda görücüye çıkanların ülkesinden değil, tarihî olarak alnımıza zimmetlenen vatanimizden ve mensubu olduğum milletle ilgili “*To be or not to be*” meselesinden bahsetmektedir. “*Olmak ya da olmamak*” kavşağındayız ve bu kavşak bizim milletin tarihî kaderidir; daima vardır, var olacaktır.

Yazımızın girişinde paranteze aldığımız paganistik kapitalist ve benzerleri, Türkiye’de olduğu gibi başka ülkelerde de vardır. Kapitalistin bir ahlâk olduğunu, kapitalizmin de aynı

ahlâkın sistemleşmesi olduğunu söyledik. Aynı fundamental esaslara sahip olmayan toplumlarda da “*kapitalist*” olabiliyorsa kurduğumuz ilişki yanlış mıdır? Hayır; çünkü insan fundamentalitesini -kök değerlerini- değiştirmeden de kapitalistçe davranışlar sergileyebilmektedir. Fakat kapitalist ahlâk onu, örnek aldığı kapitalistler ve kapitalizmlerden biri yapmaz; çünkü kapitalizm, belli kültürel temellerin ve şartların bir ürünüdür. Kapitalist ahlak ile ve kapitalizmin ahlâkî sistematiğiyle yaşadıkça, “*To be or not to be*” davasını kökten kaybeder, tarihî macerasına ne olarak devam eder? Onu da bilemeyiz. Bu konuda dünya tarihinin en iyi örneği, “*kimliklerini koyunlarında gizleyerek*” yalnızca ticaretle yaşayan ve hep horlanan Yahudi tipidir. Batı, bu tipi model seçip, teknik ve operasyonel hâle getirerek kapitalizmi kurmuştur. Bizim milletin Yahudice yaşamak ya da yaşamamak tercihine “*olmak ya da olmamak*” gibi bakması, olmaması demektir.

Kapitalist ahlâk, hâkimiyetini tam gerçekleştirdiğinde, üzerinden kâr edilecek ne toprak, ne de üzerinde hüküm sürdürülecek millet (tebaa) kalır; Dombey ve Oğullarının düzeni gerçekleşmediği gibi, kendisi olarak da hayatını sürdürmez. Türkiye’nin kapitalist zümresi, “*millî*” ismini taşısa bile, milliliğe esas olan özne ile irtibatını koparmış; insana ve tabiata kendi geleneğinin fundamental esasları ile değil, sömürülmesi ve hükmedilmesi gereken varlıklar olarak bakmıştır. Fakat, Türkiye umutsuz bir ülke değil, kapitalist ahlâka tabi olmadan kendine çıkış bulabilecek bir ülkedir; kapitalizmin, kapitalistinden farklı bir müteşebbis insana ve o insanların yolunu açacak ahlâka ihtiyacı vardır.

“*Norm olarak kapitalizme evet; ama, ahlâk olarak kapitalizme hayır!*” demek istemiyorum.. bu iki şey ayrıştırılmaz. Zengin bir ülke olmak, ama aynı zamanda tabiatı ve insanı

yok edesiye istismar etmemek; müreffeh bir ülke olmak, ama aynı zamanda kanaatkârlık denilen tüketim terbiyesiyle hareket etmek mümkündür. Ve bütün insanlığın böyle örneklerle ihtiyacı vardır. Kapitalizmden kurtulmanın yolu, onun ilkeleriyle oynamak değil, ona rağmen oynamaktır; bu akıntıya karşı yüzmektir. Ancak bu bizi “yaşanmaya değer bir hayat”ın önemli aktörleri yapar.

a. Asgarî ücret sınava

Türkiye’de son yirmi yıllık süreç içerisinde, imkânını bulup küçük boy işletmeler kurarak, büyük işler başaran müteşebbislerin varlığı sözkonusudur. Bu bir umuttu/umuttur; çünkü, emek namıyla devletten -yani kapitalistten- iş, aş bekleyen yığınlarca insanın, kapitalizmin hakikisinin ve sahtesinin en korktuğu şey olan farklı ahlâka sahip birer müteşebbis hâline geçiyordu. Bunlar içerisinde takdire değer olan çok az yerli ve müteşebbis tanıdığım gibi, açlığından perhizkâr davranan kripto kapitalistler de tanıdığım olduk.

Kapitalist ahlâkı dışlayan az sayıdaki müteşebbis, zenginleşmesine rağmen hayatında da eski hâllerine ters düşecek olağandışı bir değişiklik yapmadı. Asgarî ücreti eskiden olduğu gibi eleştiriyor; eleştirmekle de kalmıyor, işçilerini asgarî ücretin üzerinde ücretle doyurmaya çalışıyordu. Evet, görünüşte bu çift yönlü defter mantığına ters idi; ama, yarattığı insanî fayda, kapitalistin kâr-zarar hesabını aşmaktaydı.

Müteşebbislik fırsatını yakalayıp, daha önce kapitalizmin ahlâkını eleştiren bir kısım kripto kapitalist ise, servete kavuşunca daha önce eleştirdiği kapitalist patronlardan daha düşük ahlâklı davranmaya başladı. İşçilerine asgarî ücretin üstünde cömertlikte bulunmak bir yana, kaçak çalıştırmanın, “üstersen çalışma, çalışan bulunur” tehdidi altında istismar etmenin en aşağılık örneklerini sergilediler. Fazlasıyla lüks bir hayatın zevklerine

gömüldüler; batacaklarını ya da yerli olmaktan tamamen çıkarak firavunlaşacaklarını/firavunlaştıklarını hep bereber seyredeceğiz. Tabii paganistik kapitalist “*hacı şef*” gibi, ön safları da kolay terketmiyorlar. İnsanlar fundamentalitesini değiştirmeden de kapitalist olabilirler; ama, bunun varacağı yer, fundamentalist kapitalist olmak değil, kapitalist olmaktır. Kapitalist olunca da fundamentalite uçar. Batı’nın hakiki kapitalizmi de, bu “*sonradan görme dininden dönme*”lere davar saydırır.

“*Kapitalizm*” dediğim bu fundamentalist başbelâsı, “*dünya ekonomisi*”den insanlığı kurtaracak tek şey, onunla taban tabana zıt müteşebbisdir; o da kâr ve zarar hanesi olan bir defter tutacaktır, hesabını bilecektir ama defterine bir üçüncü hane daha koyacaktır. Üçüncü hanede başkalarının zararı ve kârı da tutulacaktır. Eğer kendi kârı, başkalarının zararına oluyorsa, ya yaptığı işten vazgeçecek ya da zarar vermeyecek şekilde yeniden tasarlayacaktır. Sözlerim “*kapitalizmin İncili*”nden başını kaldıramayan ve “*koyun saymanın bilimi*”ni yapan iktisatçılara ters gelmese de safça gelebilir; doğrudur ama gerçekte o kadar karmaşık değildir.

Üçüncü hane iktisadı, bütün insanlar için bir umuttur; halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkeler için, çok daha önemlidir. Çünkü zarar ve kâr hanesi iktisadî bir varlık da olan bütün insanların, bilerek bilmeyerek tuttuğu şeydir ve mide ile alâkalıdır; üçüncü hane ise “*kul hakkıyla*” ilgilidir ve öbür dünya için lâzım olan “*amel defteri*”dir.

b. Zırhsız savaşı bir milletin evlâtlarına

Hem yerli, hem yabancı yapım “*Selahaddin Eyyubi*” filmini izlemiştim. Arslan Yürekli Rişar’a, kendi adamları arkadan zehirli okla vurdular. Selahaddin; hekim kılığında, Rişar’ın çadırına gitti, onu tedavi etti ve iyileştirdi. Rişar, kuvvetini göstermek için kocaman, enli ve ağır kılıcıyla bir demir keserek şov yaptı. Selahaddin, incecik hilâl gibi kılıcını çıkardı, onun kestiğinin iki

katı demiri kesti. Sonra, incecik bir tülü havaya attı, kılıcını altına tuttu ve tülü ikiye biçti. Demek istiyordu ki, bu ince kılıç, senin o kaba kuvvetini yansıtan enli, iri ve hantal kılıcının gücünü, ince bir tül gibi kesecek kuvvete de sahiptir.

İki ordu karşı karşıya geldi. Rışar'ın ordusunun askerleri, aşıl topuklarına kadar demirden zırhlar kuşanmış, o da yetmemiş atlara da zırh giydirmişler ve ellerinde de kalın, hantal kılıçlar... Bizimkilerin ise en fazla manda derisinden zırhları, kısa ama çevik atları ve zarif kılıçları vardı. Onların askerleri, kılıcı kaldırıp indirine kadar, gövdelerinde üç-beş delik birden açılıyordu. Yenildiler ve kaçarlarken yol boyunca yamyamlık da dahil, bir yığın vahşet işleyerek evlerine döndüler.

İktisadî terminolojiye dönelim; mâlum, savaş değil rekabet ve güya serbest pazar çağındayız. Onların, Rışar'ın çerisini andıran hantal, iyi korunan holdingleri, kaleleri dehlizleri, zırhlı arabaları var, bizim de küçük işletmelerimiz, yanıkbenizli, karabıyıklı (hanımınızın rızasını alarak kesmenizde bir mahzur olmayabilir) müteşebbislerimiz inanıyorum varlar. Alın bir meşin çanta elinize, çıkın akına; kaldığınız yer mezarınız olsun. Çünkü dava: *"To be or not to be"*dir. Bu dünya ancak güzel ahlâklı -insanla- müteşebbisle güzelleşir.. tabiat insanın nefesiyle soluk alır, *"Pis nefes bozar, temiz nefes hayat verir."*

c. "Mehmetçik"ten Mehmet Beye

Bu milletin evladı *"mehmetçik"*tir ve onunla gurur duyar. *"Mehmetçik"* sıfatı da asker olup olmamasıyla değil; *"olmak ya da olmamak"*la alâkalı bir vasıftır. *"Mehmetçik"* olmak demek, lâzım olduğunda her vatan evladı gibi asker olsun olmasın, son sınırlarına kadar savunmaktır; bu, bin yıllık bir tarihî maceranın kazandırdığı bir payedir. Fakat *"Mehmetçik"* olmak, bu memlekette en çok istismar edilen birşeydir; çünkü mehmetçik, dövülse de, devleti ayakta tutan aslî ve asil unsur olmanın kazandırdığı taham-

mülle “*vatan, vatan, vatan*” diye inlemektedir. Bu asil “*Mehmetçik*”i aş, iş, meslek sahibi yapıp, “*Mehmet Bey*” olarak çağrılmasını, sivil bir şahsiyet olmasını engelleyen bir süreç vardır bu ülkede.

Şöyle bir fıkra diyalogu anlatılır:

- Vatan nedir evlâdım?

- Anamdır!

Cevap memnuniyet vericidir ve aynı soru bir başka ere sorulur.

- Vatan nedir evlâdım?

- Mehmet’in anasıdır!

Doğrudur vatan Mehmet’in anası, birilerinin de arsasıdır. “*Mehmetçik*,” çoğunlukla aşsız, işsiz, mesleksiz, arsasız olduğu için; kendi ülkesinde güçsüzdür ve insanî haklarını talep edememektedir ve buna bir de mahcup ve onurlu tavrı eklenince, arsacıların semirmesi kolaylaşmıştır. Fakat devran değişmiş, ne o mehmetçikten eser kalmış; ne de arsacıları tatmin edecek büyüklükte devlet rantı. Artık adının arkasına eklenen “*onbaşı*” ve “*çavuş*” gibi askerî ünvanlarla çağrılan ve onu yeterli gören, “*seferberlik sonrasının mehmetçigi*” ile değil, sivil olmak ve meslek sahibi olmak ihtiyacıyla kavru lan bir dördüncü nesil “*Mehmetçik*”le karşı karşıyayız. Üç numara kırkılmış saç, tektip elbise, yanaşık düzen talimi kesmiyor. Vatanda küçücük bir arsanın mülkiyetine sahip olmayan çocukların hâlâ süren ve “*Mehmetçik rubundan*” kaynaklanan vatan sevgisi, “*arsacı*”ların içini sızlatmıyorsa, bindikleri dalı kesiyorlar demektir. Bugünün kaypak ve güvensiz “*dünya ekonomisi*” ortamında, geleceğimizin tek umudu “*Mehmetçik*”ın, “*Mehmet Bey*” hâlinde bir müteşebbis ve sivil bir şahsiyet olarak tarih sahnesindeki yerini almasıdır.

Yakın kavşakta iki yol var:

1. Ya Mehmetçik, Mehmetçikliğinin onuruyla ve zırhsız, bu zırhlı ve hantal “*dünya düzeni*” karşısında, bütün insanlık

için umut verecek bir “*Mehmet Bey*” şahsiyeti olarak, var “*olacaktır.*”

2. Ya da dünya sistemi jargonuyla, “*Mister Memet*” olarak çağrılan ve bugünkünden daha çok dolar kazanan tuhaf bir tip olarak, oradan oraya savrulacaktır. Kendi davarlarını da değil, kapitalizmin efendilerinin davarlarını sayacaktır.

Çok bilen ve çok yanılan birçoğları, “*E ne var bunda? Biz de biliyoruz.*” diyecektir. Doğrudur, herkes herşeyden anlar, çünkü çağ “*cehl-i mürekekep*” çağıdır. Ama ben, “*bilmek*”le değil, “*olmak*”la ilgili birşey söylemeye uğraşıyorum.